

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПОДСТВО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний і науко-
во-літературний місячник
Видає
Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political, Social,
Scientific & Literary Magazine
Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

No. 1 (262), January, 1970, Vol. XXIII

Головний редактор Г. Драбат

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N.1. Tel.: 01-607-6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1970 Р.

Країна	річна передплата	піврічна передплата	чвертьрічна передплата	окреме число
Австралія	8 дол.	4.50 дол.	2.40 дол.	80 цент.
Австрія	200 шіл.	110 шіл.	60 шіл.	20 шіл.
Аргентина	1400 пезів	750 пезів	400 пезів	140 пезів
Бельгія	420 б. фр.	220 б. фр.	120 б. фр.	40 б. фр.
В. Британія	3 ф.	1 ф. 10 ш.	18 ш.	6 ш.
Канада	10 дол.	5 дол.	3 дол.	1 дол.
США	10 дол.	5 дол.	3 дол.	1 дол.
Німеччина	34 н.м.	18 н.м.	9 н.м.	3 н.м.
Франція	42 фр.	22 фр.	12 фр.	4 фр.
Швеція	45 кор.	25 кор.	14 кор.	5 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Адреси наших Заступників на стор. 2.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200, Liverpool Rd., London, N.1.

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 1 (262)

СІЧЕНЬ, 1970

Річник XXII

З М І С Т І-ої К Н И Ж К И

Волкула: ЧОМУ ІСНУЄ ПОСТІЙНА ЗАГРОЗА ТРЕТЬОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ?	3
— ПРО ДЕЯКІ ПОДІЇ В УКРАЇНІ ТА В ССРС (1968-1969 роки) ...	19
— З РОЗПОВСЮДЖУВАНОЇ В УКРАЇНІ »ЗАХАЛЯВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ« (Лист творчої молоді Дніпропетрівського, Відкритий лист до редакції »Літературної України«, Звернення до Комісії Прав Людини ООН)	31
Р. Драган: МАРКС І ЙОГО ЕПІГОНИ (продовження, 3)	43
Сергій Домазар: РЕСТАВРАТОРИ ГОЛУБИХ МРІЙ (закінчення, 3)	61
Іван Світ: УКРАЇНСЬКО-ЯПОНСЬКІ ВЗАЄМИНИ (продовження, 24)	77
Проф. Ігор Шанковський: ЛІТЕРАТУРНІ МОНОЛОГИ ДО ТИХ, ХТО ХОЧЕ МІРКУВАТИ (Есей другий)	86
Ігор Шанковський: ЗУСТРІЧАННЯ, ДІВЧИНА З ВАРВІНКОМ, В КЛУБІ-КАФЕ »МРІЯ«, ПЕЧЕРСЬКА ЛАВРА, ВАТУТІН, КИЄВУ (поезії з циклу »Похмілля землі«)	95-97
Валентин Сім'янець: З ДНІВ ВОРОТЬБИ ЗА ВОЛЮ (Качківка, Зустріч з братом)	98
Д-р Олекса Воропай: АНГЛІЯ ЗБЛИЗЬКА (Щоденник нового поселенця, 8)	105
<i>Відгуки, роздуми, сперечання</i>	
К. П. Стрижак: КРИМСЬКА ПРОБЛЕМА	117
Інж. С. Нагай: НЕСПОДІВАНІ МІРКУВАННЯ	126
Софія Наумович: З ПРИВОДУ ОДНІЄЇ ЗАУВАГИ	128
— ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД »ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ« — внутрішня обкладинка.	

Передрук дозволений за поданням джерела

ВИДАЄ »УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА«
ЛОНДОН

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

Folkshan Library & Book Supply
16 a, Prospect Street,
GLENROY, W. 9, Vic., Australia.

Mr. W. Lytwyn
7, Borrowdale St.,
Red Hill, A.C.T.

Сідней і околиця:

C. Mishchuk
12, Victory St.,
Belmore, N.S.W.

АВСТРІЯ:

M. Petruszczak
Watzmannstr. B. A/Z. 2,
Salzburg-Aigen.

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj
Soler 5039,
Buenos Aires.

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Kowal
Bd. Charlemagne, 72, Bruxelles, 4.

КАНАДА:

W. Makar
140, Bathurst Str.,
Toronto, 2 B, Ont.

НІМЕЧЧИНА:

"Shlach Peremohy"
München, 8.
Zeppelinstr. 67.

ПАРАГВАЙ:

I. Lytwynowych
Casilla de Correo, 70,
Encarnation.

США:

Mr. H. Cebrij
315 E. 10th St.,
New York, N.Y. 10009,
U.S.A.

Чикаго і околиця:

Bohdan Kaszuba
1147 N. Mason Ave.,
Chicago, Ill. 60651.

Філадельфія і околиця:

Mykola Tymczuk
9788, Cowden Street,
Philadelphia 19115 Pa.

Ціна цього числа в Кольпортерів і Заступників — 6 шіл. (англ.) або 1 дол. Всіх Кольпортерів і Передплатників поза Великобританією просимо розраховуватися з нашими Заступниками. Про кожну зміну адреси просимо повідомити головну Адміністрацію в Лондоні.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ НА ЧУЖИНІ. СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА ВСЮДИ РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО МІЖ УКРАЇНСЬКОЮ ЕМІГРАЦІЄЮ!

ВОЛКУЛА

ЧОМУ ІСНУЄ ПОСТІЙНА ЗАГРОЗА ТРЕТЬОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ?

(Коментар*)

Вже сама згадка про можливість третьої світової війни, правдоподібно, термоядерної, проймає багато людей жахом, головню тих, хто пережив дві раніші світові війни. І третя світова війна в теперішню атомову добу стає пострахом для цілого людства.

Війна дуже часто це перш за все наслідки т. зв. мирної політики, а сучасна міжнародна політика опинилась уже на порозі найприкрішої і найбільш напруженої міжнародної ситуації. І справді над обрієм висить загроза чергової світової війни, значно жакливішої ніж були дві попередні.

Які ж причини довели світ по 25-літній перерві від другої світової війни до такого напруженого стану? Це перш за все наслідки великих помилок у світовій політиці, головню від закінчення першої світової війни. Тому й почнемо наш коментар царською, деспотичною і агресивною, російською імперією.

Колишній царський деспотичний режим російської імперії, що в 1917 році був повалений революцією народів, поневолених національно і соціально, залишив по собі тільки сумної слави згадку. Самі москалі боролися лиш за соціальне визволення, але інші, неросійські народи, боролися перш за все за національне визволення, головню за власні суверенні держави.

Як відомо, на початку революції у російській імперії значну роль відіграли т. зв. демократичні російські кола (Керенський, Родзянко та інші), але потім цю «демократичну владу» захопили в свої руки большевики.

Так звана Антанта (США, Англія, Франція та інші союзні держави), злякавшись большевицького перевороту в Росії, вирішила провести проти большевиків інтервенцію. Але невдовзі, не відомо з яких причин, залишила побережжя Чорного моря, відтягнувши свої війська з проти-большевицького фронту. Це була одна з перших великих помилок Антанти, бо вона покинула поневолені народи кол. російської імперії на поталу большевикам, не подумавши навіть про наслідки для неї самої.

Україна, Кавказ, Фінляндія, Естонія, Литва і Латвія були оголосили свою державну незалежність. А большевики, закріпившись у Москов-

* Цей коментар цікавий особливо тим, що в ньому з'ясовані погляди Автора, що живе за залізною заслоною.

щині, повели військовий наступ на південь: на Україну, Кавказ і Грузію. Власне той час, коли більшовики повели наступ на південь, використали, як добру нагоду, північно-західні сусідні народи і встигли закріпити самостійність своїх держав. Більшовики, покищо, залишили їх у спокої, а самі потягнулись на Схід і закріпили за собою території кол. московської імперії.

Другу велику помилку вчинили держави Антанти в час «парцеляції» середньої Європи, головню земель кол. Австро-Угорської імперії. Тоді створено дві нові держави Польщу і Чехо-Словаччину та поширено територію Сербії, яку названо Югославією, приєднавши до неї хорватів і словінців, що до першої світової війни були під пануванням Австрії. Німеччині відібрано колонії, частину її території приєднано до Чехо-Словаччини і Польщі та наказано платити контрибуції за спричинені нею шкоди під час війни.

Така парцеляція, незгідна з національним принципом, мала одночасно бути основою нового ладу і стабільності в Європі. Почавши від західних московсько-більшовицьких кордонів, «консолідувалися» як старі, так і новостворені держави, а впарі з тим стабілізувалося їхнє життя в нових політичних і економічних умовах, згідно з напрямними переможців першої світової війни. Потім ми стали свідками розкладу таких «сконсолідованих» держав, що був наслідком нездорової їхньої внутрішньої національної політики. Так у Югославії взяли верх у керуванні державою шовіністичні, але менш культурні серби, що привело до напруження відносин між сербами, з одного боку, і хорватами та словінцями з другого. Це напруження привело й до стрілянини в Београдському парламенті, а врешті до організації хорватського і словінського підпілля. На еміграції (у Марселі, Франція) навіть убито югославського короля Олександра. Ось так відплачувались сербам словаки і словінці.

Подібну шовіністичну політику вела й Польща супроти 7 мільйонів українців, яких держави Антанти віддали на поталу польському шовіністичному безправству. Головну частину України загарбала червона Московщина, Галичину, Волинь, Холмщину і Підляшшя — Польща, Закарпаття — Чехо-Словаччина, а Буковину — Румунія.

Наслідком шовіністичної політики польського уряду супроти українців, землі яких окупувала Польща, була всезростаюча українська боротьба проти Польщі. Українці в Польщі, як національна меншина, домагалися своїх прав — національних, культурних і економічних, а Польща відкидала їхні домагання і відносини загострювались. Врешті почалась завзята боротьба українців проти польського панування. Поляки відповіли відомою в цілому світі пацифікацією українських сіл. Польське військо і жандармерія «вславилися» тоді жорстокими побоями українського населення і нищенням культурних здобутків українського села.

Українські землі під Польщею були перелюднені, але не зважаючи на це, польський уряд намагався їх колонізувати — насаджував своїх

поляків з корінної Польщі, майже по цілій Галичині організував свої «Боюфкі» або «Стржельцув», що весь час провокували українське населення.

Польський уряд із самого початку свого панування не дозволяв українцям на своїх же, українських, землях навчати своїх дітей у школах українською мовою, українці були примушені на власний кошт організувати свої школи («Рідна Школа»), хоч на шкільну освіту платили польському урядові податок. Польща не допускала українців ні до вищих шкіл, ні до університетів, ні на жодні урядові чи адміністративні посади. Так чаша гніву українців була переповнена і за всі кривди, чинені поляками, українці почали відплачуватись. Українські патріоти, особливо студенти і свідоміша інтелігенція, організували підпільну організацію (УВО, а потім ОУН), члени якої вбили польського міністра П'ерацького, а потім польського парламентарного посла Голуфка та багатьох інших україножерів і польських вислужників.

Отже, як бачимо, Югославія і Польща своєю політикою супроти національних меншин у своїх державах, що постали на штучних «історичних» принципах, довели до таких самих наслідків.

Не багато кращу національну політику вів і чехо-словацький уряд на нашому Закарпатті, а також проти словаків, німців та угорців, що становили половину населення Чехо-Словаччини. Доки чеською державною політикою керував през. Масарик, політичні й національні обставини в Чехо-Словаччині, хоч і несправедливі, все ж були кращі, але потім, коли президентське крісло зайняв міністер закордонних справ д-р Бенеш — наступили значні зміни чеської політики супроти національних меншостей, головню українців і судетських німців. Тим часом вже за Масарика всі урядові посади на територіях національних меншостей обсаджували чехами, почавши від найвищого урядовця, аж до поліції та адміністративних працівників.

Самозрозуміло, що така шовіністична політика супроти нечеських нарсдів не могла сприяти консолідації новопосталої Чехо-Словаччини та зрєдженню державного патріотизму народів, що заселявали цю державу. Більшість чеських урядовців ставилась до національних меншостей шовіністично, чим викликала ненависть до Чехо-Словацької держави, головню серед інтелігенції, яка через своє іншонаціональне походження не могла одержати жодної урядової праці.

Так президент д-р Бенеш вів свою державу до упадку; її покинули всі союзники і віддали на поталу озвірілому Гітлерові. Коли до Праги приїхали представники Англії і Франції, щоб побачити причини кризи в Чехо-Словаччині, то німецькі «генлайновці» переконали їх, що Бенеш веде просоветську політику та готує в себе «пляцдарм» для наступу советських армій на Захід. Це була головна причина, чому західні держави, головню Англія і Франція, залишили Бенеша самого і кинули його, як говорилось, через «палубу». Автор цих рядків був довідався від противників Бенеша про таке:

У критичні дні Гітлер вислав до Бенеша своїх дипломатів, які вимагали автономії для судетських німців. Бенеш це домагання відкинув і сказав, що має за собою сильного гаранта — СССР. Німецькі дипломати відповіли йому, що хай не надіється на допомогу СССР, бо там маршал Тухачевський готує переворот. Після того д-р Бенеш вислав літаком до Москви свого спеціального кур'єра, який передав цю вістку Сталінові. Далі знаємо, що сталося з Тухачевським і його генералітетом. Гітлер, мабуть, хотів позбутися одного з найздібніших советських маршалів, Тухачевського, плянуючи наступ на СССР, і цей трюк йому вдался. Не дивно ж, що Нікіта Хрущов по смерті Сталіна скаржився, що Сталін винищив найздібніших генералів і тому, мовляв, гітлерівська армія так швидко просувалася вперед на території СССР.

*

Як відомо, комунізм не знайшов сприятливого ґрунту у західних «капіталістичних» державах, хоч Маркс пророкував, що саме в капіталістичних країнах виникне «пролетарська революція». «Пророцтво» Маркса не сповнилось. Натомість у царській деспотичній Росії комунізм переміг і став панівною силою. Як за царських часів у російській імперії панував жорстокий деспотизм, так тепер, за червоних деспотів, продовжується ця сама, ще жорстокіша шовіністична політика супроти інших, поневолених в СССР народів. Московські червоні деспоти, як і колишні білі, царські, не задоволилися здобутими ще за царизму чужими територіями, вони й далі ведуть свою агресивну політику супроти слабших сусідніх народів і держав, намагаються заволодіти цілим світом. Скільки разів червона Москва підписувала мирні договори із сусідніми державами, напр., з Фінляндією, Литвою, Латвією, Естонією та іншими, брала на себе зобов'язання, але ніколи не дотримувалась їх. А коли московські комуністи бачать, що їм загрожує якась небезпека, одягають на себе овечу шкуру і проповідують «коекзистенцію». Як тільки становище їх кращає або трапляється нагода поширити своє панування, знову надіають на себе свою правдиву вовчу шкуру. Вони не респектують жодних договорів, а тільки сильний п'ястук. Постійне поширювання московсько-большевицьких впливів у світі треба впершу чергу завдячувати західнім державам, головню США, що не мають відваги показати московським червоним деспотам свій твердий п'ястук.

Від революції в 1917 році аж до другої світової війни московська імперія з усіх сторін мала герметично закриті кордони. Аж до смерті Сталіна вільний світ не знав, що діється в тій червоній московській імперії. Перебравши по смерті Леніна московський трон, Сталін розпочав величезну, нечувану в світі «чистку» — насамперед між своїми найближчими співробітниками з «лівими» і «правими» ухилами, і просто вимордував їх аж на 80 відсотків. Не мало замордував тоді й українських комуністів, які допомогли червоній Московщині знову

поневолими Україну, а потім розчарувались, як ось Скрипник, Любченко, Затонський, Хвильовий, Якір та багато інших. Мільйони українців вигнано з України на каторжні роботи у Сибір та в інші північні краї. Це перша головна хвиля жакливого сталінського терору, а друга, ще жакливіша, була звернена проти української національно-свідомої інтелігенції і, головню, українських селян-хліборобів у 1929-1933 роках, коли Сталін силою запроваджував в Україні колективізацію. Наслідки були страшні, одних селян просто вистрілювали як горобців, а інших запроторювали на мученицьку смерть у сибірські тундри.

Щоб з'ясувати жакливі наслідки московського терору в Україні, подамо деякі статистичні дані, і то московські. Згідно із старими, ще з царських часів, статистичними даними, нормальний щорічний природний приріст українського населення становив 1,2—1,5%. У 1930 році в Україні було понад 31 мільйонів, а в 1940 році — тільки 30 мільйонів. А це означає, що за 10 років десь «зникло» з України понад 1 мільйонів, яке жило тут у 1930 році. Але ще треба взяти до уваги щорічний нормальний приріст населення, хай тільки 1,2%, отже біля 360 тисяч річно, а за 10 років населення України повинно було збільшитися щонайменше на 4,6 мільйонів. Де ж поділися ті мільйони населення України? Вони просто знищені під час колективізації України, загинули під час страшного голоду. А скільки мільйонів українців вигнано з України, наславши на їх місце москалів та інших «переселенців». Скільки українських діячів загинуло в концтаборах і тільки одиниці з них зберегли своє життя.

Згідно із советськими даними, в 1940 році в різних т. зв. республіках СРСР перебувало 5,094.437 українців, не враховуючи тих, що вже змосковилися і під час перепису населення подавали себе за росіян.

Про тодішні події в Україні, час від часу, можна було довідатися від утікачів, що виголоджені й переслідувані втікали в 1929-1933 роках на Захід. Тоді багато селян-хліборобів кидали свої здештовані голодною смертю села і втікали до міст, шукаючи там порятунку від смерті. Скільки тих нещасних, колись чесних і гордих українських хліборобів, виснажених голодом, вмирало в дорозі, не дотягнувшись до міста. Обабіч дороги лежали людські трупи, або напівживі люди, навіть діти, що рештками своїх сил намались досягнути свою останню мету — місто, де сподівались врятувати життя собі і своїм дітям. Селяни, які ще мали жменьку зерна чи інших продуктів, закопували цей дороговцінний скарб у підвалах, у хаті чи городі, ховали від смертоносноі московської «пролетарської» влади. Партійні активісти й комсомольці валили печі, нищили господарські будинки, рили городи й сади, шукаючи за жменькою схованого зерна. За деякий час вони вже набули такого «досвіду», що нічого не можна було сховати, все знаходили й забирали і селяни залишались без їжі та без зерна, призначеного на весняний посів, втрачаючи останню надію на новий врожай. А потім

і той мізерний новий врожай забрали від селян і вони знову лишилися без нічого.

Голод в українських селах став джерелом і особливо жахливих злочинів — людодійства, викрадання дітей, яких вбивали на «м'ясо». В Києві, наприклад, були рознесені чутки, що на вулицях у білий день пропадають діти. Так зв. уряд цим не турбувався, навпаки — називав такі чутки «пропагандою контрреволюціонерів». Але один лікар зайшов, навмисне, до одного підозрілого ресторану на обід і заговорив собі «фашірку». Їв, чи не їв, але відразу догадався, що вона з людського м'яса. Непомітно взяв «фашірку» в кишеню і вдома провів хемічну аналіз та сконстатував, що вона дійсно з людського м'яса. негайно повідомив поліцію. Вона оточила ресторан і провела розшук — у підвалі знайшла кілька людських трупів, готових до варення. Тоді знайдено і доставця людського м'яса, що жив на периферії Києва в однім опущенім домі. Його жертвами були переважно жінки-селянки. Траплялося, що деякі селянки несли на колоспний базар щось продати. Вбивця виходив на вулицю назустріч селянкам, обіцяв їм заплатити за товар більше ніж на базарі, запроваджував до своєї хати і вбивав. Доставці людського м'яса і керівник згаданого ресторану були жидівського походження. Таких прикладів-випадків людодійства в голодні роки на Україні можна подати багато.

А тепер головне запитання: Чи справді в Україні мусів бути той голод? Чи справді це був наслідок неврожаю в Україні, забракло хліба? Правдою є те, що в ті часи колективізації, а також і пізніше, в колгоспах і радгоспах був значно менший врожай, проте і його вистачало, щоб вижити населення України. Тому нема найменшого сумніву, що той голод в Україні Москва навмисне викликала, щоб вигубити непокірних українських селян.

*

Така внутрішня національна політика Москви залишилась незмінною донині. Три роки тому автор цих рядків переїхав майже цілу Україну. І в усіх містах України, починаючи від Львова почерез Київ, Черкаси, Полтаву, Кременчук та Одесу, ніде не почув у публічних місцях (напр., в ресторанах, готелях, крамницях, у поїздах, автобусах, на залізничних станціях) української мови. Люди (українці), що працюють у публічних установах і підприємствах бояться говорити українською мовою, бо їм погрожують (як оповідали мені), що викинуть з праці. На жаль, є досить і таких наших людей, що не мусять говорити, бодай між собою, російською мовою, але вони слабодухи або під впливом московської «вищої культури» і негують українську мову. Це наслідки 50-річного нового панування Московщини в Україні.

Подорожуючи, автор ночував одну ніч в учителя-українця і побачив, що до його дому листоноша приніс два примірники того самого числа московської газети «Ізвестія». Запитав, чому він передплатує для своєї

родини аж два примірники тієї самої газети. А він відповів, що обое (себто, він і жінка) є учителями, працюють у школі, і кожне з них окремо мусить передплачувати московські газети. »Якби нас, в одній родині, було і троє чи четверо, що працюють у публічних установах, обов'язково мусіли б кожне окремо передплачувати московську газету«. Щоправда, ці газети мало хто читає, більшість уживає їх для туалетових потреб.

Зайшов я подивитись і до книгарень і всюди на полицях три четверті книг — російські, головню всякий агітаційний балаєт, що його ніхто не читає. В Україні видавництва випускають аж 60-70 відсотків книг російською мовою, до того ж значно більшим тиражем ніж українські книги. І всю ту московську макулатуру фінансується з бюджету України. Якщо цензура дозволить видрукувати якусь крапцу українську книжку, то чим більш вона вартісна й популярніша, тим менший її тираж. І як тільки така книжка побачить Божий світ, люди зараз розхапають і потім її уже ніде не можна купити.

А так званий »уряд« України та його »міністерства« видумують і використовують різні нагоди, щоб здирати з населення якнайбільше грошей. Наприклад, у крамницях харчових продуктів силою пхають квиток »державної льотерії« (очевидно, за гроші) або якусь »літературу«, як необхідний »додаток« до товару. Також інші службовці публічних установ примушені »розпродати« визначену кількість льотерійних квитків або пропагандивних брошур. Якщо хтось не спроможний виконати призначеної йому »норми«, то за решту льотерійних квитків чи пропагандивної літератури платить із своєї кишені.

На кожному кроці »рідна партія« і уряд шпигують за інтелектуалами, особливо українцями. Для шпигування існує і сітка шпигунів-агентів, яким партія і уряд платять по 10 тисяч руб. і, окремо, »на 100 грамів«. А це означає, що шпигун-агент запрошує вказану йому підозрілу людину до ресторану чи до чайної на »випивку«, щоб потім, уже від сп'янілої людини, довідатися про її думки чи критичне ставлення до партії і уряду. Щоправда, більшість інтелектуалів знає про цю »пастку« і п'є собі на здоров'я »100 грамів« та посміхається з агента. Але часто буває й таке, що за тим, хто шпигує, шпигує хтось інший.

Взагалі сучасна політика московських большевиків в Україні навіть алькоголь використовує для певної мети. Москалі знають, що алькоголь притуплює мислення людей, робить їх безвільними, тому сприяють п'янству. Багато людей пропивають майже третю частину своєї заробітної платні.

*

Як відомо, по першій світовій війні створилась (головно з ініціативи США і їх союзників) Ліра Націй. Але Америка не стала нормальним членом цієї міжнародної інституції, бо по першій світовій війні майже повністю ізолювала себе від Європи. Вона спокійно перетравлювала

набутий під час війни капітал і байдуже дивилась, що діється в Європі. Московщина в той час також була зайнята своєю внутрішньою політикою і не могла втручатися у справи інших європейських країн та поширювати там свої впливи. Але пізніше, коли вона скріпила своє внутрішнє становище, хотіла дістатися і до Ліги Націй, щоб поширити й на Європу та інші частини світу свою деструктивну політику. Проте довгий час її не хотіли прийняти до Ліги Націй (подібно, як тепер не хочуть прийняти до ОН червоного Китаю).

В 1934 (?) році, коли головою Ліги Націй обрано чехо-словацького міністра закордонних справ, д-ра Е. Бенеша, в Лізі наступили значні політичні зміни. Насамперед Бенеш, як голова Ліги Націй, доклав усіх зусиль, щоб Московщину прийняти в члени Ліги. Таким способом здійснився плян Московщини, що назвала себе ССРСР. Ліга Націй стала для московських большевиків безперервною міжнародною трибуною для поширення її впливів і пропаганди. З цієї трибуни Москва розгорнула акцію і проти Німеччини, Італії, Японії та інших «капіталістичних» країн. Врешті, Німеччина, Італія і Японія залишили Лігу Націй і створили свою т. зв. вісь — Берлін—Рим—Токіо. В Лізі Націй запанувала анархія і ця міжнародна установа вже не могла розв'язувати жодних міжнародних проблем.

Муссоліні, використавши безсилість Ліги Націй, в 1935 році збройно завоював Абесінію, єдину вільну державу в Африці. Японія розпочала збройну експансію на Далекому Сході, використала розклад і хаос Китаю, забравши від нього величезні території із великими підземними багатствами (Манджурію та інші землі).

Москва з трибуни Ліги Націй успішно поширювала свої впливи в Іспанії, Франції та інших державах, організувала в них свої «п'яті колони», давала їм гроші й наказувала вести підливну акцію та організувати т. зв. соціалістичні фронти.

Першою жертвою підливної московської акції стала Іспанія, що політично котилась у пропасть. У подібній ситуації опинилась і Франція (Блюмів соціалістичний фронт) і Європа, за винятком Німеччини та Італії, була на порозі большевизації. Почалися різні політичні калькуляції і створилися два ворожі табори. В Іспанії майже всю владу були захопили соціалісти-комуністи, тому вона стала першою жертвою. Але коли комуністи вбили одного з найпопулярніших еспанських політиків, Сотелла, вибухло повстання проти них на чолі з ген. Франком. Як відомо, під час т. зв. громадянської війни в Іспанії, Франція і Англія допомагали «демократам»-комуністам, а Німеччина та Італія — Франкові.

Згадані короткі факти яскраво показують, який величезний політичний і моральний упадок принесла Європі московсько-большевицька пропаганда. Можна цілком легко відгадати, яка була б доля Західної Європи у випадку перемоги комуністів в Іспанії.

Гітлерівсько-сталінський договір був величезною несподіванкою для цілого світу. Кожний політик ставив тоді питання: як сталося, що цих двох, як здавалося, непримиренних ворогів раптом побраталися. Навіть багатьох комуністів цей союз затривожив. Адже Москва цілий час вела акцію проти Гітлера і на всі лади лаяла гітлеризм, мовляв: »Не допустимо, щоб Гітлер своїм свинячим рилом рив совєтську квітучу загороду«. А тут, раптово, Сталін побратався з Гітлером, Москва скинула свою »інтернаціональну« маску й натягнула на себе традиційну, національно-імперіялістичну — московську. Тим же договором із Гітлером Москва ясно показала, що вона готова покинути кожную »братню комуністичну партію« на поталу найгірнішому її ідеологічному ворогові — гітлеризмові. В Німеччині продала комуністичну партію Гітлерові, так як пізніше в Єгипті Нассерові, щоб тільки розширити і зміцнити свої впливи і силу. З того часу маємо ще більше фактів, що в СРСР марксизм-ленінізм це тільки погній для московського імперіялізму.

Під час підписання німецько-московського договору автор цих рядків працював в одному німецькому заводі. Коли рано один з молодих німців-гітлерівців прийшов до праці, він — сяючи з радости — розхвалював цей історичний договір. Навіть не подумавши, просто жартом, я відповів, що це тільки трюк, хвилюво потрібний обидвом партнерам. Але молодий німець-гітлерівець твердо вірив у щирість і тривалість цього договору, бо — цілком слушно — уважав, що комунізм і нацизм мають між собою багато спільного, а навіть однакову мету.

Гітлер, завоювавши західні країни аж по Ля-Манш, напав на СРСР. Нема сумніву, що обидва опришки, Сталін і Гітлер, хотіли перехитрити один одного. Гітлер договором із Сталіном хотів забезпечити собі спину, бо в той час він почав завойовувати західньо-європейські країни. А Сталін також хитрував, сподівався, що Гітлер втягнеться в довгу війну з Францією, Англією та іншими європейськими державами, знесилиться, а тоді Москва вдарить на нього з тилу і легко проковтне цілу Західню Європу.

Насамперед Гітлер із Сталіном зліквідували Польщу і розподілили її між собою. Потім Гітлер, забезпечений договором із Сталіном, вирушив на Францію та інші західні країни, а врешті звернувся на південь — на Югославію, Грецію і т. д. А Сталін пильно дбав про постачання Гітлерові бензини, м'яса, збіжжя та інших матеріалів, а за кожний більший успіх посилав Гітлерові gratulacii та заохочував його до чергових завоювань. Але Сталін помилився в основному: Гітлер, замість обезсилення, зміцнював свої позиції, забравши від завойованих держав (напр., Франції) величезну кількість модерної зброї. Потім, зовсім несподівано, Гітлер вдарив на СРСР. Не будемо описувати (це відоме кожному з нас), як гітлерівська армія гнала »доблесну« совєтську армію на схід, забирила одну за одною області, аж врешті спинилась над Волгою, в Криму, на Кавказі та біля Петрограду.

І в той найкритичніший для Сталіна і його червоної російської імперії час поспішила йому на рятунок капіталістична Америка. Ще

недавно Москва погрожувала, що революційні сили «пролетарів усіх країн», на чолі з «першою у світі державою соціалізму», себто ССРСР, знищать капіталістів, а тепер капіталісти, живі й здорові, кинулись рятувати «пролетарського батька народів».

США оголосили Гітлерові війну і тим самим спинили його наступ на Московщину та захистили її від окупації. Як під час першої світової війни, коли в царській Росії вибухла революція, а потім прийшов большевицький переворот, так 25 років пізніше, під час другої світової війни, західні держави, головню США, мали можливість зліквідувати московський комунізм. Але і в першому, і в другому випадку сталося навпаки — вони врятували його. У другій світовій війні навіть стали партнерами московських нацистів проти німецьких гітлерівців. Зокрема дивною була і є політика США. Американці чомусь бояться ліквідації московської імперії. Навіть Черчіль був занепокоєний Рузвельтовими поступками Сталінові. Він, як великий політик і стратег, передбачав, якою загрозою для цілого світу стане большевицька Москва, коли загоїть свої воєнні рани. Тому радив Рузвельтові робити інвазію англо-американських військ в Італії або в Греції, щоб не пустити советської армії до південної Європи і спрямувати її через Польщу на Берлін. Про те, що Рузвельт був великим прихильником Сталіна можемо довідатись навіть з праці Рузвельтового сина та з рапортів американського посла в Москві, що повідомляв Рузвельта про події в ССРСР і чистки Сталіна, а одночасно «фактами» намагався доказати, що Сталін мусів так чинити, бо цього вимагали інтереси ССРСР та його забезпечення від внутрішніх ворогів. На всіх конференціях т. зв. «Великої чwórки», Рузвельт завжди підтримував Сталіна у його домаганнях і тяжко зрозуміти, чому він так вороже ставився до свого співплемінника Черчіля.

*

Друга світова війна, головню завдяки Америці, принесла новітній московській імперії величезні політичні й матеріальні здобутки. Але вона не задовольнилася ними і далі поширювала свою експансію, зокрема на Далекому Сході. В той час, коли Японія уже капітулювала, вона оголосила їй війну. Японська армія кидала зброю і різного роду воєнні матеріали, головню в Манджурії, Кореї та в інших окупованих нею країнах, а советська армія без жодних боїв ішла за нею і «здобувала» воєнні трофеї. Зброю передавала китайським комуністам і таким способом допомогла їм побороти Чіян Кай-шека та викинути його на Тайванський острів. Так без жодних зусиль советська армія «здобула» для Москви величезне майно. Колись царські білогвардійці мріяли про «Євразію» і цю мрію здійснили московські большевики.

Як відомо, ще під час другої світової війни Рузвельт і Сталін розподілили між собою майже цілий світ на політичні та економічні сфери впливу. В Європі Рузвельт допоміг Сталінові посунути західні кордони московської імперії (до якої належать і її сателіти), починаючи на

півночі Лібецькою затокою попри Віттенберг, Ретінген, Плауєвен та Ейзен аж до чехо-словацького західного кордону. Отже, разом, західний кордон московської імперії політичного і економічного впливу посунувся аж на 1500 км від колишнього московсько-советського кордону. Таємним договором Рузвельт дав Москві на поталу: Румунію, Польщу, Болгарію, Угорщину, Чехо-Словаччину, Югославію та одну третину Німеччини.

Злочини Сталіна, раніші й пізніші, це окрема сторінка кривавої історії московсько-большевицької імперії. Це правда, що нацисти мордували жидів (а чи тільки жидів?), але так же само вимордував Сталін мільйони неросійського населення. Чим кращий Катинський ліс, де замордовано до 10.000 польських офіцерів, від гітлерівських Освенцімів? Відомо також, що коли большевицька армія наближалась із сходу до Варшави, у Варшаві вибухло повстання проти німців. Але тому, що воно було організоване польським екзильним урядом у Лондоні, Москва дала наказ своїй армії припинити наступ на Варшаву, щоб дати німцям час і змогу винищити якнайбільше поляків. А потім, коли врешті большевицька армія зайняла Варшаву, москалі заарештували всіх польських лідерів варшавського повстання (підпільну владу — 16 міністрів) і вивезли їх десь на схід. Ніхто й донині не знає, що з ними сталося.

По війні, коли народи т. зв. сателітних держав побачили, що означає московське «визволення», почалися їх спроби звільнитися від опіки «старшого брата». Першою з тих сателітних держав, якій удалося в 1948 році бодай частково відв'язатися від диктату Москви, була Югославія. Потім спробували щастя Східня Німеччина, Польща, Угорщина, а врешті й Чехо-Словаччина. Але всі ті спроби були здушені московською армією, а найдорожче заплатила за своє повстання Угорщина. Крім забитих, пораних, арештованих і вивезених у Московщину, на Захід втекло біля 50 тисяч угорців.

Зараз по закінченні другої світової війни Москва вивезла з окупованих сателітних держав величезні матеріальні багатства, а найбільше, мабуть, із Східньої Німеччини, де — разом із фахівцями — забрала всі демонтовані фабричні машини. Наприклад, у Чехо-Словаччині було дуже багато німецьких льокомотивів, вагонів, автомобілів та всякого іншого добра, евакуйованого з Німеччини. Москва все це добро забрала, а те, що було непридатне, як ось льокомотиви і вагони, продала Чехо-Словаччині. Вона ж до сьогодні вивозить із Чехо-Словаччини особливо цінну уранову руду і по-злодійськи використовує «товаровий обмін» з нею. До того ж Москва призначила Чехо-Словаччині окрему, між сателітами, роллю: вона, як найвище розвинута між сателітами промислова країна, зобов'язувана розбудовувати важку промисловість Московщини і сателітних держав. Таким чином була примушена обмежити свою легку промисловість і перейти на важку.

Чехо-Словаччина, на доручення з Москви, великою мірою допомагає «соціалістичним революціям» у різних країнах, спрямованих проти

«капіталістів» і «імперіялістів». Де тільки вибухає повстання, спровоковане Москвою, там Чехо-Словаччина зобов'язана висилати свою зброю. Так, напр., відомий випадок під час альжирської революції проти Франції, коли югославський корабель віз Середземним морем чехо-словацьку зброю альжирським повстанцям, але вона попала в руки французів.

Своєю торговельною політикою Москва особливо використовує ЧССР, складаючи з нею однобічно корисні торговельні договори. Звичайно Москва доставляє Чехо-Словаччині сирівці, а забирає від неї готові продукти. На свої сирівці, що їх вона продає ЧССР, накладає 20-25% вищу ціну, ніж на міжнароднім ринку, натомість ЧССР мусить продавати Москві свої, і то високої якості вироби 20-25% дешевше. Наприклад, 1 тону нафтової ропи Москва продає Чехо-Словаччині за 21 руб., а Італії 1 тону цієї самої ропи продає за 9 рублів.

На подібних умовах Москва склала торговельні договори і з іншими сателітними країнами. Таким способом Московщина за двадцять повенних років експлуатувала своїх сателітів, багатіла, і сьогодні стала загрозливою силою навіть для колишнього свого союзника — США. В Кубі, перед самим порогом США, була створила свої ракетні бази, але потім, у зв'язку з рішучою вимогою президента Кеннеді, мусіла їх забрати. Це ще один доказ, що США проковтують усі лекції і шантажі Москви без жодного висновку і без науки для себе. Колишній президент США, Кеннеді, мав не одну нагоду зліквідувати комунізм на Кубі, а тим самим і московське диверсійне гніздо в Південній Америці. Правдоподібно, що за свої вагання і за свою промосковську політику він вкінці заплатив життям.

Москва забороняє своїм сателітам вести нормальну вільну торгівлю із західними державами, натомість сама чинить — навпаки. Наприклад, купує в «капіталістичних країнах» різні товари, а потім перепродує їх своїм сателітам по лихварській ціні. Або: одного разу Хрущов ляв Тіта за те, що він приймає від капіталістичної Америки позики та допомоги для розбудови свого господарства, а в той же самий час вів таємні переговори із США, щоб дістати аж 2 мільярди дол. кредиту.

Отже роля сателітів Москви така: якнайбільше давати Москві, якнайменше від неї брати і якнайбільше брехати й верещати на т. зв. буржуазно-капіталістичні країни, згідно із вказівками московсько-большевицьких імперіялістів. Автор цього коментаря уявляє собі ролю Москви і її сателітів так: З лісової гушавини вилазить ведмідь, а перед ним ідуть прив'язані на ланцюгу собаки і гавкають на Захід. Так, з одного боку, сателітні країни мають гавкати проти західних держав, а з другого боку — Москва тримає їх прив'язаних на ланцюгу, щоб не втекли від неї на Захід. Ввесь час Москва галасує про імперіялізм західних держав, але, — насправді, — чи є на світі якась більш імперіялістична держава, як сама Московщина?

*

По другій світовій війні Московщина з Америкою почали пропагувати «деколонізацію». Тут мова тільки про англійські, французькі та інших західних держав колонії. Безперечно, що пхати руки в чуже добро — це злочин і колоніальні народи також мали право бути господарями своїх країн. Але «антиколоніальна» політика Москви є найбільшим обманом і шантажем, бо починається «деколонізацією», а закінчується московською колонізацією звільнених західними державами країн. Тому й важко відгадати, чому США були заінтересовані такою «деколонізацією», яка послаблювала їхніх сталих союзників. Як потім виявилось, американські політики взагалі не передбачали, що червона московська імперія стане їх найбільшим мілітарним і економічним суперником. США хотіли деколонізації колоній своїх союзників, щоб у новопосталих державах інвестувати свій капітал, мати з нього прибутки, а одночасно допомогти визволеним народам розбудувати власне господарство та підносити свій життєвий рівень. Москва, натомість, мала зовсім інший план: «інвестувати» в новопосталих державах також «Капітал», але Марксів, себто свій марксизм-ленінізм, розпалювати ненависть до «капіталістів» і «буржуазії», викликати «класову боротьбу» і, врешті, взяти ті країни під свій «протекторат». Декolonізаційною політикою США примусили своїх союзників залишити свої колонії на поталу Москві, а тепер, щоб рятувати світ від комуністичної експансії (це означає: від московського імперіялізму), Америка висилає там свої війська і сама стала «колонізатором», «агресором» та «імперіялістом».

Сьогодні Москва вже безпосередньо загрожує інтересам західного світу, головню Західної Європи, як на Середземному морі, так і на Близькім Сході. Вона нацьковує арабські держави проти Ізраїля та чинить диверсії.

Пригадуємо, наприклад, колишнього голову московської делегації в ОН, кривавого прокурора ССРСР Вішинського, що має на своїм сумлінні мільйони невинних жертв. Він, стовідсотковий бандит-розбійник, з трибуни ОН цілий час лаяв Америку і насміхався з неї. І чи не дивно, що той «пролетарський» розбійник купив собі в Нью-Йорку великий дім із парком за 2,5 мільйонів доларів. Додамо, що й «батько» Сталін, колишній «пролетарський божок», а насправді новітній російський цар, також мав своє таємне банковеkonto у Швейцарії, яке передав своїй дочці Светлані, відомій тим, що недавно покинула «родину» і втекла до капіталістичної Америки.

Комунізм в ССРСР це, як ми вже казали, погній для московського імперіялізму. Не для «добра» і «щастя» пролетаріату хотів Сталін перед другою світовою війною завоювати Фінляндію і «приєднати» її до свого царства. По смерті Леніна остаточно виявилось, що таке советський комунізм-інтернаціоналізм? Насправді, марксизм-ленінізм це найвищий ступень московського імперіялізму, а комуністична партія — засіб для поширення московської експансії та здобуття нових теренів.

Жертвою московського імперіялізму впали і самостійні балтицькі держави — Литва, Латвія і Естонія, не зважаючи на те, що Москва була підписала з ними договір про ненапад.

Що ж здобули США в другій світовій війні? Нічогосінько, ні шматка чужої землі, навпаки — дали повну незалежність Філіппінам. Англія, Франція, Бельгія і Голляндія залишили свої колонії, дали тим народам свободу, навіть допомогли їм побудувати самостійні держави. Щоправда, Америка в обидвох світових війнах також чимало «заробила», але тут мова тільки про капітал, частину якого потім вона вклала у відбудову й розбудову зруйнованих війнами держав.

Коли Москва почала втручатися у справи держав Близького Сходу і вести свої закулісні інтриги, то знову ніхто інший, а тільки вона з цього користала. Так, напр., вона намовила єгипетського президента, Нассера, замкнути Суєзький канал і не пускати чужих кораблів. Таким нерозумним актом Нассер викликав конфлікт з Англією і Францією, що збудували той канал. Америка, втрутившись у той конфлікт, вирішила його на користь Нассера і таким чином зробила ще одну велику політичну помилку. А Єгипет, замкнувши Суєзький канал, зазнав великих утрат, бо прибутки з переїзду (з оплат) чужих кораблів Суєзьким каналом він міг використати для розбудови своєї економіки.

Конфлікт між арабськими державами і Ізраїлем це також, великою мірою, наслідки московських інтриг. Москва доставляє зброю арабським державам, головню Єгиптові, цькує їх проти Ізраїля, а ізраїльські війська завдають арабам великих ударів і шкод та займають їх території.

Америка, як відомо, під час другої світової війни дала Московщині зброї та різного воєнного виряду на суму 13 мільярдів доларів, ще й «позичила» їй транспортні кораблі. Але Москва не повернула Америці ні позики, ні «позичених» кораблів, натомість — мабуть із «вдячності» — за повоєнний час збила чимало американських літаків і завдала Америці (безпосередньо чи посередньо) багато ударів, зокрема на міжнародній арені.

У розподілі Німеччини, Кореї і В'єтнаму виявилась цілковито безпринципна політика західних держав, у якій знову особливу роль відіграли США, погоджуючись на всі домагання Московщини.

Америка перша мала атомову бомбу і думала, що з допомогою атомової зброї їй удасться зберегти ненарушними «сфери впливів» (між нею і Московщиною) та своє панівне становище над усіма іншими державами. Але американські політики чомусь ніяк не могли передбачити, що атомову зброю може мати і Московщина, якою вона буде шантажувати і Америку, і цілий світ.

Так колишні й теперішні помилки мстяться на Америці та привели до того, що над цілим світом висить московська загроза. Найгірше те, що Америка навіть тепер не намагається виправити своїх помилок, хоч спільно із західньо-європейськими державами можна не тільки

протиставитися московській експансії, а й знищити саму московську імперію. Постійна загроза з боку Москви, її агресивність, примушує всі держави, головню світові потуги, щорічно видавати майже половину своїх прибутків на озброєння. Самозрозуміло, що в умовах справжнього миру, передумовою якого є знищення московської імперії, всі ті витрати можна б використати на піднесення культурного і соціального життя народів.

*

Історія показує нам, що всі агресивні імперії існували тільки якийсь час, а потім — поволі або й раптово — падали. Наближається кінець і московської імперії, яка — завдяки американській допомозі — виграла війну з Гітлером, загарбала багато нових територій і воєнних «трофеїв» та стала загрозою для цілого світу. Навіть дворічна блокада Берліну могла навчити чогось американців, але замість політики «твердого п'ястука» (іншої політики москалі не респектують), вона витратила мільйонні суми доларів на т. зв. «літунський міст». Такі поступки західних держав, головню США, тільки заохочували московських агресорів поширювати свою експансію. І сьогодні справді над світом висить мариво чергової світової війни.

Крім конфлікту між червоною Московщиною і червоним Китаєм, друге загрозливе вогнище війни бачимо на Близькому Сході. Це також наслідки московських інтриг і диверсій.

Постійне зростання міжнародних конфліктів, а головню доля нашого, поневоленого в російській імперії народу, вимагають від нас усіх, в Краю і на еміграції, відповідної підготовки, щоб не бути заскоченими жодним розвитком міжнародних подій. Визволення України, безперечно, залежить у першу чергу від наших власних сил, проте важливе для нас і питання, як поставляться до української визвольної боротьби і самостійности України інші, головню великі держави. А остаточне вирішення цього питання залежатиме великою мірою і від нас, точніше — від української еміграції, що є невіддільною частиною української нації. На нашу думку, активність і самостійницька політика українських діячів у країнах вільного світу це перша передумова успіхів української справи на міжнародній арені. Знаємо, що у випадку збройного конфлікту між Московщиною і західними державами, вирішальне слово будуть мати США, де є багато наших емігрантів, установ та організацій. Відповідний вплив на американську політику в користь української справи — це головне завдання українців у США.

Помиляється той, хто думає, що живемо в мирний час, бо насправді ми на порозі великих міжнародних подій, а в самому т. зв. СССР зближається новий 1917 рік. І ми повинні заздалегідь скупчити всі наші морально-політичні сили, об'єднані під одним справді патріотичним і безкомпромісовим до ворога проводом.

Дозволю собі висловити ще такі свої думки:

Щоб визволити Україну з московського поневолення (а це наша головна мета!), ми повинні і в Краю, і на еміграції організувати також об'єднання поневолених Московщиною народів, щоб спільними силами вести боротьбу за визволення.

Особливо важливе завдання вже тепер має таке об'єднання у вільному світі. Крім постійного інформування народів вільного світу про московські звірства у поневолених країнах та її сателітах, об'єднані поневолені народи повинні вести спільно боротьбу проти московської імперії, використовувати для цього всі можливі способи й засоби, а також докладати всіх зусиль, щоб в ОН була їхня делегація. Очевидно, необхідні також спеціальні комісії об'єднаних поневолених народів, що будуть опрацьовувати різні ділянки нашої боротьби з московськими гнобителями.

*

Коли мова про нас, українців, то треба пам'ятати, що Московщина вже понад 300 років грабує Україну і винищує її найкращі національні сили. З тих грабунків вона розбудувала і далі розбудовує свою імперію. А це ж не випадковий, а постійний, систематичний грабунок України, що становить величезні мільярдні суми.

До того ж, головню по першій, а потім по другій світовій війнах, Москва силою вигнала з України мільйони українців на Сибір і взагалі на далеку північ, як невільників-рабів, а в Україну наслала мільйони москалів, що силою русифікують українське населення. Всі вони на «ведущих» (керуючих) урядових посадах, як в адміністрації, так і в підприємствах.

Коли Україна стане вільною державою, всі виселенці схочуть вернутися на рідну землю і їм треба буде дати відповідне відшкодування, яке — як і в інших ділянках — має бути стягнене з Московщини.

Теперішні кордони між Московщиною і Україною несправедливі й не відповідають етнічному принципіві. Москва брутально, силою, розтягала на всі боки українські землі. Отже кордони з Московщиною треба скорегувати, на мою думку, так: з північного заходу кордон повинен проходити, починаючи на півдні від Гомеля, через міста Курськ, Вороніж, Ліски, а звідти рікою Доном до коліна ріки Волги. Далі, в напрямі на південь, попри західний кордон нинішньої Калмицької АССР прямо через Садове і на схід від Степного, Будяновського аж до міста Мінеральні води. Звідти на захід по залізничній лінії і ріку Кубань на Кропоткін, далі — рікою Кубанню на Краснодар і Черч. Південно-західний кордон України повинен пробігати попри північний кордон Молдавської республіки.

1969 рік

ПРО ДЕЯКІ ПОДІЇ В УКРАЇНІ ТА В ССРСР

(1968—1969 роки)

Протести в Україні з приводу колоніального становища т. зв. УРСР, русифікації і переслідування діячів української культури — викликали посилений катебістський терор. Проте дальший розвиток подій в Україні, а також у цілому ССРСР, показує, що протести, хвиля за хвилею, перекочуються по всій московсько-більшевицькій імперії і майже всюди, незалежно від місця перебування, особливу роль відіграють у них українці. Події, що їх подаємо внизу, охоплюють головню Україну, а також інші краї, що є складовими частинами сучасної московської імперії, навіть і саму Московщину, де живе багато українців та інших неросійських національностей.

Судові розправи, протести, переслідування і покарання

1. 8-го січня в Москві відбулася судова розправа над Юрієм Галансковим, Олександром Гінсбургом, Олексієм Добровольським і Вірою Лашковою. Про їх арештування і суд над ними писала й західньо-європейська та американська преса. Галанскова засуджено на 7 років суворого режиму в концтаборах, Гінсбург'а — на 5, Добровольського — на 2, а Лашкову — на 1 рік.

Під час згаданого судового процесу, а головню після нього, до різних советських інстанцій вплинуло багато колективних та індивідуальних листів-протестів. Особливо вирізняється між ними лист 139-ох українських інтелігентів і робітників до Л. І. Брежнєва, А. Н. Косигіна і М. В. Подгорного, в якому автори засуджують порушення законности. Між іншим, в цьому листі мимохіть згадується і справу Ю. Галанскова, проте основний його зміст спрямований на оборону ув'язнених українських письменників.

Між індивідуальними листами є також лист інженера-математика Л. Плюща з Києва до редакції «Комсомольської правди», в якому він вияснює, чому вірить «самвидавничим» документам, а не офіціальним статтям. Очевидно «Комсомольська правда» цього листа не надрукувала, ані не відповіла на нього.

Задаємо також листи-звернення І. Габая, Ю. Кіма і П. Якіра «до діячів науки, культури і мистецтва», в якому автори пов'язують теперішні судові розправи в ССРСР із явищами ресталінізації. І. Я. Яхімович (поляк), голова колгоспу «Яуна Гарде» Латвійської РСР, член КПСС, у своєму листі пише про те, яку велику шкоду для ССРСР приносять подібні процеси й переслідування.

2. Між 17-ти членами КПСС, що їх виключено з партії у зв'язку з протестними листами, є два члени українського походження, а саме:

Піяма Гайдено — кандидат філософських наук, наукова співробітниця Інституту міжнародного робітничого руху, що підписала листа 80-ох.

Валерій Павленчук — фізик (м. Обнінськ б. Москви), що підписав листа 170-ох.

Крім цього, за протестні листи і заяви покарано таких українців:

Михайла Білецького (математик, Київ) за український лист 139-ох в обороні ув'язнених українських письменників звільнено з праці «на власне бажання».

Юрія Герчука (мистецтвознавець, Інститут теорії і історії архітектури) за листи-протести 116-ох і 80-ох президія московської Обласної спілки «обнизила в посаді».

Олексія Гладкого (д-р фіз.-мат. наук, Інститут математики Сибірського відділення Академії наук СРСР і Новоросійський університет) звільнено з праці за лист «новосибірівців» під претекстом «скорочення штатів».

Петра Григоренка (кол. генерал-майор, військовий кібернетик, кандидат військових наук, в останній час інженер будівельно-монтажного управління) за особистий лист до ЦК КПСС з приводу процесу Володимира Буковського, за особистий лист до Верховного суду РСФСР з викладеним у ньому свідченням, за листи 116-ох і 80-ох, за звернення до Будапештської наради робітничих партій та за інші виступи в обороні законності і громадських прав у лютому 1968 р. викликано до КГБ на «профілактичну розмову», з приводу якої він написав листа Ю. В. Андропову. Згодом його звільнено з праці під претекстом «скорочення штатів» (потім заарештовано).

Михайлину Коцюбинську (літераторка, Київ) за український лист 139-ох звільнено з праці.

Надію Світличну (Київ) за цей же лист-протест також звільнено з праці.

Юрій Целмістренко (кандидат фізико-математичних наук, Київ) за український лист дістав від партії «сувору догану».

Галину Шестопал (кандидат фіз.-мат. наук, Педагогічний інститут, Москва) звільнено з праці за лист 99-ох.

3. Протестні листи українських інтелігентів і робітників викликали широкі, позасудові, політичні репресії.

І так президія Спілки Радянських Мистців України, очевидно на доручення Москви, кваліфікувала згадані протестні листи як «антирадянські» і виключила із Спілки таких мистців: А. А. Горську, Д. Н. Семикіну, І. С. Литовченка, В. Н. Луцака, В. С. Довганя, В. І. Зарецького, Г. Севрука і А. Захарчука. Крім цього мистцеві Зарецькому оголошено сувору догану по партійній лінії. Нагінку на мистців, що підписали протестні листи, очолив голова згаданої Спілки — скульптор Бородай. Обвинувачуючи згаданих мистців, їх обсипували лайкою, називали «ворогами советської влади», бандерівцями тощо.

В Академії Наук УРСР за підписування протестних листів звільнено з праці таких учених:

М. Є. Брайчевського, відомого українського історика, кандидата історичних наук, автора монографії «Як і коли постав Київ?», таких праць як «Виникнення східно-слов'янської державности», «Походження Русі» та інших, старого наукового співробітника АН УРСР.

І. Г. Заславську, кандидата фіз.-мат. наук, співробітника Інституту півпровідників АН УРСР (тимчасово партбюро Інституту висловило їй політичне недовір'я).

Л. Яценка, члена Спілки Композиторів України, автора багатьох відомих пісень (між ними і «Верховини»), співробітника Інституту фольклору і мистецтвознавства АН УРСР.

В Інституті мовознавства АН УРСР звільнено з праці З. Т. Франко, а з Інституту зоології — Ю. Бачинського (коли він перейшов на іншу працю — його звільнили вдруге).

Співробітник Інституту літератури АН УРСР Л. Н. Коваленко дістав від партії сувору догану, а д-ра хем. наук Г. Дворка (Інститут фіз. хемії) виключено з партії.

В АН УРСР між переслідувачами працівників української культури особливо відзначились вислужники М. Шамота (автор негативної рецензії на роман О. Гончара «Собор») і Скаба, директор Інституту історії, що раніше очолював «ідеологічну роботу» ЦК КПУ. Шамота категорично вимагав звільнити з праці Коцюбинську, а Скаба грубо розправився з проф. Брайчевським, мовляв: «нечисті не терплю!»

4. У Київському університеті за підписання протестного листа оголошено догану викладачеві В. А. Вишенському, а В. Г. Боднарчука зовсім незаконно, без відома Вченої Ради, звільнено з праці «за діяльність, що незгідна з високим званням советського викладача». Наказ про звільнення з праці канд. фіз.-мат. наук В. Г. Боднарчука підписав ректор КДУ І. Т. Швець, «герой» відомого газетного фейлетону «І швець, і жнець, і на дулі ігредь». Той же Швець особливо накинувся на працівників механіко-математичного факультету, мовляв: «опозиція», яку треба «розігнати», «розібрати на партбюрі тих комуністів, що м'яко виступали» і т. п. Він не дозволив Боднарчукові закінчити свої виклади і прийняти від слухачів іспити.

Особливо нападливими були виступи члена кор. АН УРСР Г. Н. Положія, який ще в 1962 році прославився нагінкою на знаних математиків Б. В. Гніденко і Г. Є. Шилова. Він закликав «рішуче діяти», не «возитися з ними» (себто з тими, що підписали протестні листи), вилаяв на своїй кафедрі співробітника Ліленка за те, що стримався в голосуванні, «коли розбирали справу Боднарчука», а крім цього позбавив його звання доцента.

Членам кор. АН УРСР Ю. Березанському і В. Скороходові збори Інституту математики «рекомендували» не викладати в університеті. Поета Івана Драча виключили з партії. Л. Забій, студентку 5 курсу Київського художнього інституту, викинули з Інституту. Двічі звільнили з праці учительку Л. Орел.

З Інституту кібернетики під претекстом «скорочення штатів» звільнено з праці вже згадуваного математика Леоніда Плюща, що був під-

писав загального протестного листа, а крім цього вислав листа особистого.

Г. Міняйла, що працював у Київському інституті мікроприборів і з дозволу ЦК ЛКСМУ організував «Дискусійний клуб», — звільнено з праці.

Р. Мотрук, що працювала в Київському радіокомітеті, звільнено з праці під претекстом «скорочення штатів», а насправді тому, що вона не послухала «вказівок начальства» і 22 травня пішла під пам'ятник Т. Г. Шевченкові, де відбувалася демонстрація українських патріотів. Кагебісти з допомогою різних урядових установ робили всі заходи, щоб перешкодити демонстрації, не дати людям змоги піти під пам'ятник Т. Шевченкові.

Голодівка політв'язнів і самоспалювання

1. На 17 лагпункті Мордовських таборів (Мордовська АССР, ст. Потьма) в лютому 1968 року відбулася голодівка шістьох визначних політв'язнів: Юлія Даниеля, Бориса Здоровця, Віктора Кальниниша (лотиш), Сергія Мошкова, Валерія Ронкіна і Юрія Шухевича. Осьмого дня голодівки голодуючим почали давати штучний корм. В'язні перервали голодівку по 10-ох днях, коли задовільнено деякі їхні вимоги. Тепер адміністрація концтаборів не має права, без санкції прокурора, позбавляти в'язнів побачення з родиною, конфіскувати папери тощо. Перед тим самий факт голодівки політв'язнів уважали за «порушення режиму» і карали карцерами або Владимирською тюрмою.

Юрій Шухевич, як відомо, відбув два терміни ув'язнення: перший раз, коли йому було 14 років, його засудили на 10 років за те, що його батько був головним командиром УПА і головою проводу ОУН на українських землях. У день закінчення терміну його ув'язнення у Владимирській тюрмі, йому знову виставили ордер на нове арештування, обвинувачуючи за «антисовєтську агітацію». Тоді його засудили на чергових 10 років.

2. В'ячеслав Чорновіл, що був засуджений у 1968 році за компіляцію збірника матеріалів («Лихо з розуму») про політичні процеси в Україні, від 30-го травня до 17-го червня провів у таборі голодівку на знак протесту, що в нього забрали документи з його судової справи. Голодівку припинив тоді, коли йому повернули частину документів.

3. В жовтні 1968 року В. Буковський, на якого під час праці в таборі звалилася купа дощок, дістав стрясення мозку. Далі працювати не міг і його визнали «симулянтom» й посадили в карцер. На знак протесту В. Буковський оголосив голодівку, тоді його кинули до загальної камери. Співв'язні камери, солідаризуючись із В. Буковським, оголосили десятиденну голодівку і щойно після голодівки В. Буковського забрали на деякий час до шпиталю.

4. 5-го грудня 1968 року в Києві, на Хрещатику, спалив себе Василь Омелянович Макух — учитель із Дніпропетрівської області (мав 50

років), батько двох дітей, колишній в'язень сталінських концтаборів. Під час самоспалення, люди кинулись були гасити на ньому огонь, але Макух свідомо палив себе, протестуючи проти московських окупантів України окликами: «Хай живе вільна Україна!» Опалення тіла було смертельне і Макух помер у київській жовтневій лікарні.

5. 10-го лютого 1969 року в Києві, біля університетського будинку, вчинив спробу самоспалення Микола Бериславський, мешканець Бердянки, 45-літній учитель, батько трьох дітей, кол. в'язень сталінських концтаборів. Він хотів спалити себе на знак протесту проти московської колоніальної політики в Україні, але прохожі та міліція врятували його від смерті. Після спроби самоспалення, М. Бериславського заарештували. Кагебісти намагалися притягнути до справи Бериславського журналіста Володимира Сіренка з Дніпропетровського, провели в нього обшук і викликали його до Києва. Хотіли примусити Сіренка, щоб він підписав свідчення проти Бериславського.

28-го травня 1969 року Миколу Олександровича Бериславського засудили на закритому судовому засіданні на два і пів року суворого режиму концентраційних таборів.

Московські вислужники намагаються приховувати причини самоспалюванням кпинами. Так 19-го березня 1969 року ген. Шульженко, голова т. зв. Українського КГБ, виступаючи перед студентами і викладачами Київського університету з доповіддю «Про деякі питання ідеологічної боротьби», згадав про спробу самоспалення біля Київського університету, але не назвав прізвища Бериславського. Він оповідав про цей випадок «гумористично», мовляв, якийсь божевільний хотів себе спалити біля університету. Ми питаємо його: «А чому тут, чому не на базарі?», а він відповідає: «Хочу до молоді». Такою іронічною розповіддю він хотів викликати в слухачів сміх.

Протестні акції і жертви терору

1. 30-го липня 1968 року в місті Обнінськ помер (мабуть, йому «допомогли померти») вже згадуваний молодий українець, фізик, *Валерій Павлечук*. Він був відомий як один з найактивніших суспільників-комуністів у місті, а також як талановитий учений і педагог. Його виключили з партії і звільнили з праці за поширювання «самвидаву». Коротко перед своєю смертю він був звернувся з відкритим листом до А. Дубчека, висловлюючи в ньому солідарність з новим політичним курсом Чехо-Словаччини, що його уважав, як приклад «справжнього соціалістичного будівництва, вільного від догматизму і поліційщини».

2. У демонстрації на Красній площі у Москві, що відбулася 25 серпня 1968 року, як вияв солідарности з чехо-словацьким народом, що став жертвою чергової московської окупації, брали участь: *Константин Бабицький*, лінгвіст, *Лариса Богораз*, філолог, *Вадим Делоне*, поет, *Володимир Дремлюга*, робітник, *Павло Літвінов*, фізик, *Віктор Файнберг*, мистецтвознавець і *Наталія Горбаневська*, поетеса. Всіх учасників цієї демонстрації заарештовано.

3. В березні 1968 року в Київській університеті та в Сільсько-господарській Академії були розкинені летючки, що закликали до боротьби проти русифікації української культури. У зв'язку з цією справою кагебісти заарештували А. Н. Назаренка — робітника Київської ГЕС.

Під час судової розправи в Києві над А. Н. Назаренком і двома іншими робітниками Київської ГЕС, Кодрюковим і Карпенком, що були обвинувачені за «антисовєтську агітацію і пропаганду», Назаренко взяв на себе всю вину за діяльність, яку інкриміновано всім трьом підсудним. Суд засудив Назаренка на 5 років суворого режиму в концтаборах, Кодрюкова — на 3, а Карпенка на півтора року.

4. 28-го червня 1969 року, о год. 10-ій увечорі, у Першотравневому парку в Києві група молоді влаштувала демонстрацію. Вона йшла по алеї до площі та хором кричала: «Геть його! Геть його!» Потім один голос із групи запитував: «Кого його!», а група хором відповідала: «Леоніда самого!» (себто Брежнєва). З площі група пішла в тунель і розсипалася.

5. В середині травня 1969 року в селищі Берізки на Київській ГЕС зібрались робітники, щоб обговорити мешкальне питання. Багато з них живе в бараках або у вагончиках і взагалі не має людського житла. Робітники вирішили написати протест до ЦК КПСС. Коли приїхали кагебісти і хотіли втихомирити протестуючих робітників, почули від них відповідь: «Досить, ми не собаки!»

Тоді кагебісти намагались нацькувати робітників на колишнього майора Івана Олександровича Грищука, що був одним з організаторів цієї демонстрації, мовляв, у нього велика пенсія, «тому й дуріє». У відповідь, Гришук заявив, що він справді вважає свою пенсію великою і незаслуженою, тому віддає її дитячому будинкові, а сам заробляє собі на хліб чесною працею, а не такою, як кагебісти.

З того часу на І. Грищука почалася нагінка. Робітники вислали до Москви делегацію з протестним листом, а коли наприкінці червня Грищука (в Москві) заарештували, написали нового протестного листа, домагаючись його звільнення.

Цікаве й те, що саме напередодні арештування Грищука у київській газеті «Вечірній Київ» (з 24 червня) був опублікований фейлетон якогось І. Переяславського п. з. «Двійняк Хлестакова» із стандартними наклепами на Грищука. Так ще раз підтвердилась співпраця «преси» і «органів».

6. Коли в липні 1968 року на західні області України приїхав відомий критик Іван Світличний, кагебісти почали за ним пильно слідкувати. Приблизно в той самий час ген. КГБ Полідін на зібранні активу львівської інтелігенції ляв І. Світличного, І. Дзюбу та інших літераторів. Намагався загравати на антисемітизмі, бо Світличний і Дзюба, мовляв, підтримують зв'язки з Данієлем через його дружину. «Чого їм треба від того жида?» — викрикував на весь голос.

Про деяких в'язнів, засуджених за «зраду батьківщини»

1. *Олексій Голуб*, науковий співробітник біохемічної лабораторії у Свердловську, відомий особливо тим, що виїхавши за кордон у жовтні 1961 року, попросив голландський уряд про азиль. Потім, під тиском морального шантажу КГБ, що діяло через його дружину, Ірину, Голуб вернувся до ССРСР. Публічно розкався і про його повернення писали в часописах. Дали йому працю, але через півроку, коли про нього всі забули, Голуба заарештували і засудили.

2. *Анатолій Марченко* в 1960 році пробував перейти іранський кордон (себто хотів втекти з ССРСР) і був заарештований та засуджений на 6 років. Потім, за намагання втекти з табору, два роки просидів у Владимирській тюрмі, а решту — в мордовських концтаборах суворого режиму. Про все він описав у книжці «Мої показання» («Мої свідчення»).

Як відомо, Анатолія Марченка недавно знову засудили, зфабрикувавши проти нього фальшиве обвинувачення — «порушення паспортних правил».

3. *Антон Накашідзе*, танцюрист Грузинського ансамблю пісні й танцю, що під час гастролів ансамблю був залишився в Англії. Потім вернувся на «родіну». Його засудили на 10 років тюрми.

Варварське безправство (Справа д-ра Володимира Горбового)

Володимир Горбовий народився 30 липня 1899 року в м. Долина на західно-українських землях, що в той час були під пануванням Австрії. Тому й державне громадянство в нього було спочатку австрійське, потім українське, згодом польське, а з 1947 року чехо-словацьке. Отже він не був т. зв. радянським громадянином і в ССРСР ніколи на волі не жив.

Перед війною д-р В. Горбовий був членом Адвокатської ради у Львові, під час війни — суддею польського Апеляційного суду в Кракові, а по війні — юрисконсултом у міністерстві земельних справ Чехо-Словацької республіки.

Зовсім безпідставно у липні 1947 року уряд «народної Польщі» проголосив його «воєнним злочинцем» нібито за співпрацю з німцями під час війни. На домагання Польщі 1 серпня того ж року був арештований у Празі й 7 серпня переданий полякам.

Саме арештування д-ра В. Горбового не мало жодної законної підстави, тим більше, що й обвинувачення проти нього було безсумнівним наклепом, позбавленим будь-яких фактів. У польській ноті до чехо-словацького уряду було твердження, що арештованого зараз поставлять перед суд. Але насправді жодної судової розправи не було, і не

могло бути, бо цілий рік упертого слідства не дав жодних доказів вини д-ра В. Горбового. Навпаки, слідство виявило, що д-р В. Горбовий був критично наставлений до політичного курсу Гітлера і взагалі нічим не провинився. А т. зв. «акт оскарження», на основі якого Польща вимагала від чехо-словацького уряду арештування д-ра В. Горбового, був повністю, до того ж ще й невдало, зфабрикований.

Таким чином польська влада безпідставним арештуванням д-ра В. Горбового скомпромітувала себе, але замість звільнити його з тюрми і дати йому змогу вернутися до Чехо-Словаччини, вона передала його (у Варшаві) 9 липня 1948 року московсько-советській владі, а для «узакопнення» такого безправного вчинку зфабрикувала новий «акт оскарження» проти д-ра В. Горбового, тим разом — «за український націоналізм».

В СРСР майже дослівно повторилася з д-р В. Горбовим «польська історія». Другий рік драматичного слідства не дав органам МДБ бажаних наслідків, вони не могли знайти жодних фактів, які підтвердили б зфабрикований «акт оскарження». Але відомо, яка в той час панувала атмосфера у згаданих органах і — замість випустити д-ра В. Горбового на волю, щоб він міг вернутися до Чехо-Словаччини — його без жодного суду, тільки «адміністративним порядком», заслали в табори примусової праці на підставі заочної постанови Особової Народи Міністерства Державної Безпеки (ч. 2906-49 від 6.VII.1949 р. по ст. 54-2, 54-11 кк УРСР). Визначили йому і «строк» — 25 років.

Сьогодні МДБ вже не існує, його «Особові Народи» також формально змінені, але дивовижні плоди цього «органу» залишаються далі в правній силі.

Для характеристики т. зв. советської законности та правосуддя, подаємо такі факти:

а) Советський карний кодекс і підписана Москвою декларація ОН про права людини допускають покарання тільки на підставі вироку суду. До того ж обвинуваченому забезпечується право оборони. Але насправді всі ті советські «карні кодекси», як і самий факт підписання Москвою декларації прав людини, мають лише пропагандивний характер і дійсність в СРСР зовсім інакша. У справі д-ра В. Горбового не було ні суду, ні вироку, ані не дано йому змоги захищати себе від цього безправства. І він карається у тюрмах та концтаборах уже понад 20 років.

б) Згідно з «указом» від 24.III. 1956 року, Комісія, що розглядає справи тих, які відбувають кару за політичні, службові та господарські злочини, повинна була розглянути на місцях ув'язнення обгрунтованість засудження кожної людини. Вона викликала і д-ра В. Горбового 1 жовтня 1956 р., але тільки тому, щоб повідомити про її негативне рішення у його справі, схвалене заздалегідь, ще 29 вересня того ж року. Голова комісії повідомив д-ра В. Горбового, що його «справа направляється на додаткове слідство».

в) Скаргу д-ра В. Горбового в його справі із 22 травня 1960 року Прокуратура УРСР «полагодила» таким своїм рішенням із 31 серпня

того ж року: »Прокуратура УРСР не знайшла підстав для опротестування постанови Особової Наради МДБ ССРСР . . . , бо Комітет державної безпеки заявляє, що обвинувачення знайшло підтвердження«. Ось так прокуратура, що формально повинна слідкувати за діяльністю органів безпеки, насправді виконує постанови тих органів.

г) Від 2 липня до 22 вересня 1960 року д-р В. Горбовий був в ізоляторі КДБ в Києві, де відбувалося слідство в його справі. Згідно з постановами карного процесуального кодексу ССРСР, слідство може закінчитися або виготовленням акту оскарження або припиненням слідства і звільненням арештованого. У справі д-ра В. Горбового КДБ ані не виготовував проти нього акту оскарження, ані не звільнив його з ув'язнення.

д) В 1955 році московсько-большевицька влада дала формально свою згоду на репатріацію з ССРСР усіх іноземців. Тоді вернулося додому й багато іноземних в'язнів. Але д-ра В. Горбового, що ніколи не був советським громадянином і його заарештовано як громадянина ЧССР, не звільнили і не дали йому змоги виїхати разом з іншими іноземними в'язнями закордон ССРСР.

е) Він не міг скористати і з «указу», що появився 3 вересня 1959 року, ані з наказу Міністерства внутрішніх справ ССРСР (ч. 0323, з 10 серпня 1956 р.) про звільнення з ув'язнення інвалідів, не зважаючи на те, що ще 11 січня 1952 року його визнано інвалідом.

Злочинне безправство супроти в'язнів в ССРСР, а особливо супроти д-ра В. Горбового, є вершком цинізму й варварського деспотизму, невідомого сьогодні в жодній іншій цивілізованій країні. Д-р В. Горбовий — особливо чесна людина, не вчинив ні одного будь-якого злочину в своєму житті. Єдиною його помилкою було те, що опинився по другій світовій війні в країні »соціалістичного табору« і став жертвою неможливої сваволі КДБ та варварського безправства в т. зв. ССРСР.

У сьогоднішньому Львові

Як у Львівській політехніці, так у Львівському університеті, крім українців, є багато студентів з Росії (стипендисти і завзяті комсомольці, що мають за завдання русифікувати українські вищі школи), а також з Польщі, Болгарії, Югославії та інших соціалістичних країн, а навіть з Азії і Африки.

Студенти-українці, як і професори-українці, весь час провадять боротьбу, щоб зберегти в українських вищих школах українську мову. Під час викладів українською мовою, студенти-москалі викрикують, що не розуміють »тої мови« і домагаються викладів російською мовою. До таких демонстрацій проти української мови вони намовляють також інших чужоземних студентів та обезцінюють усе, що українське.

Керівні становища у вищих школах, а також в урядах — в руках москалів. Наукові книжки, урядові друки та більшість газет друкуються російською мовою. Всюди бракує шкільних підручників з української літератури. Навіть у середніх школах нема підручників друко-

ваних українською мовою. Про українську літературу й українських письменників минулого часу молодь довідується тільки із «захалавної літератури», що її помножує і передає з рук до рук.

Сильний русифікаційний тиск викликає з боку української молоді й молоді інтелігенції різного роду протести, а навіть і підпільну діяльність. У школах, як і серед мешканців західно-українських областей, панує постійне напняття, що перетворюється в нервозну атмосферу. Насланих москалів українці ненавидять. Часто в трамваях, в різних установах або й на вулиці між українцями і москалями вибухають сварки. Москалі поводять себе, як наставники, ставляться до українців із погордою та зарозумілістю. Написи на вулицях, реклами, шильди тощо переважно російською мовою.

Арештування і переслідування українців навіть за найменші прояви самооборони української мови — стали масовими явищами.

Про УПА і ОУН теперішня українська молодь знає від старшого покоління. Дуже розповсюджена «захалавна література», більшість якої коментує теперішній стан т. зв. УРСР і закликає до боротьби за національну незалежність.

Туристичний рух у Львові досить великий. На вулицях і в «Інтуристі» багато туристів з Польщі, Угорщини, Болгарії, Східної Німеччини та інших «соціалістичних країн», а також із Франції, Англії та Америки. До туристів львов'яни вже привикли і не звертають на них особливої уваги, тим більше, що це небезпечно. На вулицях Львова багато советських вояків — переважно москалів і азіятів. Їх можна зустріти всюди — у парках, ресторанах, крамницях, трамваях і т. п.

Інші національності: справа татар і месхитів

1. Досить голосною стала в СРСР справа кримських татарів, що в 1944 році були покарані за «співпрацю з німцями» і виселені з Криму. Між «захалавною літературою» є і «Звернення представників кримсько-татарського народу до світової громадськості». Зміст його такий:

«В 1944 році наш народ оскаржено клеветницьким способом за зраду советської батьківщини і силою вивезено його з Криму.

Всі дорослі чоловіки в той час були на фронті, а працездатні старші чоловіки й підлітки — в трудовій армії. 18-го травня, на протязі одного дня, біля 200 тисяч безборонних жінок, дітей та інвалідів, без жодного попередження, війська НКВД посадили в ешеліони і під конвоєм вивезли в резервації. Цією операцією керував маршал Ворошилов. Майже три тижні, у замкнених вагонах, без їжі та одягу, везли нас у Середню Азію. Туди ж, після закінчення війни, спрямували й наших чоловіків, що вернулися із фронту. Наслідком нелюдської депортації та незносних життєвих умовин було те, що в перші роки згинула більша частина нашого народу. Рівночасно зліквідовано й нашу національну автономію, розгромлено нашу національну культуру, знищено наші пам'ятники, беззачежено і стерто з лиця землі могили наших предків.

Впродовж наступних 12-ох років ми жили на становищі засланих, терпіли від дискримінації, а на наших дітях, навіть тих, що народилися на засланні, тяжіло п'ятно «зрадників». Проти нас випускали наклепницьку літературу, яку ще й тепер читають советські люди.

Після XX з'їзду КПСС з нашого народу знято режим заслання, але не знято обвинувачення за зраду батьківщини і, як і раніше, не дозволено нам вертатися у Крим. Від 1957-го до 1967-го року ми вислали до ЦК КПСС і Президії Верховної Ради ССРСР сотні тисяч колективних і індивідуальних листів із домаганням покінчити з несправедливістю. Представники нашого народу в Москві, після безнастанних прохань, були кілька разів у Мікояна, Георгадзе, Андропова і Шолокова — представників партії і уряду. Кожного разу нам обіцяли якнайшвидше вирішити кримсько-татарське питання, але замість цього — нас арештували, виселяли, звільняли з праці та викидали з партії.

5-го вересня 1967 року вийшов указ Президії Верховної Ради ССРСР, який зняв із нас оскарження за зраду, але називає нас не кримськими татарами, а «громадянами татарської національності, які раніше жили в Криму». Таким чином цей Указ узаконив наше вигнання з батьківщини і ліквідацію нас, як нації. Ми не відразу зрозуміли сенс Указу і декілька тисяч татарів, після його (Указу) опублікування, поїхало в Крим, але знову були викинені звідти силою. Протест, що ми його вислали до ЦК КПСС, залишився без відповіді, як і протести представників советської громадськості, що нас підтримують.

Влада відповіла нам тільки переслідуванням і судовими процесами. З 1959 року на судових процесах засуджено на термін до 7 років понад двісті найактивніших і найвідважніших представників нашого народу, хоч їх діяльність завжди була в рамках советської конституції. Репресії супроти нас особливо посилились в останній час. 21 квітня 1968 року в м. Чирчик військо та міліція розігнали кримських татар, що зібрались були відзначити день народження Леніна. Тоді понад 300 осіб заарештовано. У травні (того ж року) до Москви виїхало вісімсот представників нашого народу, щоб передати ЦК КПСС листа з домаганням про повернення нашого народу в Крим. 16-го і 17-го травня майже всіх наших представників заарештовано і під конвоем вивезено до Ташкенту. Рівночасно в Ташкенті суд засудив на різні терміни ув'язнення чотирьох представників нашої інтелігенції. Щоденно місцеві органи КГБ викликають до себе десятки людей і шантажами й погрозами намагаються примусити їх відмовитися від повернення на нашу батьківщину.

Про нас поширюють наклеп, що ми хочемо вернутися в Крим тому, щоб виселити тих, що там тепер живуть. Це неправда, ми мирний нарід і завжди жили, і будемо жити, в дружбі з багатонаціональним населенням Криму. Ми нікому не погрожуємо, натомість нас постійно тримають під загрозою національного знищення.

Те, що з нами чинять, має цілком визначену назву — геноцид.

На протязі нашої боротьби, під висланими нашим народом советському урядові листами зібрано загально понад три мільйони підписів.

А це означає, що кожний дорослий кримський татарин підписався під листами не менше, як десять разів. Ні одна партійно-урядова інстанція не відповіла нам, ні одна советська газета ні разу не згадала про нашу боротьбу.

Тому звертаємося до світової громадськості. Звертаємося до всіх народів Советського Союзу, як малий незалежний нарід звертається до народів-братів.

Звертаємося до всіх народів світу, зокрема до тих, які із власного досвіду знають, що означає національна нерівноправність і поневолення.

Звертаємося до всіх людей доброї волі в надії, що ви подасте нам поміч. Поможіть нам вернутися на землю наших батьків!».

Під цим листом є 118 підписів татарських лікарів, учителів, інженерів, робітників усіх спеціальностей, пенсіонерів, студентів, службовців і т. д.

Крім цього листа, в СССР розповсюджується анонімний памфлет про трагічне виселення татар з Криму, про боротьбу кримських татар за свою реабілітацію та різні окремі події, що впливають із діяльності татарів.

У самому Криму періодично влаштовують облави на тих кримських татарів, що нелегально вернулися до Криму. Так, наприклад, 15 червня 1968 року у совхозі «Большевик» Красногвардійського району кагебисти криваво побили 11 татарських родин. Після опублікування згаданого Указу з 5 вересня 1967 року, з Криму викинено 12 тисяч татарів. Начальник кримської обласної міліції підполковник Косяков заявив татарам:

— Указ вийшов не для вас, а для преси, до того ж — закордонної. Ваша батьківщина Туреччина, ваяйте туди!»

— Якщо завтра буде наказ розстрілювати, — ми вас розстріляємо!» — вторував Косякову інший підполковник міліції — Пазін.

2. Подібна справа виринула і з месхітами, що також добиваються права на повернення до своєї Месхетії [район південної Грузії, де жили, крім грузинів-месхітів (омусулманені у XVI-XVII стол. грузини), також азербайджанці — карапахи, омулманені вірмени, хомуїнлі, потурчені кудри, месхетські туркмени].

24-го червня 1968 року в Тбілісі відбулася демонстрація, в якій взяло участь 7 тисяч месхітів. Вони зібралися біля будинку уряду і домагалися «прийому». Месхітів оточили дружинники, військо і міліція з палками, били демонстрантів, навіть жінок, шукали в них зброї тощо. Демонстранти уникали сутічок з поліцією і військом, але і не розходились на протязі трьох днів.

26-го липня перший секретар ЦК КП Грузії, Мжаванадзе, прийняв кількох представників месхітів і заявив їм, що в Месхетії нема для них місця. Грузія може прийняти месхітів в інші райони, але тільки по 100 родин на рік. Якщо вони цим не задоволені, хай звертаються до Москви.

В серпні 1968 року месхітська делегація виїхала до Москви. У ждальні ЦК КПСС її прийняв В. Яковлев, заявивши, що ЦК КПСС зайнятий тепер іншими справами і справу месхитів полагодить пізніше. Два місяці чекали месхітські делегати на виклик, а не дочекавшись, в листопаді того ж року знову поїхали до Москви, були в ЦК КПСС, але відповіді на своє домагання повернутись на батьківщину не одержали.

ДОКУМЕНТИ

ІЗ РОЗПОВСЮДЖУВАНОЇ В УКРАЇНІ «ЗАХАЛЯВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ»

ЛИСТ ТВОРЧОЇ МОЛОДІ ДНІПРОПЕТРІВСЬКОГО

*Голові Ради Міністрів Української РСР Щербицькому В. В.,
кандидатові в члени політбюро ЦК КП України Овчаренкові Ф. Д.,
секретареві Спілки Письменників України Дмитрові Павличкові.*

Звертаємо вашу увагу комуністів, керівників та громадських діячів нашої суверенної держави Української РСР, однієї з держав-засновниць ООН, на той погромницький шабаш, що ось уже кілька місяців триває на Дніпропетрівщині, на дике й безглузде переслідування чесних і відданих справі побудови комунізму українських громадян. Ця кампанія є настільки безпардонною і безпринципною, що перед нею бліднуть найдикіші витівки відомих усьому світові китайських хунвейбінів.

Численну групу громадян оббріхано на всіх офіційних і неофіційних заходах обкому, райкомів і парткомів, щоразу перекручуючи їхні «чуждє народу взгляди» і непомірно перебільшуючи, як кому заманеться, факти, про які мовитиметься нижче. Їх цьковано в обласній пресі й радіо, у такий спосіб створюючи видимість «общественного мнения» за клясичним зразком щедринського «градоначальника города Глухова».

Найбільшої брутальності сягнула так звана дніпропетрівська кампанія у зв'язку з появою нового роману нашого земляка Олеса Гончара «Собор».

Спочатку обласні газети «Зоря» й «Прапор юності», марганецька міська газета виступили зі схвальними рецензіями на цей твір. А вже через місяць на одній із нарад, де були присутніми секретарі низових партійних організацій Дніпропетрівщини, відповідальні працівники преси, секретар обкому КП України т. Ватченко затаврував ганьбою всі ці рецензії й дав команду пресі довести читачам, що «рабочий класс

Дніпропетровщини не приймаєт «Собора». Відразу ж газети області зарясніли, як май грушами, «мненнями робочих о 'Соборе'».

Так, лише «Зоря» протягом двох тижнів «організувала три брутальні й безпорадні «рецензії», про що засвідчує їхня чотириста-рядкова лайка.

Редакція «Зорі» одержувала листи-відгуки, листи-протести робітників і трудової інтелігенції проти обпльовування автора «Собора». Ці листи редактор П. Орлик і завідуючий відділом листів газети Я. Новак «строжайше» тримали в секреті й, з'ясувавши місце роботи й адресу відправника, доповідали в обком і КДБ.

Обкомом КП України було заборонено вшанування 50-річчя письменника на історико-філологічному факультеті Дніпропетрівського університету, в міській бібліотеці, хоча цьому передували численні оголошення. Ще згодом деканом згаданого факультету т. Павловим було заборонено навіть обговорення роману «Собор», що його збиралися провести історики. Всіх, хто в будь-якій мірі й формі висловлював незгоду з кампанійщиною чи бодай випадково «взяв не ту ноту», якої вона вимагала — всіх суворо карали. Недарма ж завідуючий ідеологічним відділом обкому т. Васильєв заявив на семінарі працівників області: «Роман «Собор» — это такой коловорот, вокруг которого группируется все идейно вредное, враждебное нашей действительности» (!)

І ось виключено з партії й увільнено з роботи працівника відділу пропаганди і агітації газети «Зоря», одного з найстаріших журналістів нашого міста, С. Ю. Шийніна за написання позитивної рецензії.

Виключено з партії і працівника відділу культури газети «Зоря» М. Т. Скорика за те, що запропонував зфабриковану «статтю» напівписьменного робітника Г. Дітяренка і Ко. («Я бачу життя не таким», «Зоря» від 6. 1. 1968 року) на редакційну дошку «Тяп-ляп».

Виключено з комсомолу і увільнено з роботи талановитого журналіста В. Зарембу за те, що мав сміливість дати відсіч авторові наклепницької статті на «Собор» лейтенантові КДБ, завідуючому відділом інформації газети «Зоря» О. З. Кириленкові («Не собори — люди!», «Прапор юності» від 7. 6. 1968 року).

Звільнено з роботи без будь-яких підстав працівника відділу сільськогосподарства газети «Зоря» Опанасенка.

Виключено з партії й увільнено з роботи талановитого режисера Дніпропетрівського українського театру ім. Т. Г. Шевченка Риму Степаненко за постановку п'єси М. Стельмаха «Кум королю».

Сувору догану з попередженням «вліпили» комуністові, вчителеві 64-ої вечірньої школи, Г. Прокопенкові (наполягав на опублікуванні статті-відповіді оббріхувачам «Собору» й «філософові» І. Морозу).

Звільнено з роботи відповідального секретаря Дніпропетрівського відділу Українського театрального товариства С. Левенця.

Звільнено з роботи в Дніпропетрівському видавництві «Промінь» відомого письменника В. Чемериса.

Звільнено з роботи в Придніпровській багатотиражці молодого поета І. Сокульського.

Велику «накачку» по партійній лінії мав редактор названої багатотиражки М. Дубінін за опублікування позитивного відгуку робітників Д. Семеняка і Б. Уніята на «Собор» («Енергетик» від 10 квітня 1968 р.).

Звільнено з роботи (вже котрий раз) поета В. Сіренка. Переслідування його (вигнання з партії й роботи) тривають вже кілька років. Саме з того часу, як товариш почав писати українською мовою.

Партійну догану одержав у гарячці кампанійщини працівник видавництва «Промінь» письменник В. Карapiш.

І список цей, мабуть, можна продовжити!

Звичайний собі вечір поезії в Дніпропетрівському палаці культури (яких, за висловом працівників палацу, тут було багато) в божевільному маніяцтві кампанійщини підносився ледь не до рівня «контрреволюційної вилазки». Бо як же розуміти тоді те, що на всіх заходах обкому партії, а також на звітно-виборній конференції філії Співки цей безневинний вечір поезії з найбезглуздішими ярликами ставав тим опудалом-мішенню, на яку повинна була б спрямуватися «борьба с идеологическими диверсиями».

Учасниками вчора і його організаторами пильно зацікавилися детективи органів безпеки, багато з них було викликано на анекдотичні допити, де застосовувались залякування та шантажування ні в чому неповинних людей.

На всіх спілчанських та інших зібраннях постійно «товчуть» (засуджують за «український буржуазний націоналізм») талановитих поетів М. Чхана, В. Коржа і згаданого В. Чемериса. Як правило, така «накачка» супроводжується відвідинами КДБ.

Дещо пізніше різними методами було покарано цілу фалангу української творчої молоді, як правило літераторів: Генадія та Олеса Завгородніх, О. Овчаренка, В. Семененка, П. Вакаренка, названого вже І. Сокульського, М. Романушка, О. Водолажченка, Г. Маловина та багатьох інших. І знову за той же фантастичний, видуманий в будинку на вул. Короленка, «український буржуазний націоналізм», а насправді за будь-яке занепокоєння долею української мови та української культури в шалено русифікованому Дніпропетрівську.

Думається: чому так залюбки, ніби раз плюнути, розправляються із принциповими людьми — виключаючи із партії, виганяючи із вузів та з роботи? Може, вони злочинці якісь? Аби ж то! Справжні злочинці живуть собі й не горюють.

Нещодавно колишній перший секретар обкому комсомолу комуніст А. Гордієнко й перший секретар міськкому комсомолу комуніст Г. Дружинин на скаженій швидкості мчали після «увеселительной пьянки» й убили в Новомосковську людину. Гадаєте їх посадили за ґрати?.. Перший з них — нині інженер заводу ім. Лібкнехта в Дніпропетрівську, другий — інженер заводу ім. Бабушкіна. Обидва лишилися в лавах партії, жодна газета не написала про тих «ответственных» розбишак!

І ще приклад. Комуністи працівники газети «Зоря» П. Каракаш та І. Островський украли в редакції 25 тисяч карбованців державних

грошей. П. Каракаш «заправляв» відповідальним секретарем і розміщав РАТАУські матеріали дружкові І. Островському. Коли казнокрадів було викрито, вони поплатилися за нечуваний злочин лише доганами по партійній лінії й були дещо понижені в посадах і... продовжують працювати в журналістиці. П. Каракаш — зав. відділом промисловости в «Зорі», а Островський — у промисловому відділі обласного радіо.

Як бачимо, вбивцям і гендлярам — духовним покидькам є місце в партії, а чесних і принципових комуністів геть викидають із партії й з роботи, аби спокійніше було й надалі гендлювати, піячити і знущатися над партійними нормами й радянськими законами.

Не так давно громадськість дніпропетрівського держуніверситету ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією була обурена антикомуністичною поведінкою тодішнього декана історико-філологічного факультету В. Власенка. Цей «педагог» намагався перетворити факультет на приватний гарем — систематично розбещував своїх вихованок-студенток (в такий спосіб навчав моралі покоління, якому жити при комунізмі).

Приблизно тоді ж студентам стало відомо і про ганебний вчинок викладача згаданого факультету І. Луценка. Користуючись своїм становищем керівника дипломної роботи, він намагався згвалтувати студентку-дипломатку.

Гадаєте, довелось розпрощатись цим «вихователям» із педагогічною практикою? Але ж ні. Таким людям є місце серед педагогів! Для Власенка це спричинилося лише до пониження його в посаді до завідувачого катедрою, Луценка позбавили зайвого «тягара» громадського навантаження, люб'язно усунувши його від керівництва літературною студією. То, може, протитуція та зловживання в її ім'я службовим становищем не вважається в нас антирадянською поведінкою? Чи цей «грешок» легко прощається їм, як гонорар за політичну безпринциповість, за відсутність «вредных мислей» у їхніх вчених головах? Як би там не було, в усіх випадках можна бути певним — такі люди підтримують будь-яку кампанійщину, якщо тільки перевага на її боці, навіть не задумавшись, чи узгоджується вона з курсом партії, з радянськими законами.

В зв'язку з кампанією обплывування «Собору» пожвавили «виховну» роботу місцеві кагебісти й знову поповзла ними ж пущена чутка про «националистическую опасность». Смішно навіть говорити, що ця «националистическая опасность» з'явилась саме в Дніпропетрівському, де на майже мільйонне місто немає жодного українського дитячого садка чи ясел, жодної повністю української школи, жодного вузу чи технікуму з викладанням українською мовою.

Невже обком комуністичної партії України не повинен стурбуватися украй ненормальним, антиленінським і антимарксистським станом рідної української мови в Дніпропетрівську? Не правильніше було б злобу й «старания» спрямувати не на чесних комуністів і комсомольців, а на ці страхітливі порушення ленінської національної політики, коли

українські робітники майже не знають своєї рідної мови, рідної культури, бо змушені все своє життя перемелюватися в надійних, як і 50 років тому, жорнах русифікації.

Невже є ворогами ті чесні громадяни Української РСР, що збагнули цю трагедію свого народу й не хочуть цуратися рідної мови, не хочуть цуратися себе, з приводу чого великий росіянин, письменник В. Солоухін казав: «Если бы родился украинцем, я ни за что не хотел бы быть русским»?

Невже радянський патріотизм нинішнього українця не включає в себе національну гідність, національну гордість за свій великий і талановитий український народ? Можна б до безконечності продовжати ці «невже».

Думається, чому це в українській передовій й творчій молоді лише один шлях — «український буржуазний націоналізм» (про це красномовно говорить діяльність дніпропетрівського КДБ), бо, як ми вже бачили, значна більшість її, рано чи пізно, виходить саме на нього. Людина із звичайним, не перекрученим глуздом побачила б тут лише слабостне зародження елементарних понять національної гідності, національної повноцінності, а не рідко й почуття образи національної, а відтак і звичайної людської гідності.

Винна в цьому «буржуазна пропаганда»? Ні, дніпропетрівська дійсність! І, якщо ми марксисти, її необхідно змінити так, щоб вона відповідала ленінським нормам і радянським законам, а не переслідувати всіх передових, вірних марксизму-ленінізму українських громадян.

Разом із цим виникає питання: невже лише на товаришів-росіян не впливає буржуазна ідеологія? І що це — їхня національна виключність? Чим же тоді пояснити той факт, що у нашому місті не критиковано публічно (не говорячи вже про адміністративне покарання) жодного представника російської творчої молоді за аналогічні українській молоді «збочення», і які повинні були б називатися «впливним гнилою идеологией русского великодержавного буржуазного шовинизма»? А що такі збочення є — це ні для кого не є таємниця — спробуйте лишень не тільки вдома розмовляти українською мовою! Спробуйте і ви почуйте: «а меня халацкая нация не устраивает» (почувши ненаарком українську мову), «... чепуха, если перевести на русский язык» (слухаючи художній твір українською мовою), «какой он грубый этот хамский язык» (на адресу української мови).

І як тоді наші відповідальні товариші розуміють настанови В. І. Леніна, що з націоналізмом місцевим треба боротися на два фронти, в першу чергу виступаючи проти великоросійського шовінізму, бо саме він породжує націоналізм?

Не інакше, як українофобством назвеш поведінку «наукової» співробітниці Дніпропетрівського історичного музею ім. Д. Яворницького якоїсь Крилової при варварському, якщо не бандитському перенесенні могили легендарного кошового Січі Запорозької Івана Сірка. Лише

про найпристойніші операції цього «перенесення» писала в одному із своїх безрезневих номерів «Літературна Україна». Так, сором'язливо було замовчано, що робилося це «перенесення», як і всі бандитські вилазки, вночі і що поспіхом останки полководця із світовим іменем було зібрано в брудний мішок (так ніби то була картопля!) й до ранку в такому стані зберігалися в комірці невідомого призначення. А людям, яких обурювало таке цинічне українофобство, названа співробітниця (не дарма ж вона науковець!) «відрізала»: «А ви знаєте, що он бил врагом русского народа?»

А чи любили, товаришко Крилова, українців і український народ російські царі та їхні посіпаки — ця орда катюг і поневолювачів, проти яких, зрештою, і виступав Сірко? Та, мабуть, саме вони (за Криловою) репрезентують великий російський народ! І чи не тому Іванам Грозним, Петрам Першим, Катеринам Другим, Суворовим і Ко височіють пам'ятники, в багатотомних романах та багатосерійних фільмах прославляється їхній колоніальний розбій, азійське варварство і деспотизм?! .. І ніхто не скаже, що вони лютою ненавистю ненавиділи українців, татарів, білорусів, поляків, грузинів і т. д.

Чому ж тоді у Дніпропетрівському історичному музеї серед багатьох речей експонується й карта, в якій придворні відомої україножерки — імператриці Катерини Другої — супроводжували її скурвлену величність у подорожі остаточно приборканою Україною? Чому стіни музею прикрашають численні портрети різної руки вельмож та завойовників катеринської доби, а на портрети, скажімо, Івана Сірка чи останнього військового писаря Запорізької Січі, засновника двох найбільших і найкрасивіших парків нашого міста, м'ярко кажучи, не знайшлося місця?

До того ж різні перелякані люди, як, наприклад, редактор «Зорі» П. Орлик, пускають провокаційні, видумані КДБ чутки, що «український націоналізм найновіше виявляє себе під маскою захисту української старовини». То як же бути з тією зливою матеріалів на захист російської старовини в російських виданнях «Комсомольська правда», «Советская Россия», «Літературная газета», «Огонек», «Советский Союз», «Наука и жизнь» і т. д.

Що ж тоді за такими чутками — «националистическая опасность» чи марудерство держиморди — великоросійського шовінізму, про який у нас не прийнято висловлюватись вголос, щоб, крий Боже, не образити російського народу. Яка сльозлива ввічливість! «Националистическая опасность» чи національний нігілізм і здичавіння, що межує з духовним бандитизмом цивілізованих гангстерів? — ще раз запитуємо авторів та поширювачів подібних чуток.

Ми, передова українська молодь, виховувалися в радянських школах і вузах на творах Маркса й Леніна, Шевченка й Добролюбова й усвідомлюємо, що історія — безперервний психічний розвиток людства й усе передове, прогресивне в цьому розвитку гідне вивчення, поваги й пошани прийдешніх поколінь. Наступні епохи на шляху до своїх

високих і гуманістичних ідеалів черпали й черпають все краще, що було в минулому.

Наклепник Г. Дігтяренко в уже згаданій статті «Я бачу життя не таким» запевняє, що у нашій країні пам'ятники охороняються, як ні в одній країні світу. Що ж, нам важко заперечити. Справді ж бо, в нас пам'ятники охороняються... по-варварському, як у жодній країні світу. Тільки на Дніпропетрівщині за останні роки знищено майже всі пам'ятники церковної архітектури під гаслом «боротьба з релігією». Позаминулого року в селі Сурсько-Литовському зірвано динамітом, мабуть, уже останню на Дніпропетрівщині сільську церкву. Не уникли пляндрвань залишки відомої Кодацької фортеці й кодацька старовинна козацька церква, зруйновано єдину в своєму роді будівлю — курінь козака Білого в Нікополі. Покровську Січову церкву, що її малював Тарас Шевченко, пам'ятник запорожцю Л. О. Глобі в Дніпропетрівську, напівзруйнованим стоїть Преображенський Собор відомого російського архітекта Захарова і т. д.

У перспективному пляні монументальної пропаганди в місті Дніпропетрівську ви не знайдете й імені видатних українських діячів минулого, таких як: засновника Дніпропетрівського історичного музею О. Поля (на будинку по вул. Фучіка, в якому він жив, до цього часу не вставлено меморіальної дошки), академіка Д. Яворницького, письменників І. Манжари, О. Стороженка, В. Сосюри, О. Довженка (їх життя чи діяльність в тій чи іншій мірі пов'язане з Дніпропетрівським або Дніпропетрівщиною), засновника Дніпропетрівського українського театру імені Тараса Г. Шевченка, Леся Курбаса, одному з найвидатніших революціонерів-більшовиків, організаторові революційної боротьби в Катеринославі, соратникові В. І. Леніна, Миколі Скрипнику. Зате наше місто збагатиться ще одним пам'ятником М. Горькому, пам'ятником О. Матросову, пам'ятником Чайковському й І. Глінци та ін.

Шановні товариші, поясніть, будь ласка, нам, про яку «націоналістическую опасность» базикають свідомі й несвідомі «друзі» українського народу? Хто дав їм право топтатися брудним русифікаторським чоботом на національній гідності українського народу?

Ми, творча молодь Дніпропетрівська, вимагаємо притягти до відповідальності їх і всіх тих, хто вчиняє брутальні україножерські кампанії — відьомські шабаші на терені української культури, хто переслідує чесних відданих народові людей тільки за те, що вони хочуть бути самими собою і ніким іншим, що вони хочуть виховувати своїх дітей в українських дитячих садках, школах, технікумах і вузах. Вважаємо, що такі кампанії в кінцевому своєму рахунку досягнуть одного — сіють ворожнечу між двома великими братніми народами.

Вибачайте, коли ваша ласка, що ми в такій зарізкій формі написали вам, бо писати про такі речі без обурення — значить нічого не написати.

Ми віримо, що ви прислухаєтесь до нашого щирого голосу й вживете негайних заходів для виправлення ненормального становища, в якому опинилась творча інтелігенція нашого міста, сотні тисяч українців Дніпропетрівська й області.

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ «ЛІТЕРАТУРНОЇ УКРАЇНИ»

У «Літературній Україні» від 16 липня 1968 р. ми прочитали статтю Полторацького О.: «Ким опікуються деякі «гуманісти»?.

Політика і моральна нечистоплотність цього автора всім добре відома ще з тих часів, коли він публікував доноси на Остапа Вишню, оголошуючи найпопулярнішого в народі письменника куркульським недобитком і фашистським агентом та вимагаючи фізичної розправи над ним. І все ж те, що ми прочитали в «Літературній Україні», вразило нас, бо неможливо було повірити, що й сьогодні літератор може повернутися до такого брудного провокаторського ремесла.

Стаття написана нібито з приводу відомого колективного листа у справі порушень соціалістичної законності на політичних судових процесах. Лист цей був підписаний більше як ста науковцями, митцями, робітниками та літераторами, серед них були й ми. Тому не можемо проминути мовчанням виступ О. Полторацького.

Від самого початку О. Полторацький грубо перекручує зміст листа, де йшлося про конкретні факти порушення судових процедурних норм і висловлювалася тривога, що це завдає шкоди соціалістичній демократії і громадському життю нашого суспільства.

Тимчасом О. Полторацький голосливо твердить, що автори листа захищають «ворогів» й «ідеологічних диверсантів» (та ж термінологія, якою послуговувався він тридцять п'ять років тому!) В. Чорновола і С. Караванського.

Спершу скажемо про С. Караванського. Не беремося тут оцінювати його вини, за яку без суду взяли досиджувати нині за законами нашої країни неіснуючий тепер двадцятип'ятирічний термін, бо власне в листі не було про нього ні слова — навіть прізвище його не згадувалось. Та це не завадило О. Полторацькому чорним по білому написати, що в листі захищається саме С. Караванського. І половину свого писання він присвячує саме С. Караванському, всіляко розписуючи його «біографію». Для чого потрібна була така свідомо і груба підтасовка?! Певно, для того, щоб настрахати необізнаного із суттю справи читача.

Тепер про В. Чорновола. Яке право мав О. Полторацький вводити читачів «Літературної України» в оману щодо тих обвинувачень, які були пред'явлені судом В. Чорноволу, тих кваліфікацій, які суд дав його діям, і тих ухвал, які суд виніс? Можна схвалювати чи несхвалювати вирок, винесений В. Чорноволові (ті з нас, хто був присутній на процесі, впевнилися, що пред'явлені В. Чорноволові звинувачення не були доведені і свого часу зверталися у відповідні інстанції з конкретною аргументацією), але не можна заднім числом довільно змінювати і «доповнювати» офіційні судові кваліфікації. А саме так робить С. Полторацький, провокаційно заявляючи, що В. Чорновола нібито судили за «пропаганду націоналістичних поглядів та нелегальне пере-

силання за кордон антирадянських матеріалів» — тоді як нічого подібного на суді не було.

Без усякого сорому перекидає О. Полторацький біографію В. Чорновола. Він запевняє, що В. Чорновол (неясне слово, — *ред.*) і непевна постать, що не має жодного відношення до літератури й журналістики: «колишній інспектор по реклямі »Книготоргу«, а згодом був інспектором Львівського відділення »Товариства по охороні природи«. Але він промовчує, що на ці посади В. Чорновіл потрапив аж після довгої низки переслідувань і поневірянь. А до того кілька років працював секретарем комітету комсомолу будівництва Київського ГЕС, в редакції комсомольської газети »Молода гвардія«, в редакції газети »Друг читача«, опублікував кілька десятків літературознавчих матеріалів у республіканських журналах і газетах, в тому числі і в »Літературній Україні«.

Мета такого фальсифікування біографії і творчого обличчя В. Чорновола, особливо й замовчування того, що він — недавній комсомольський активіст, стає зрозумілою, коли доходиш до найбільш безсоромної і підлої вигадки О. Полторацького. Він приписує В. Чорноволові дикі і безглузді слова, взагалі неможливі в устах психічно здорової молодшої людини, вихованої в радянській родині і в радянській школі, де взагалі вся молодь в комсомолі — »це зовсім непотрібна організація, яку треба ліквідувати, не зайве було б навіть фізично. Колись куркулі активістам розрізували животи і набивали пшеницею, а тепер потрібно набивати тим же активістам животи їхніми програмами і божевільними гаслами«.

З цієї »заяви«, яку О. Полторацький бере в лапки, як нібито належну Чорноволові, так і тхне духом і фразеологією тих трохглотитів-душогубів, що komponували »визнання« і »самовизнання« різних »терористів« та »ворогів народу« на сумнозвісних процесах 30-их років.

Ми вимагаємо, щоб О. Полторацький документально довів належність цих слів В. Чорноволові або публічно вибачився за наклеп.

З огляду на те, що виступи, подібні до статті О. Полторацького, здатні лише розпалювати підозру і людиноненавистництво, що вони підсилюють шовіністичну кровожерність обивателя, який в кожному українцеві бачить »націоналіста« і »бандеровця«, що вони отруюють атмосферу співжиття і дружби народів — вважаємо за найвищий свій громадський обов'язок не проходити повз них, давати їм моральну кваліфікацію і спростовувати їх по суті фактів.

Просимо редакцію »Літературної України« опублікувати цього листа. В іншому випадку ми змушені будемо доводити його зміст до читачів »Літературної України« всіма засобами. Якщо треба буде, ми не пошкодуємо сил і часу, сорок тисяч разів перепишемо його від руки і надішлемо кожному передплатникові »Літературної України«, щоб хоч трохи розвіяти той людодський чад, атмосферу брехні і безкарності.

Іван Дзюба, Євген Сверстюк, Михайлина Коцюбинська, Ліна Костенко, Віктор Некрасов.

ЗВЕРНЕННЯ ДО КОМІСІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ООН

(Лист 54-х советських громадян)

1. Ми, підписані під цим листом, глибоко затривожені безперервними політичними переслідуваннями в Советському Союзі, додаючи в цьому поворот до сталінських часів, коли вся наша країна перебувала в кліщах терору. Тому звертаємося до Комісії прав людини ООН з проханням виступити в обороні потоптаних у нашій країні людських прав.

2. Ми звертаємося до ООН тому, що на всі дотеперішні наші протести і скарги, які на протязі років ми вносили до вищих державних і судових інстанцій у Советському Союзі, не одержали жодної відповіді. Пропала наша надія на те, що наш голос почують, що влада прикоротить беззаконня, на які ми постійно вказували.

3. Тому ми звертаємося до ООН, надіючись, що оборона людських прав є святим обов'язком цієї організації.

4. У цьому документі будемо говорити про порушення одного з найосновніших прав людини — права мати свої незалежні переконання і поширювати їх всіма доступними засобами.

5. На політичних процесах у Советському Союзі часто можна почути фразу: «Вас судять не за переконання».

6. Це зовсім не згідне з правдою. Нас судять саме за переконання. Коли нам говорять, що нас судять не за переконання, то насправді хочуть сказати: можете мати які хочете переконання, але, коли вони протиставляться офіційній політичній доктрині, їх не смієте поширювати.

І справді арешти і суди, про які будемо говорити, відбуваються завжди тоді, коли люди, що мають опозиційні погляди, починають їх поширювати.

7. Але поширювання переконань є фактично продовженням самих переконань. Тому в 19 статті Загальної декларації прав людини сказано: «Кожна людина має право на свободу переконань і на свободу вислову їх; у це право входить непорушна свобода держатися своїх переконань і вільно шукати, одержувати й поширювати інформації та ідеї всіма засобами і незалежно від державних границь».

8. Таким чином, хоч формальною причиною для переслідування є поширювання переконань, то насправді людей судять за самі переконання.

9. Судять їх, обвинувачуючи за наклеп на советський державний і суспільний лад з метою (ст. 70 УК РСФСР), або без (ст. 190-1 УК РСФСР) підривання советського ладу. Ніхто з людей, засуджених на відомих нам політичних процесах, не мав на меті заплямити советський лад, або тим більше діяти для його підірвання. Таким чином на всіх цих процесах людей судили за вигаданими обвинуваченнями.

10. Ми наведемо декілька прикладів, які широко відомі як у Советському Союзі, так і за його межами.

11. Процес Синявського і Данієля, яких засудили за опублікування за кордоном літературних творів з критикою советської дійсності.

12. Процес Гінсбурга і Галанскова, засуджених за опублікування літературного журналу «Фенікс-67» і білої книги про процес Синявського і Данієля.

13. Процес Гаустова і Буковського, що організували демонстрацію проти арештування Гінсбурга і Галанскова.

14. Процес Літвінова, Лариси Данієль і інших за демонстрацію проти введення советських військ до Чехо-Словаччини; важливим моментом у цих останніх процесах є та обставина, що їх учасникам приписали вину за винесення гасел.

15. Процес Марченка, формально засудженого за порушення паспортних приписів, чого суд не доказав; фактично його засуджено за книгу «Мої свідчення» про положення засуджених у післясталінських роках.

16. Засудження Білгородської за намагання поширювати листи в обороні Марченка.

17. Процес Гендлера, Кравчевського та інших у Ленінграді, яких засудили за поширювання книг закордонних видавництв.

18. Процеси над людьми, що домагалися національної рівноправності і збереження національної культури.

19. На Україні — процес в Києві 1966 року, на якому засуджено понад 10 людей; процес Чорновола у Львові, засудженого за книгу про політичні процеси, і багато інших процесів.

20. Процеси над кримськими татарами, які борються за повернення на їх батьківщину — на Крим; в останніх роках відбулося около 20 політичних процесів, на яких засуджено понад 100 людей; на днях у Ташкенті відбудеться новий і найбільший політичний процес, на якому будуть судити 10-ох представників кримських татарів.

21. Процеси в прибалтицьких республіках, зокрема процес Кальнинша та інших.

22. Процеси над советськими жидами, які вимагали дозволу на виїзд до Ізраїлю; на останньому процесі в Києві інж. Б. Кошубиєвського засуджено на 3 роки.

23. Процеси над вірними, що вимагали права на свободу віровизнання.

24. Всі ці політичні процеси, з уваги на їх незаконність, відбувалися з грубим порушенням процесуальних норм, передусім, гласності, як теж безпристрасності судового розгляду.

25. Ми хочемо теж звернути вашу увагу на особливо нелюдську форму переслідування: запроторення у психіатричну клініку нормальних людей за політичні проступки.

26. В останніх часах проведено ряд нових арештувань. Наприкінці квітня арештовано художника В. Кузнецова з Пушкіна Московської

області, якого обвинувачують за поширення «Самиздата», тобто літератури не публікованої советськими видавництвами.

27. Цими днями арештовано в Ризі І. Яхімовича, колишнього голову колгоспу в Латвії, обвинуваченого за написання листів з протестом проти політичних переслідувань у Советському Союзі.

28. На початку травня арештовано кол. генерал-майора П. Г. Григоренка, одного з найвідоміших учасників руху за громадянські права в Советському Союзі, який виїхав до Ташкенту на прохання около 2000 кримських татарів, щоб виступити на приготованому процесі проти 10 кримських татарів.

29. І врешті 19 травня ц. р. арештовано в Москві Іллю Габая, викладача російської літератури, кілька днів після того, як під час ревізії забрано в нього документи, що складалися з протестів советських громадян проти політичних репресій в Советському Союзі (на весні 1967 р. Габай відсидів 4 місяці у слідстві за участь у демонстрації Гаустова і Буковського).

30. Ці останні арешти заставили нас думати, що советські поліційні органи рішили остаточно перервати діяльність людей, що протестують проти терору в нашій країні.

31. Ми вважаємо, що свобода мати і поширювати незалежні переконання загрожена в СССР.

32. Ми сподіваємося, що все сказане в нашому листі, дає підставу Комісії оборони прав людини поставити на розгляд питання про порушення основних громадянських прав у Советському Союзі.

Ініціативна група для захисту громадянських прав у СССР:

Г. Алтуньян — інженер (Харків), В. Борисов — робітник (Ленінград), Т. Великанова — математик, Н. Горбаневська — поетка, М. Д. Джемилев — робітник (Ташкент), С. Ковалев — біолог, А. Левитин-Краснов — церковний письменник, Ю. Мальцев — перекладач, Л. Плотц — математик (Київ), Г. Подяпольський — науковий співробітник, Там Ходорович — лінгвіст, П. Якір — історик, А. Якобсон — перекладач.

Звернення піддержують: З. Азанова — лікар (Беговат УЗ ССР), Баева Т. — службовик, С. Берштейн — літератор, Л. Васильєв — юрист, Ю. Вишневецька — поетка, А. Вольпин — математик, О. Воробєв — робітник (Перм), З. М. Габай — педагог, Е. Егайдуков — математик, В. Гершун, З. М. Григоренко — пенсіонер, А. Григоренко — ст. технік, Р. Джемилев — робітник (Краснодарський край), Н. Емелькіна — службовик, Л. Загіков — робітник, А. Калиновський — інженер (Харків), А. Каплан — фізик, С. Красик — інженер (Харків), Л. Кац — службовик, Ю. Ким — учитель, Ю. Киселев — художник, А. Левин — інженер (Харків), В. Кожаринов — робітник, Л. Корнилов — інженер, В. Лапин — літератор, Т. Левина — інженер (Харків), С. Мауге — біолог, В. Недобора — інженер (Харків), Л. Петровський — історик, С. Подольський — інженер (Харків), В. Пономарєв — інженер (Харків), В. Рокитанський — фізик, І. Рудаков, Л. Терповський — лікар, Ю. Штейн — кінорежисер, В. Чорновіл — журналіст (Львів), М. Якір — службовик, С. Вінтоаський — студент.

Р. ДРА҃ГАН

МАРКС І ЙОГО ЕПІГОНІ

(Продовження, 3)

9. Поміrkований соціалізм

Елементи марксизму стали основою офіційної «віри» марксистів, не зважаючи на те, що на практиці соціалістичний рух пішов крутими, часто зовсім іншими дорогами, бо і вся інтелектуальна історія марксизму крутійська і контрoверсійна.

Маркс і Енгельс не були лідерами руху, а тільки інтелектуалами і кабінетними теоретиками. Їх особистий вплив на розвиток соціалістичного руху досить малий. Все ж їхня епоха дуже сприяла поширюванню соціалістичних ідей і розвиток соціалізму пішов своїми власними шляхами.

Соціалістичні ідеї мають свій початок ще перед Марксом. Індустріальна революція висунула на видне місце проблеми капіталу, ринків збуту і праці. Французька революція висунула кличі суспільної справедливості і породила цілий ряд таких соціалістичних мислителів, як Сен-Сімон, Фур'є і Оуен. Маркс і Енгельс називали їх утопістами, бо в той час капіталізм ще не був повністю розвинений. Вони обстоювали співпрацю між капіталом і працею, правду, етику, були проти конфліктів економічних інтересів, словом — експериментували, сповнені ентузіазмом. Мали також значний вплив на московських т. зв. народників, таких як Герцен і Чернишевський, а в Україні — Драгоманов. Маркс уважав їх за реакціонерів, бо в їхніх теоріях «робітнича кляса була без історичної ініціативи».

Більш практичним виявився француз Луї Бланк, проте і він був проти класової боротьби, проти ревалізації в індустрії, обстоював контроль держави. Інший французький революціонер, Огюст Блянкі, яacobінець, учасник паризької комуни, мав великий вплив на Леніна, як професійний революціонер. Основоположником організованого соціалістичного руху в Франції був Гракх Бабеф.

Послідовники Маркса розбились на дві групи: на групу мирну, еволюційну й експериментальну і на групу революційну. Група революційна, на чолі якої стояв Ленін, була дуже малою. Про самого Леніна, як одного з головних реалізаторів марксизму, скажемо окремо. Насамперед приглянемося ближче т. зв. ревізіоністам або соціалістам II-го інтернаціоналу, від консолідації якого почався соціалістичний рух, а в 1919 році від нього відокремився т. зв. III-ій інтернаціонал. Отже, як бачимо, соціалісти і комуністи — це рідні брати, бо мали одного батька, Маркса, але пересварились між собою, як Каїн з Авелем. Ленін назвав соціалістів II-го інтернаціоналу «ревізіоністами» тому, що вони ревідували теорію Маркса.

Всі соціалісти, ще навіть до Маркса, відкидали приватну власність, різнилися тільки тим, що для розв'язки суспільних проблем висували

різні пропозиції і різні методи. Насправді, вони сперечалися тільки про методи аналізу й інтерпретації суспільних явищ, про продукцію і розподіл її для добра суспільства, про заміну капіталізму демократичним устроєм та про евентуальну філософію історичного розвитку. Всі соціалісти із середовища II-го інтернаціоналу були проти будь-яких форм імперіялізму і тоталітаризму, отже і проти Ленінового штивного, підозрілого комунізму, що він його пробував безуспішно пропхати, перебуваючи довгі роки на еміграції. Головна комуністична затія розпочалася фактично від III-го інтернаціоналу.

Перший соціалістичний конгрес відбувся 1847 року в Лондоні, де створено Комуністичну лігу. Рік пізніше Маркс випустив свій «Комуністичний маніфест», як загальну формулу марксизму. Комуністична ліга не проявила жодної живучості і невдовзі розлетілась. I-ий соціалістичний інтернаціонал постав на конгресі у Женеві 1854 року, на якому пролунало популярне гасло: «Робітники всіх країн єднайтеся!». Потім це гасло комуністи перекрутили на: «Пролетарі всіх країн єднайтеся!» Після епізодичної, безуспішної паризької комуні в 1875 році, Маркс розчарувався і не мав охоти підтримувати далі Інтернаціонал. В 1876 році Інтернаціонал розв'язано на конгресі у Філадельфії.

Представником москалів в Інтернаціоналі був Плеханов, від якого й почався російський марксизм. Ленін багато чого прийняв від Плеханова, але пізніше мав свій власний, незалежний курс, не рахуючись із більшістю.

В 1883 році в Лондоні постало Товариство фабіянців, назва якого походить від римського полководця Фабіяна, що в боротьбі з Ганнібалем застосовував був тактику вичікування і повільного руху. До фабіянців належали визначні англійські письменники і журналісти, як ось Б. Шов і С. Веб. Базою їхнього світогляду була мирна еволюція і етика на ґрунті гуманізму. Пізніше фабіянці влилися в англійську лейбористську партію. У Франції деякий час існував синдикалізм, теоретиком якого був Ж. Сорель, що спирався виключно на професійних спілках або на гільдіях. Цей рух також завмер, а частина його влилася у II-ий інтернаціонал.

Перед з'ясуванням постанови і значення II-го інтернаціоналу, що відіграв дуже значну роль у робітничому русі, згадаємо ще анархізм, який із соціалізмом мав спільне тільки те, що заперечував приватну власність. Головними представниками анархізму були Штірнер, Прудон, Бакунін, Крапоткін, Мост і Реклю. Макс Штірнер у своїй книжці «Одиниця і її власність» (1844) проповідував незалежність індивіда та іморалізм (заперечення моралі). В цьому він був предтечею Ніцше. Виступав також проти тиранії абстрактних ідей. Французький соціолог Прудон каже, що власність — це крадіж. Він не погоджувався ані з державою, ані з колективізмом, відкидав також і революцію. Власне він, Прудон, був батьком анархо-синдикалізму і мав великий вплив на Бакуніна. Бакунін обстоював абсолютну свободу індивіда, а замість держави пропонував вільні асоціації. Виступав рішуче проти клас,

боротьби і диктатури пролетаріату. В 1872 році його викинули з I-го інтернаціоналу.

В 1881 році в Лондоні постав Анархічний інтернаціонал, який виступив проти права голосу, проти активності і проти комунізму та класової боротьби. Сьогодні про анархізм вже не чути, але нам, українцям, багато лиха наробив відомий анархіст Махно із своїми гуляйпільцями під час великої української національної революції. Маркс назвав анархізм «теоретичним божевільям».

В 1889 році в Парижі постав II-ий інтернаціонал, на чолі якого став К. Лібкнехт, визначний німецький соціал-демократичний діяч (його син став основоположником німецької комуністичної партії). II-ий інтернаціонал був вільною асоціацією робітничих організацій і партій, без будь-якої дисципліни чи фанатизму, себто без прикмет, які потім так маркантно виявилися в III-му інтернаціоналі. Складався він з ревізіоністів марксизму, які навіть не виступали проти капіталізму, сподіваючись, що капіталізм змінить свій характер під впливом держави і профспілок. Проти ревізіоністів виступав Маркс, називаючи їхні теорії «піснями, загальними банальностями». Всі прихильники II-го інтернаціоналу були великими пацифістами, але перед вибухом першої світової війни розбились на фракції, що їх у 1914 році, на конференції в Брюсселю, безуспішно намагався об'єднати бельгійський діяч Вандервельде.

Міжнародний соціалістичний конгрес мав відбутися у Відні, але вибухла війна і завдала смертельного удару соціалізму та міжнародній солідарності, бо всі соціалісти включились у патріотичну стихію оборони своєї батьківщини. Винятком був тільки Ж. Жорес у Парижі — засновник газети «Юманіте», що потім стала комуністичною. Він гостро й фанатично виступав проти війни і його вбив французький патріот Вілон. Щоправда, були й інші виїмки, головню серед українських соціалістів, як ось Винниченко, Шаповал та інші ультраутопісти, що проявили себе під час революції у 1917 році. Вони фанатично виступали проти формування національної збройної сили і проти (не якоїсь там імперіалістичної!) визвольної війни.

В 1919 році в Берні відбулася Міжнародна соціалістична конференція, що прийняла 14 пунктів Вілсона, в яких мова про соціальну справедливість і про волю народів та людини. Згадані Вілсонові пункти стали прапором соціалістів, які ще вчора із запалом стріляли своїх «ворогів», також соціалістів.

В той самий час у Москві постає III-ій інтернаціонал, як знаряддя Леніна і його кліки. У 1923 році у Гамбурзі постає Соціалістичний інтернаціонал праці, а в 1950 році у Франкфурті над Майном відновився Соціалістичний інтернаціонал, у якому брали участь представники 37 партій із різних країн. Крім старих, заялжених трафаретних фраз та резолюцій, цей з'їзд нічого нового не дав. Повоєнна втома і суворі комуністична дійсність не створюють відповідної атмосфери для соціалістичних деклямацій.

Головними представниками II-го інтернаціоналу (різного типу соціалісти, соціал-демократи і соціал-революціонери) були: Бернштайн, Кавтський, Гільфердінг і Люксембург, а з менших — Ляссаль, Ляфарг, Жорес і Бебель. У нашому політичному житті теж не обійшлося без соціалістів, що були відгомоном російського, польського і німецького соціалізму. Вони завдали нашим Визвольним змаганням дуже болючого удару. Ленін у своєму памфлеті «II-ий інтернаціонал і війна» (1915 р.) писав, що соціалісти II-го інтернаціоналу «ані марксистки, ані революціонери».

С. Бернштайн (1850-1932) був лідером правого крила німецьких соціал-демократів та II-го інтернаціоналу. Відомий як ревізіоніст марксизму, був під впливом прогресивних ідей фабіянців і французьких утопістів, написав працю «Передумови соціалізму». У 1917 році він, разом із Кавтським, організував німецьку соціал-демократичну партію. Він передбачав зменшення економічних криз на базі порозуміння, а також мирний розподіл багатств та мирний перехід капіталізму у соціалізм, без революційних конвульсій. «Ні один соціаліст — писав він — сьогодні не буде мріяти про іманентну перемогу соціалізму засобами насильницької революції», бо «процес перебудови суспільства можна здійснити у гуманніших формах». На його думку, Марксів «Капітал» не має наукового значення, бо «результат, до якого повинен привести виклад, наперед визначений». Тому в цьому монументальному творі Маркса виразно позначився дуалізм. «Комуністичний маніфест — каже він — вказує на підставовий утопізм у Марксовій системі», не зважаючи на те, що Маркс поборював утопізм. «Цей великий дух був, кінець-кінцем, невірником доктрини». Маркс, натомість, називав Бернштайна «фальшивим пророком».

Розвиток професійних спілок, краще соціальне законодавство, право голосу для всіх, парламентарна репрезентація, вільна преса і поглиблення економічних наук — забезпечать вирівнювання економічної несправедливості. Факт, «що кількість багатих збільшується, а не зменшується, це не видумка буржуазних економістів гармонії», бо «помилка є в доктрині, яка каже, що прогрес залежить від погіршення соціальних умов». Далі С. Бернштайн пише, що революція не потрібна, не треба й розбивати державу. Конституційне законодавство працює, очевидно, повільніше, його шлях, звичайно, компромісовий, але «воно міцніше від революційної схеми», бо тут «інтелект стає над емоціями». Робітників треба виховувати і організувати, бо «з пролетарем-волоцюгою, без сім'ї і хати, не можна організувати тривалого професійного руху».

Далі Бернштайн засуджує матеріялістичну філософію соціалізму, а разом із нею і комбіновану марксівсько-гегельянську діалектику. Вертається до ідеалістичної філософії, що єдина дає тверду етичну базу. «Зневага ідеалізму, — пише він, — перебільшування матеріялістичних факторів такою мірою, що вони стають всемогутніми силами еволюції, — це самообман». Бернштайн рішуче твердить, що «робітник має батьківщину» і повинен завжди стати в її обороні. На базі Бернштайн-

нової еволюційно-економічної теорії, т. зв. економізму, постало соціалістичне «кредо» II-го інтернаціоналу. Ленін і 17 московських соціал-демократів та соціал-революціонерів, що жили на еміграції, заперечували проти цього «кредо».

К. Кавтський (1854-1938) був одним із головних лідерів німецької соціал-демократії та II-го інтернаціоналу. Крім цього був ідеологом і автором таких праць, як «Соціалістична революція», «Економічне вчення Маркса», «Походження християнства» та інших. Як визначний журналіст, був у центрі полеміки II-го інтернаціоналу, займав також пост міністра закордонних справ в уряді Еберта-Шайдемана. Його погляди подібні до поглядів Бернштайна, але ближчі до марксизму, хоч і не послідовні. На його думку, розвиток капіталізму в одній країні можна контролювати, коли зростатиме сила демократії. У своїй праці «Соціалістична революція» він пише: «Капіталістична класа панує, але не керує». «Сила уряду ніколи не була така велика, як тепер». Кавтський був проти т. зв. жовтневої революції в 1917 році, як і взагалі проти революції та диктатури пролетаріату. «Хто пробує — каже він — атакувати революцію науково, робить це в ім'я теорії еволюції», отже «революція — результат повільного, ступневого розвитку». «Це боротьба організованої, стабільної і розважної інтелігентної маси, яка не йде за кожним імпульсом, не вибухає з приводу кожної образи і не заломлюється з приводу кожної поразки». Він уважав, що без демократії не можливий і поступ, тому «демократія для пролетаріату те саме, що світло й повітря для організації». Разом з Розою Люксембург піддержував московських соціалістів, знаних як «меншевики», тому Ленін у своїм «Інтернаціоналізмі» називає його «буржуазним реформатором» і «головним ренегатом».

Р. Гільфердінг (1877-1941) був одним із лідерів австрійської і німецької соціал-демократії та II-го інтернаціоналу. Написав багато економічних праць, між ними, найосновнішу, «Фінансовий капітал», у якій критикує Марксову теорію капіталу і широко аналізує імперіалізм. Був рішучим ворогом комунізму і диктатури пролетаріату. «Чи ж Маркс — писав він — не вважав акумуляцію капіталу за основну рису капіталізму і чи акумуляція (капіталу) не відіграє вирішальної ролі у советській економіці? Чи ж не є це державний капіталізм?» ... «Навіть в ідеальному соціалістичному суспільстві акумуляція можлива тільки з надвишки продукції». Він не вірив ані в «загинивання капіталізму», ані в успішність советської економіки і висував теорію «організованого капіталізму». Був також відвертим ворогом комунізму і диктатури пролетаріату. «Марксистський сектяр — пише він — вірить тільки в існування капіталізму і соціалізму, себто в класи — буржуазію і пролетаріат». Але «большевицьку економію ледве чи можна назвати соціалістичною, бо соціалізм нерозривно зв'язаний з демократією». «Сьогоднішня державна влада, здобувши незалежність, розгортає свою величезну силу, згідно із своїми власними законами, поневолюючи соціальні сили». На його думку, «соціалізація засобів продукції вимагає звільнення економії від наказу однієї класи та інвестування її в ці-

лому суспільстві». Тут від себе можемо додати, що тільки націоналізм розв'яже цю проблему позитивно, бо він не розподіляє націю на класи і бере до уваги цілу націю, себто інтереси всіх шарів суспільства.

Роза Люксембург (1871-1919) відома, як лівий соціаліст-демократ, німецький і польський діяч та журналіст. Її погляди дуже близькі до ідей Маркса, але вона обстоює свободу й демократію, виступає проти диктатури і провідної ролі партії. Визнає класову боротьбу і в цьому не погоджується з Бернштайном та Кавтським, до того ж вона недоцінює значення національного питання. Написала досить багато праць, між ними «Криза соціал-демократії», «Російська революція» і «Акумуляція капіталу». Разом із Лібкнехтом заснувала німецьку комуністичну партію і разом із ним загинула 1919 року під час берлінських розрухів. Обговорюючи питання класової боротьби, вона писала: «Диктатура класи, а не партії або кліки», «вся сила модерного робітничого руху є у теоретичному знанні, бо тільки тоді зростатиме сила організації і свідомість пролетарської класи». На її думку, «боротьба проти існуючого ладу мусить бути безперервна», треба також постійно «поборювати скрайні відхилення анархістичні й опортуністичні, бо «опортунізм не можна поєднати із соціалізмом». А на адресу Бернштайна і Кавтського пише, що вони «намагаються паралізувати пролетарську класову боротьбу». У своїй праці «Російська революція» виступає проти Леніна і Троцького, бо вони хочуть «запровадити диктатуру на буржуазний лад», в якій вирішальною стає група людей, а не ціле суспільство. Вона каже, що потрібна «необмежена і найактивніша участь народних мас». «Здобувши політичну владу, треба — замість буржуазної демократії — запровадити соціал-демократію, а не елімінувати її зовсім». Все ж вона хвалить Леніна і Троцького і вважає, що «їхня безсмертна заслуга в тому, що вони йдуть на чолі інтернаціонального пролетаріату» та зробили все, що «було можна зробити в таких диявольських, тяжких умовах». У своїй праці «Акумуляція капіталу» вона пише, що «анархія капіталістичної економії постійно зростатиме» і її місце заступить «прогресивна соціалізація процесів продукції».

З інших соціалістичних діячів треба згадати німців Ляссалю і Бебеля та французів Ляфарга, Ренара і Жореса. Ляссаль відкидав Марксову антипатію до держави, не зважаючи на те, що ненавидів буржуазію. Бебель також виступав проти революції, а страйк уважав, як засіб оборони. Ляфарг, подібно як Бернштайн, пропагував справедливість і братерство. Ж. Ренар у своїй праці «Слава майбутнього» пише про розум і справедливість, виступає проти центрального авторитету. Ж. Жорес був великим пацифістом, визнавав тільки децентралізований колективізм і еволюційний соціалізм.

Врешті згадаємо ще деякі думки «нового ревізіоніста» — англійця Дж. Коула, який у своїй праці «Світовий соціалізм» з'ясовує теперішнє становище і аспірації міжнародного соціалізму, взявши для нього зразок робітничого руху у Великій Британії.

Насамперед Дж. Коул стверджує, що «комунізм руйнує демократію і особисту свободу людини». Брехня — це основна зброя комуністів,

брешуть вони не тільки про себе, а також і про їх противників. Все ж він відкидає такі закони, які б виключали комуністів із професійних спілок. Він пише: «Я вірю в потребу єдності робітничої класи» і власне ця «єдність» Коула дуже характеристична для цілого міжнародного соціалістичного руху. Соціалісти еднаються з комуністами і комуністи використовують соціалістів. Дж. Коул каже, що тепер «структура класи більш скомплікована, а тому й класова боротьба вже не така гостра». Так Дж. Коул, не зважаючи на своє велике знання у соціальній ділянці, все ж засліплений своїми кабінетними теоріями і не бачить, що класової боротьби взагалі нема. Натомість пише, що «сучасний поділ світу на капіталістичний і комуністичний сектори, із сумнівним простором між ними, ставить перед некомуністичним соціалізмом дуже серйозні проблеми», а саме: треба вирватись із кайданів капіталізму, порозумітись із революційними рухами недорозвинених країн, знищити мур між Сходом і Заходом, порозумітись з СССР та Китаєм, знищити систему ривалізуючих блоків, знайти вихід із «холодної війни», перевірити щирі бажання комуністів, пожвавити соціалістичний рух, привести до роззброєння і мирного співжиття народів, піддержувати національне визволення колоніальних народів, пропагувати ідеалізм і, врешті, об'єднати робітничий рух або соціалізм і комунізм. Ось які величезні й головокружні, а одночасно заплутані й суперечні завдання ставить Коул перед соціалізмом. А його програма, як бачимо, це актуальна програма сучасного соціалізму і ми навмисне вибрали його працю, як типічний приклад наївних, а одночасно і шкідливих «ідейних дороговказів» соціалістів.

Далі Дж. Коул пише, що «сучасний застій у західньому демократичному соціалізмі не можна уважати за доказ, що його розгін втрачено вже назавжди». Він не бере до уваги, що — наприклад — II-ий інтернаціонал під ударами двох світових воєн розвіявся, як дим і відновити його силу вже неможливо. Натомість пише, що «розгін соціалізму хвилево опинився у сліпій антикомуністичній вулиці» й «демократичний соціалізм сьогодні обтяжений багатьма упередженнями», бо «не має відваги позбутися випадкових прихильників», не має відваги виступити проти т. зв. публічної opinio, образити американців, не готовий замінити капіталізм соціалізмом і боїться нав'язати кращі взаємини з комунізмом. А «таке становище соціалізму ніколи не причиниться до творення нового суспільства», бо «соціалізм, який не має відваги, засуджений на відмирання», він «не може довго жити тільки своїм минулим». Ось такими напівмарксистськими, напівідеалістичними, засліплено опортуністичними у відношенні до комуністичної небезпеки, теоріями керується сучасний поміркований соціалізм. І правду пише Коул, що соціалізм «не може довго жити тільки своїм минулим», але насправді він уже не має і перспектив майбутнього.

Врешті, коротко, згадаємо ще й наших соціалістів. Щоправда, наші соціалісти не відіграли на міжнародній арені якоїсь визначнішої ролі, проте в тіні московських, польських і австро-німецьких соціалістів намагались різними способами відіграти головну роль на українському

грунті. В ім'я т. зв. «міжнародної солідарности працюючого люду», вони ставили чимало перешкод нашому національному відродженню і нашій боротьбі за державну незалежність. Колись соціалізм настільки був «модний», що й багато наших діячів, навіть національно свідомих, ставали соціалістами. Більшість із них все ж на першому місці ставила національне визволення. З Революційної Української Партії, заснованої в Харкові 1900 року, і Української Соціалістичної Партії після революції в 1905 році створилася, на московський зразок, Українська Соціал-Демократична Партія. У 1917 році постала Українська Партія Соціалістів-Революціонерів, лідерами якої були Ковалевський, Шаповал, Севрюк та інші. Головним завданням цієї партії були аграрні реформи. Товариство Українських Поступовців перетворилось на Українську Партію Соціалістів-Федералістів на чолі з Єфремовим і Ніковським. Лідерами Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії були Винниченко і Петлюра. Навіть повністю самостійницька партія М. Міхновського, що поборювала всіх федералістів, змінила свою назву на Партію Соціалістів-Самостійників.

У Галичині соціалізм також мав значний вплив на українських діячів. У 1891 році постала Українська Радикальна Партія, на чолі якої були І. Франко і Павлик, але вона, подібно до Партії Соціалістів-Самостійників, стояла на передових позиціях національної емансипації, головню після появи праці радикала Ю. Бачинського «Ukraina Ingenta» в 1895 році.

У 1900 році постала Українська Соціал-Демократична Партія на чолі з М. Ганкевичем, що зайняла теж вороже становище до поляків.

Четвертий універсал, визвольна боротьба українського народу, могутнє зростання революційного націоналізму і большевицька жорстока дійсність — розвіяли дим соціалістичного запаморочення. Соціалізм промостив шлях комунізму й прийшла епоха московського большевизму. Ця апокаліптична подія у світовій історії завдала Україні й усьому людству багато жорстоких ударів, після яких залишилися такі глибокі рани, що треба сторіч, щоб їх повністю вилікувати. Головною фігурою, що її породив Маркс і його марксизм, став злочинний параноїк Ленін і саме про нього скажемо в наступному розділі.

Ленін і його доба

Леніном займемось докладніше, бо в цілій історії марксизму він головна фігура в реалізації марксизму. Штучно витворена, головню Москвою, містично-релігійна адорація його особи стала ґрунтом, на якому намагаються вдержати всі ватажки т. зв. ССРСР і продовжують злочинне діло Леніна. Бож т. зв. ССРСР це ніщо інше, як тільки новітня московська імперія, в якій панує кліка злочинців, що йдуть слідами Леніна і продовжують політику московського шовінізму-імперіялізму з допомогою жорстокого терору й насильства над народами і людиною. Опираються вони головню на московському шовінізмі, бо самий марксизм-ленінізм став для них тільки знаряддям, яким вони користуються відповідно до потреб і обставин. Все ж ідеологічною базою сучасних

ватажків московсько-большевицької імперії став марксизм-ленінізм, тому мусимо ближче ознайомитись із теорією Леніна і його діяльністю. Коли хочемо визволити нашу батьківщину, мусимо знати і наших ворогів та їхню загарбницьку «філософію».

Великий вплив на Леніна мали т. зв. декабристи, що в 1845 році вчинили повстання проти царату. Це була перша, невдала, спроба повалити тиранічний царат, яка зродила потім цілу генерацію різного роду революціонерів, починаючи від соціал-демократів аж до анархістів. Самодержавна концепція історії Карамзіна вперше зазнала нищівного удару, але національне питання, себто питання поневолених у російській імперії народів, далі залишилось нерозв'язаним, бо московський патріотизм-шовінізм виявився незмінним. Декабристи хотіли покласти фундамент під «федеративну республіку», в якій Росія «об'єднала б усіх слов'ян». Так замість безпросвітнього й безоглядного царського самодержавства зроджувалась така сама «місійність» Росії, як «Третього Риму». Про це відверто висловився один з українно-жерів так: «Росія виповнить порожнечу гнилої західньої цивілізації».

Особливий вплив на Леніна мав О. Герцен, московський письменник і публіцист, що майже ціле своє зріле життя перебував на еміграції. Такий же вплив мав на нього і М. Чернишевський — філософ, науковець і економіст. Їх Ленін називає «революціонерами-демократами». Чернишевський заснував «прогресивне» товариство «Земля і Воля», до якого належав і Герцен. Це товариство дало початок майбутній російській соціал-демократичній партії, що оформилась 1895 року в Мінську на чолі з «батьком російського марксизму» Плехановим. Ленін також належав до цієї партії, хоч між ним і Плехановим були постійні суперечки. Герцен не мав нічого спільного з марксизмом, але Чернишевський був під впливом марксизму, змішуючи його із філософією Фюєрбаха та власною теорією про капітал і працю. Між іншим, він завзято поборював ідеалістичну філософію П. Юркевича, українського філософа. Популярне в той час «народництво» розбилося під ударами тодішніх варварських умовин у селі, а товариство «Земля і Воля», свого роду «Просвіта», розкололося на лівих і правих діячів. Бакунін і Крапоткін проповідували «царство духа», що мало постати на руїні будь-якого ладу, з допомогою сили і насильства, а «забезпечити абсолютну свободу одиниці». В консеквенції мала запанувати не тільки анархія, а навіть типічно російський нігілізм, що про нього пише російський християнський філософ Н. Бердяєв.

Особливий вплив на Леніна мав Нечаєв, відомий анархіст і нігіліст, що написав працю «Революційний катехизм». Він був учнем Бакуніна, провідного анархіста, професійного конспіратора й терориста, що замордував свого товариша тільки тому, щоб мати практику у вбивстві людей. Диявольський цинізм Бакуніна позначається на цілому житті Леніна. Значний вплив на формування світогляду Леніна мав і Ф. Достоевський, головню його праці «Третій Рим», а потім «III-ій інтернаціонал». З цього приводу Н. Бердяєв пише: «Третій интернаціонал це тільки нове атеїстичне видання старого вчення про Москву, як Третій

Рим». «Ідіот» Достоевського, в якому виразно помітний страх перед Заходом, бо «Христа, якого ми зберегли, вони ніколи не знайшли», у якому показано московську загублену людину, як типа крайніх протилежностей, себто з містичною побожністю і з цинічною злочинністю, — мав великий вплив на формування світогляду таких московських революціонерів, як Ленін. К. Мочульський у «Біографії Достоевського» пише: «Як Достоевський не міг звільнитися від свого християнського імперіялізму, так Ульянов-Ленін не міг звільнитися від свого соціалістичного імперіялізму».

Польські повстання, зокрема в 1863 році, відбулись голосним відгомонам у Росії, тому й не дивно, що марксизм знайшов тут такий пригожий ґрунт. Ленін захопився «Комуністичним маніфестом» Маркса і «Анти-Дюрінгом» Енгельса, особливо після того, як Желябов, революціонер-народник і один із лідерів партії «Народна воля», убив царя Олександра II-го, наслідком чого була «чорна реакція».

В усіх соціально-політичних процесах головними провідниками були інтелігенти, а не робітники, тим більше не селяни. Крім згаданої російської Соціал-Демократичної Партії, постала і Партія Соціал-Революціонерів. В 1883 році група марксистів — Плеханов, Зазуліч, Аксельрод — заснувала у Швайцарії товариство «Емансипація праці». Плеханов почав видавати газету «Іскра». Хоч він відрізнявся темпераментом від Леніна, все ж мав особливий вплив на молодого Леніна, проповідуючи класову боротьбу та її революційне завершення, згідно з теорією Маркса. Під час свого перебування на еміграції Ленін співпрацював із Плехановим, намагаючись перетягнути його на свої екстремні позиції, але безуспішно. Особливо припала до «смаку» молодому фанатику Ленінові фраза народника П. Ткачева, що москалі «вибраний нарід соціалізму» і, не зважаючи на те, що насамперед треба пройти фазу капіталізму, в Росії шлях до соціалізму буде значно скорочений.

В. І. Ленін народився 1870 року в Симбірську. Батько його був татарського походження — вихрещений і дуже лояльний шкільний інспектор. Його мати, поміщиця, також походила з татарських околиць. Троцький у своїй книжці «Молодість Леніна» пише, що Ленін не народився серед традиційних революціонерів, навпаки — його батько був нагороджений орденом св. Володимира і мав титул «ексцеленція». Вирішальний вплив на Леніна мав його старший брат Олександр, що загинув на шибениці, як революціонер, бо підготував заговор на життя царя Олександра III в 1887 році.

Від Симбірська до татарської Казані — 160 верст. У Казанському університеті Ленін почав студювати право. Троцький пише, що вже в молодих роках Ленін відзначався жорстокістю і з великим задоволенням стріляв псів та котів. Був він і цинічним атеїстом. За бунтарство його викинули з університету і він деякий час пересидів у тюрмі. А. Керенський, сучасник і земляк Леніна, пише про ті часи так: «Повітря Росії, здавалось, було насичене сильним бажанням волі», тож нічого дивного, що і в Казанському університеті відбувались тоді палкі дискусії на політичні й соціальні теми.

Завдяки своїм здібностям і протекції батьків, Ленін все ж закінчив студії права 1891 року й почав практику в Самарі. Той же Керенський пише, що Ленін уже тоді був «неперевершеним, садистично-мстивим циніком». У своїх статтях, що друкувались в «Іскрі», яку видавав Плеханов у Швейцарії, він писав, що «ми ніколи в принципі не відкидаємо терору». Це був немов відгомін тверджень Аксельрода, старшого співробітника «Іскри»: «Одиноко правильна наша праця — це не філантропійна, а революційна».

Дуже вимовною (про погляди і характер молодого Леніна) є ось така подія. У 1891 році в околицях Самари був великий голод. Такий голод на Московщині траплявся часто й тоді царський режим посилено грабував багату Україну, рятуючи свою імперію. Про голод в околицях Самари народник Воловцов писав так: «Ціле населення Самари організує поміч голодним, за винятком Леніна і його сім'ї». Ленін казав: «Хай голодують — швидше буде революція». Такі самі погляди мали його обидва брати і обидві сестри. Подібно висловився був і Молотов у 1933 році, коли населення України вимидало з голоду: «Хай вмирають — вони того хотіли».

Паризька комуна 1871 року, яка поглинула 100.000 жертв, а також спротив німецької соціал-демократії Бісмаркові — мали значний вплив на формування московської соціал-демократії. Проблеми капіталу і деспотії викликали палкі дискусії і Ленін, ще в Самарі, перейшов від народників до марксистів, як завзятий полеміст і памфлетист. У листах його сестри Анни є така характеристика Леніна: «Надто зарозуміла й неотесана молода людина». У тогочасному своєму памфлеті «Що таке приятелі народу?», Ленін доказує, що селянство не є ударною силою революції. Його перша теоретична праця «Розвій капіталізму в Росії» була першою його економічною працею, спертою на базі Марксової теорії капіталу. В 1892 році Енгельс листами пробував об'єднати російських марксистів і народників, але Ленін рішуче виступив проти його намагань.

В 1893 році Ленін переїхав до Петербургу і заснував «Лігу боротьби». Тут він зайняв передове місце полемістів і дискутантів, а за його передчасну лисину одержав назву «старик». Почалась безперервна боротьба між «західними» соціал-демократами і «слов'янофілами» соціал-революціонерами. Перші спирались на інтелігенцію і середню класу, а другі — на селянство. Ця боротьба тривала аж до 1917 року. Ленін, що був соціал-демократом, мав свою власну лінію і демократію трактував як порожнє, але йому потрібне слово, яке можна по-різному використати. Якою буде «демократія» після 1917 року, ніхто не міг передбачати. Аксельрод, прихильник Плеханова, поміркованого марксиста, писав, що «для Леніна марксизм не був абсолютною доктриною, а тільки зброєю у революційній боротьбі». Троцький писав, що Ленін «якобінець» і «левова голова Маркса перша покотилася б під гільйо-тиною». Ленін відповів, що «це тільки реторика». Троцького він завжди обвинувачував за «надмірну реторику і інтелектуалізм».

1895 році, коли Ленін коротко перебував за кордоном, він познайомився з Кавтським, що видавав газету «Die Neue Zeit». Вернувшись до Петербургу, був заарештований і його без суду заслали в Сибір, над ріку Єнісей, де він перебував три роки. Тут написав свою працю «Перехід феодалної економіки в капіталістичну в Росії». В Сибірі в той час перебував на засланні, недалеко Леніна, і український соціаліст А. Шаповал.

Коли Ленін вернувся із заслання до Петербургу, його знову заарештували, потім звільнили і він перейшов кордон до Фінляндії, звідки дістався до Західньої Європи. В «Іскрі» він тоді писав: «Пролетаріят також обуржуазиться у своїх поглядах, якщо відкине провід і науку самообраного соціалістичного авангарду професійних революціонерів». Пізніше, по революції 1917 року, той «провід» і ця «наука» перетворились у безпощадну диктатуру «самообраної кліки». Цікаве й те, що інший закордонний російський соціалістичний орган, «Начало», фінансувала російська поліція, а його видавцем був Гуревіч — поліційний агент.

Жив Ленін на кошти своєї матері, а пізніше організував підпільні фонди, до яких належала і допомога знаного мільйонера Морозова. Але найбільше фондів Ленін стягав шляхом експропріації в Росії, чим прославив себе в цілій Західній Європі. Співпрацював з «Іскрою», що була перенесена до Штутгарту. В редакційній колегії «Іскри» був наймолодшим, мав тільки 31 рік. Плеханов мав тоді 45 років, а Аксельрод і Зазуліч — по 50 років. В. Зазуліч була приятелькою терориста Нечаєва, вбила Тренова, Петербурзького губернатора, попала до тюрми, але вийшла на волю через брак доказів її вини.

В той час Ленін написав брошуру «Що робити?», яка стала головним «катехизмом» т. зв. твердолобих марксистів. За провідну ідею він узяв твердження Ляссаля, німецького марксиста: «Боротьба дає партії силу і життя, партія стає сильною, коли прочищує свої ряди». Очевидно, Ленін не думав про об'єднання «різномислячих» партійців, а тільки про їх підкорення собі. Він писав у згаданій брошурі: «Не замазуйте великого слова «свобода», бо це буржуазне упередження і романтика. Важливою є лише влада, а свобода — тільки для прихильників влади».

Далі Ленін пише, що «історія висуває російський пролетаріят як авангард інтернаціональної революції пролетаріату». Цікаве те, що в той час взагалі не було організованого російського пролетаріату і твердження Леніна — просто фантазія. Ленін вірив аж до 1917 року, що «Захід постійно наближається до соціальної революції». Він ніколи не сподівався, що революція почнеться саме в Росії. Робітників-революціонерів у Росії не було, а російська інтелігенція, згідно з тодішніми твердженнями Леніна — «недбайлива і лінива у своїх привичках». Він пише, що «ідеалом соціал-демократа повинен бути не секретар профспілки, а трибун народу». Це була алюзія до діячів II-го інтернаціоналу. «Дайте нам організацію революціонерів, а ми перекинемо Росію шкереберть!» — головна мрія Леніна, але він аж до розвалу царської імперії не зумів зорганізувати біля себе і під своїм проводом більшої групи «революціонерів», а тільки деяких одиниць.

Ленінова кореспонденція з «краєм» робила його дуже нервовим. Крупська, його жінка, що постійно була з ним, пише про Ленінові безсонні ночі та постійні сварки з «Іскрою». Плеханов надто довго працював над програмою нової партії, а Ленін не залишав ні одного його слова без злобної критики. Він із патосом пропонував «практичні розв'язки» і тільки деколи користувався марксистськими загальниками. У редакційній колегії «Іскри» під час голосування завжди був такий самий результат: п'ять проти одного, себто проти Леніна. Авторитет Плеханова був ненарушеним, а Ленін не вірив у «спонтанну дискусію». В листі до свого приятеля в Самарі він писав: «Будьте мудрі, як змії і ніжні, як голуби».

В 1903 році у Брюсселю відбувався II-ий конгрес Соціал-Демократичної Партії, а коли бельгійська поліція вигнала з Бельгії галасливих емігрантів, вони перенеслися до Лондону. В цьому конгресі в Брюсселю брало участь 60 розсварених політиканів, а в Лондоні — тільки 39, між ними лиш 4 робітники і, очевидно, агент царської «Охрани» д-р Житомирський. Двобій відбувався на тему: революція чи мирна еволюція? Виринуло й питання інших націй в імперії. Маркс обстоював федералізм, але централізований. У дискусії делегатів було виразно видно неприхильність до окремих націй, страх перед «сепаратизмом» і великодержавний шовінізм. В основних питаннях результат голосування був такий: 19 проти 17 і трьох нейтральних. З того часу виникли і назви: большевики і меньшевики. Меншевики ігнорували постанови конгресу, як незаконні, бо більшість большевиків на конгресі була випадковою. Потім большевики часто були фактично меншістю, а траплялося і таке, що Ленін залишався сам один, як «білий крук». Все ж назва прихильників Леніна — большевики — залишилась.

На цьому конгресі, що тривав три тижні, Ленін виступав 120 разів. Він домагався сильної, централізованої партії, складеної з «вибранців». Меншевики називали централізм Леніна повторенням блянкізму з паризької комуни. Проте впертий Ленін завжди ставив організаційні принципи в залежності від прагматичної дійсності даної ситуації, тому твердив, що вся увага мусить бути звернена на підпілля в краю і Крайовий Центральний Комітет має бути підпорядкований невеликому Центральному органу за кордоном. Коли почався вибір партійної Ради з-поміж безнадійно розподілених делегатів, 20 учасників конгресу відмовились голосувати, а деякі взагалі опустили конгрес. Плеханов був проти Леніна, а Ленінів друг Мартов покинув конгрес. Партійна Рада потім також була проти Леніна, але він завжди заступав «більшість» і якусь фіктивну авторитарність, яка згодом породила московсько-большевицьку імперію.

Ленін покинув «Іскру», Роза Люксембург почала писати полум'яні статті проти централізму, обстоюючи «демократію». Кавтський і Бебель також були проти Леніна і він залишився самий. «Вони не розуміють російської справи», — писав він у своїй газеті «Вперед», яку почав

видавати в Женеві. Здібність бути самим — це особлива риса характеру Леніна. Він завжди, аж до самої смерти думав: «Партія — це я». У тодішніх своїх гостро-полемічних статтях Ленін висунув і відоме гасло: «Один крок вперед, а два назад», яке Сталін потім перемінив на: «Крок назад, два вперед». Ленін виправдував свій централізм бажанням побороти анархію. Становище Леніна в той час справді було тяжке. Горький поїхав до Америки збирати гроші на революцію, але і звідти згодом перестало «капати». Петербурзький мільйонер Морозов, Ленінів приятель, перейшов до меншевиків. Ленінові вдалося ще згуртувати біля себе 22 большевики, серед яких були відомий потім із контрабанди зброї на Балканах «папаша» Літвінов, Риков, Богданов і Луначарський. Власне з ними Ленін створив «Бюро Комітетів більшости», що стало зав'язком майбутньої большевицької партії.

Війну Росії з Японією у 1904 році Ленін зустрів з радістю і у своїй газеті «Вперед» писав: «Ця війна в нашу користь» і «пролетаріят має причини радіти». Російсько-японська війна була також мрією царського міністра Плеве, що думав здійснити свої бундючні, загарбницькі плани. Але японці перемогли москалів під Цусімою, що було важким ударом по російському імперіялізмі. Авторитет «батюшки» Ніколая, ментором якого був відомий Поб'єдоносцев, дуже захитався. Цікаве те, що в 1945 році, у зв'язку з перемогою над Японією, Сталін — «комуніст-інтернаціоналіст» — висловився так: «Це була темна пляма на нашій країні (мова про японську перемогу в 1904 році), ми чекали на сьогоднішній день сорок років».

Коли в 1905 році в російській імперії почались розрухи, масові страйки, а навіть збройні зударі, Ленін почав студіювати працю ген. Ключере «Про вуличну боротьбу» і працю Клязевіца «Про війну». В той час він писав: «Революція 1905 року — це наша генеральна проба». А «що буде, як здобудемо владу, тоді побачимо». В цих словах вміщається вся суть ленінізму. Наполеон також казав: «On s'engage, et prison voit» («Насамперед починаємо, а тоді бачимо, що далі»).

У Женеві Ленін зустрівся з попом Гапоном, малограмотною людиною, але — «революціонером». В Петербурзі він був зорганізував Союз Російських Робітників для оборони великодержавности і «справедливости», отже «союз», подібний до «чорних сотень», що ними керувала царська «Охрана». На чолі сотисичної юрби Гапон пішов під царську палату поклонитись цареві та просити ласки. Адже юрба вірила в «доброго батюшку царя», який має «тільки міністрів поганих». Але «батюшка цар», не вийшов до народу, натомість його військо привітало юрбу кулеметними сальвами. Тоді багато людей убито, а сам Гапон «утік» закордон, як «ворог» царя. Він навіть надрукував «Одкритий лист» до царя. На зборах соціалістів, що на них були також представники Української Соціалістичної Партії і Революційної Української Партії, Гапон пропонував «динаміт і бомби», але його ніхто не слухав. Ленін також поставився до нього з недовір'ям. Потім виявилось, що він був агентом поліції. Коли Гапон вернувся до Петербургу, його повісили його ж приятелі за якісь «чорні діла» на наказ Зубатова, що був шефом

поліції. Ця афера дуже подібна до афери Азефа, що був подвійним агентом-провокатором, на службі прославленого Зубатова. Його таємні агенти були лідерами профспілок і організували «взаємну поміч» робітників. Ті самі агенти влаштували були 50-тисячну демонстрацію робітників на могилі Олександра II-го в Кремлі, з хоругвами, квітами і релігійними піснями, як вияв лояльності до царського трону. Азефа «зліквідовано», а Зубатов вчинив самогубство в 1917 році. Це типічні московські феномени, що їх мав у своїй крові й Ленін, як бачимо в дальшій його діяльності.

В 1905 році в Лондоні знову відбувся конгрес, але в ньому брали участь тільки большевики і «неутральні». Меншевики скликали свій конгрес у Женеві. На цьому конгресі Ленін знову, різними способами, вимагав «демократичного централізму», що — згідно з російською традицією — означало: деспотизм, сервілізм і фанатизм. Тоді до Центрального комітету обрано Леніна, Красіна, Богданова, Рикова і Постановського. А органом большевиків стала газета «Пролетарі».

Тим часом у російській імперії спонтанно відбувались масові страйки, а в Україні почались селянські заворушення проти польських і московських поміщиків. Народні маси не слухали ні большевиків, ні меньшевиків, а на вулицю їх штовхали голод і безробіття. Вони голіруч зударялись із «чорними сотнями» та царським військом. Так повстав «Совет робочих депутатів» і «Новое время», реакційна газета, з того приводу писала: «Маємо два уряди — Вітте і Хрустальова. Хрустальов був головою «Совету», а Вітте — царським прем'єром, жорстоким реакціонером, що знову заборонив в Україні друкувати книжки і навчати в школах українською мовою. Членів меншевицького «Совету» царська поліція заарештувала, а голосу большевиків ніхто навіть не чув.

Ленін вернувся через Стокгольм до Росії, надіючись, що тут виникне збройне повстання, але, за виїмком бунту матросів панцерника «Потьомкін» на Чорному морі та кронштадських матросів, його надії не здійснились. Лідер ліберального «Союзу Визволення», Мілюков, вимагав зміни конституції, а цар Ніколай оголосив маніфест, в якому пообіцяв створити «Думу», або парламент, та запевнив, що законодавство буде важливим тільки тоді, коли його санкціонує «Дума». Тоді Ленін виступив з гістеричними нападами на «Думу», мовляв, «ми не живемо ілюзіями... ми свідомі реалісти». У відповідь, Леніна почали обвинувачувати у «неचाївщині» й навіть Троцький, що в той час ще не був большевиком, виступив проти нього. Ленін, побачивши, що події розвиваються не в його користь, почав писати, що «1905 рік — це тільки значна лекція». Тим часом у нових виборах перемогли кадети (або конституційні демократи) на чолі з Мілюковим, що мали половину своїх депутатів на всіх 478. «Трудовики» Керенського здобули 107 місць у «Думі», консервативні елементи — 16, а соціал-демократи — 18. Дорадниками царя стали Вітте, Родзянко і Столипін.

Поразки большевиків на всіх фронтах привели до того, що вони знову почали виступати спільно з меньшевиками. На конгресі, що відбувся 1906 року в Стокгольмі, було 62 делегати від меньшевиків і 46

делегатів від большевиків. Тоді одногосно вирішено бойкотувати «Думу». Меншевики опанували Центральний комітет і діяльність помітно пожвавилась. На Лондонському конгресі в 1907 році вже було аж 300 делегатів, приїхав навіть Горький, що тоді вперше зустрівся з Леніном. А в російській імперії почалась сувора Столипінська ера. Столипін розв'язав I-шу Думу, а до II-ої Думи підібрав таких депутатів, які були йому потрібні. Тоді десятки тисяч населення запропоновано в Сибір, а тисячі повисли на шибеницях. Особливо в Україні, де вже були надії на кращі часи, почав шалити столипінський терор. Реформи Столипіна були тільки маневром для ще більшого закріпачення населення. Шибеничну петлю тоді почали називати «столипінською краваткою».

На лондонському конгресі большевики мали більшість. Все ж Ленінові довелося боротися на два фронти: проти «дитячого лівизму» (мова про методи терору) і проти «парляментарного опортунізму» (мова про меньшевиків). Велике здивування викликала його заява, що треба брати участь у «Думі», бо «цього вимагає ситуація». Горький, познайомившись із Леніном, писав про нього так: «Він показався надто звичайним, не робив враження лідера».

В той час довкола Леніна виникла скандальна афера, що вже давно, як поголоски, згущувалась довкола його особи. Мова про т. зв. експропріацію або господарку «брудними грішми», що була в руках Леніна. Мартов обвинувачував Леніна, що він надуживає партійними грішми, чинить різні «чорні діла», самовільні напади на банки, пошти, фабричні каси і на приватних людей. У пресі Мартов помістив свою статтю «Спасителі чи нищителі», що виразно була звернена проти Леніна. Так на одному тільки Кавказі від 1904-го до 1908-го року «бойовики», що були під контролем Леніна, вчинили 1150 актів терору. Кавказький «Робін Гуд», Камо, в 1907 році з групою терористів у білий день напав на поштовий конвой і пограбував для Леніна 341 000 рублів. Але виявилось, що це самі 500-рублівки і виміняти їх у Німеччині було дуже тяжко, тим більше, що справою виміни займався д-р Житомирський, агент царської «Охрани». Всі банки в Німеччині були заздалегідь попереджені про пограбовані гроші.

Добрим джерелом Ленінових прибутків була знана банда терористів на Уралі. Але найбільший респект мав Ленін на Кавказі. В 1912 році він кооптував до ЦК молодшого Кобу-Сталіна і викликав його до Кракова на вишкіл. Величезну суму грошей доставляв Сталінові Красін, партійний фальшивник грошей. Відомою була також афера Віктора Таратули та ще одного опришка, яких Ленін вислав до Петербургу і наказав їм одружитися з двома пребагатими, але наївними сестрами і забрати їхні гроші для партії. Очевидно, більшість усіх тих грошових афер була відома тільки Ленінові та його жінці.

Лондонський конгрес заборонив усіякі «екси», але Ленін продовжував свій улюблений «спорт». Він відзначався конспіративною, злодійкуватою вдачею, не перебирав у союзниках, коли бачив у них якусь користь для партії чи для себе, пов'язувався навіть з царською «Охраною».

Без жодного вагання розбив навіть власну групу. Коли Риков виїхав до Росії, щоб там почати акцію проти Леніна, його негайно заарештувала царська «Охрана», допомагаючи таким чином Ленінові. Царська «Охрана» і Ленін мали спільні інтереси: вони однаково не хотіли міцної об'єднаної партії. «Охрана» знала, що темпераментний і амбітний Ленін ніколи не допустить до об'єднання. Справою Ленінових «ексів» був зацікавлений навіть Кавтський, визначний німецький соціал-демократ. Ленін офіційно також виступав проти терористичних актів. Для з'ясування його таємної терористичної діяльності організовано «суд чести», до якого належали Кавтський, Мерінг і Кляра Цеткін.

Після лондонського конгресу Ленін, разом із Крупською, виїхав до Фінляндії, а потім до Швеції і Берліну. У Берліні він зустрівся з Розою Люксембург. Вона заявила йому, що ніяк не може погодитися з ним у справі тактики і принципів партійної організації. Це був час, коли Ленін залишився майже самотнім. Його впертість і сварливість довели до того, що він майже не мав приятелів. Крупська писала тоді в листах: «Ми зовсім не маємо людей». Зінов'єв у своїх «Лекціях з історії партії» пише: «В той нещасливий період партія, як цілість, перестала існувати». Ленін переїхав до Парижу, де ходив до бібліотек і студіював філософію. В тій ділянці він був абсолютним ляком і коли написав свою працю «Матеріалізм і емпіріокритицизм», то в ній не бачимо якоїсь особливої ерудиції.

Століпін розв'язав II-гу Думу і провів чергові реформи, щоб зліквідувати опозицію. З більшовиками майже не мав клопотів, бо їхні впливи на політичне життя в Росії були мінімальні. Натомість зростає вплив «чорносотенців», вірних лакеїв царату. Століпін зліквідував і «мір» по селах, бо йому вигідніше було мати власників. Очевидно, зліквідувати традиційні московські «общини» йому не вдалося. До 1916 року із 16 міль. «мужиків» вибрали приватну власність тільки 6,200 000. Ленін назвав цей процес «ною фазою ламання старого, патріархального і феодального царського ладу». Він навіть утратив надію на швидку пролетарську революцію. «Я не доживу, щоб побачити революцію», — писав він у «Пролетарі». В 1911 році Століпін вбив у Києві жид Богров, але це ще одне вбивство вже не мало того ефекту, що їх мали раніші вбивства. Політичне життя і революційні настрої завмирили.

Роки перед першою світовою війною позначені розколами, сварками, шпигунством і провокаторством. Засуджений за експропріації Ленін припинив видавати свою газету «Пролетарій» і став ще більш безпощадним у винищуванні «герезій». Прийшов ще один розлам і Ленін почав будувати свою власну «єдність». У Петербурзі появилася легальна більшовицька газета «Правда», що її редагував Троцький. Була це замаскована агентура. На пражському конгресі Всеросійської Соціал-Демократичної Партії Ленінові вдалося елімінувати меншевиків, чим особливо була вдоволена царська «Охрана». Все ж він самотній, разом із меншевиками, проти більшовиків, голосував за участь у «Думі» й досягнув перемоги. За згодою царської «Охрані», вислав до Росії архи-

провокатора і агента Маліновського, якого під час виборчої агітації підтримувала сама поліція.

Ленін знав про агентурну діяльність Маліновського, але підтримував його і використовував для своїх потреб. Коли в Москві проведено арештування, Бухарін, що підозрівав Маліновського, зголосив про це Ленінові, але Ленін мовчав. Треба сказати, що Маліновський був особливою «фігурою»: п'яниця, злодій, оратор і політичний лідер на службі «Охрани». Він навіть друкував свої статті в большевицькій «Правді», а в «Думі» був віцепрезидентом фракції, що складалася із 7-ох меншевиків і 6-ох большевиків. Ленін навіть вислав був Маліновського перевірити другого агента — д-ра Житомірського. Потім Маліновський знову появився на еміграції, бо цього, мовляв, вимагала справа його здоров'я. Під час війни він опинився в таборі полонених у Німеччині й Крупська посилала йому пакунки. Розстріляли його большевики аж у 1918 році.

На пражському конгресі прийшов остаточний розрив з меншевиками і до ЦК обрано таких людей, яких хотів Ленін: крім нього, Зінов'єва, Орджонікідзе і... Маліновського. До Крайового бюро належали: Коба-Сталін, Орджонікідзе, Спандеріян і Голощекін. Троцький із своїми меншевиками пристрасно виступав проти Леніна. Зорганізував свій власний «Серпневий блок». В 1913 році Ленін писав до Горького: «Еміграційне життя тепер сто разів важче, ніж було перед революцією 1905 року». Міжнародне Соціалістичне Бюро в Лондоні робить заходи, щоб замирити большевиків із меншевиками, але Ленін ігнорує їх. Плеханов писав: «Ленін хоче єдності, як людина хоче єдності з куском хліба, — вона його проковтує».

Осамітнений Ленін все частіше впадав у нервові розстроєння. Відпружують його деякою мірою довгі прогулянки та дві жінки — Крупська і пристрасна Арманда. Остання, хоч і не була офіційно його жінкою, трималася його, як реп'ях кожуха і спокійна Крупська філософічно погодилася на цей «конкубінат». Сам Ленін був сповнений хаосом, у ньому боролися гуманізм Герцена і Лаврова, демонічні візії невиловимого Бакуніна, хитрість, помста і зрада Нечаєва та Ткачова. А до цієї комбінації внутрішньої духовості Леніна долучилися ще гнучкість і рухливість татар та месіанство Толстого.

Л. Кшижановська пише: «Як одна людина може зруйнувати цілу партію?», і на це питання відповідає: «Тому, що нема іншого, хто думав би і мріяв би ні про що інше, а тільки про революцію 24 години на добу».

Майже всі прибічники Леніна покинули його, за виїмком Зінов'єва і Каменєва. Його обвинувачували за те, що він оточив себе ледарями, горлорізами і провокаторами. А він відповідав: «Іноді й ледар корисний для нашої партії власне тому, що він ледар». А далі писав: «Центральний Комітет, щоб бути ефективним, мусить мати здібних письменників, організаторів та кількох інтелігентних ледарів». Це, мабуть, натяк на адресу Маліновського, що був членом Центрального Комітету.

(Далі буде)

Сергій ДОМАЗАР

РЕСТАВРАТОРИ ГОЛУБИХ МРІЙ

(Закінчення, 3)

Особлива різновидність

Ми досі майже не згадували за таких авторів-псевдонімів з «Нашої Боротьби», як Л. С., С. К-ко, Арсен, Каленик і П. Чорний. Це — окрема група в компанії, згуртованій навколо «Нашої Боротьби». Ці люди — поза всякою підозрою в злочині квіслінгівства й участі у хлібозаготівлях просто тому, що це галичани, які ніколи за Збручем не були, хіба що за німців декому з них могло пощастити відбутися небезпечну нелегальну подорож по Центральних і Східних українських землях.

Ця групка — гілка із зовсім іншого пня. В той час, як чимало з досі згадуваних діячів «Нашої Боротьби» вийшли з УКП або просто з КП(б)У, то ця невелика галузка виросла з ОУН. Це — колишні опозиціонери в ОУН, які, після терористичного акту проти їхнього вождя Івана Мітринги (з їхніх статей у «Нашій Боротьбі» дізнаємося, що Мітринга був свого часу помітною фігурою в ОУН), після його вбивства, — стали запеклими ворогами ОУН.

В той час як наддніпрянські сучасні Малахії пішли на еміграцію лише з «голубими мріями» і, в кращому разі, з торбою сухарів та ціпком, — то ці люди винесли з Галичини велике організаційне вміння, навички до підпільної роботи і торбу грошей. Це все вони вклали в «Нашу Боротьбу» та в інші свої видання.

Сміємо думати, що коли б не невтомна енергія цих двох-трьох галичан, то, мабуть, ця політична групка взагалі не утворилася б. Підганяли їх до чину, скільки можна думати, два моменти: 1) розчарування й нехоть, щоб не сказати більше, до ОУН, з лона якої вони самі вийшли, і 2) думка, що «нову правду» принесуть наддніпрянці, які пройшли сувору теоретичну і практичну школу більшовицької революції.

Як і їхній покійний вождь Мітринга, вони побачили серед наддніпрянців лише тих, хто був за советів «чимсь», якоюсь «фігурою».

«Останні роки відкрили нам ідейне обличчя нових сил України.

Сьогоднішня передова революційна політична думка на центральних українських землях перейшла через революцію одну й другу, через УКП, УКП(б)У¹¹, комсомол, дала Хвильового, Шумського, Волобуєва й інші. і сама вона сьогодні є в тамошній дійсності одинокою силою, що мусить прикувати до себе нашу увагу. Нова (революція) росте в надрах самого більшевизму і її нових сил більшевизм ніколи не виб'є, бо він сам їх постійно породжує. Нам самим треба черпати свіжу думку з цих джерел, якщо не хочемо відчужитись від власного народу».

¹¹) Очевидна помилка, мало б бути КП(б)У.

Ми навели тут (із деякими скороченнями неістотного) думку Івана Мітринги, зацитовану його очевидним послідовником, п. Арсеном, у «Нашій Боротьбі» (ч. 2, стор. 24).

Пан Арсен і його побратими люблять цитувати Мітрингу в «Нашій Боротьбі» і ми з тих цитат бачимо, що ця людина, передчасну трагічну загибель якої треба подвійно оплакувати, була не рядових здібностей та сміливості думки. Він, зокрема, закликає «не боятися соціальних проблем». Він ясно бачить, що «соціальне питання в СРСР сьогодні ще більш гостре, як перед першою революцією й це найсильніший важіль нової революції».

Останнє цілком слушне. Але, вертаючись до наведеної цитати, мусимо сказати, що в тих своїх думках Мітринга і має і не має рації.

Він має рацію, якщо розуміти його слова «передова політична думка... перейшла революцію, УКП, КП(б)У і комсомол» не буквально. Цебто, що політична думка наддніпрянців, які (додаймо від себе) брали участь в Українській Національно-Визвольній Революції або визнавали і визнають її, перейшла суворе випробування ідеями УКП, КП(б)У і комсомолу, — коротко кажучи, випробування марксизмом, і в наслідок того випробування стала передовою. Якщо так розуміти Мітрингу, то він мав повну рацію.

Якщо ж розуміти Мітрингу буквально, тобто, що передове й революційне лише те, що засвоїло було собі ідеї УКП, КП(б)У і комсомолу, і беззастережно визнало цим ідеям повну рацію, як згадані Мітрингою Хвильовий, Шумський та Волобуєв і як (додамо від себе) наші сучасні Бабенко, Радченко, Батир, Рябовол та інші автори з «Нашої Боротьби», то це — велика помилка Мітринги. Але, якщо панове Арсен, Чорний та інші галичани — прихильники Бабенка, іменно так розуміють Мітрингу, а воно так і є, то доводиться сказати, що вони є тими учнями, які не тільки не переросли свого вчителя, як мусіло б бути за законом руху вперед, а навіть не доросли до нього, лишилися далеко позаду за ним.

Що Мітринга міг не бачити в підсоветській Україні інших сил, крім комуністів, комсомольців та колишніх укапів, то це можна йому пробачити. Бо як же міг би він їх там побачити, коли їх не бачило навіть НКВД? А НКВД, коли б побачило, то негайно знищило б їх.

Ще й досі загал західньо-української еміграції часто не бачить інших, крім згаданих, сил серед нової наддніпрянської еміграції і не раз можна, буває, почути зневажливе: «Ет! Та ті східняки всі большевики. Вони хтіли комунізму і вони його мали». Людина таких здібностей, як Мітринга, мусіла б бачити ширше й далі ніж загал. Але й він не міг бачити того, чого не можна було тоді побачити. Не тому його не можна було побачити, що його не було, а тому, що хоч воно й було, але ще тоді не проявило себе.

Для поверхового спостерігача підсоветська Україна являє таке видовище, коли з одного боку є численний шар комуністів і комсомольців, що всюди вихваляють більшовицький режим, і ще більший шар безпартійних, які, однак, «дихають тим же більшовицьким духом», тобто,

як це могли спостерігати галичани в кінці 1939 року і в 1940 році, говорять те саме, що й комуністи, і на »щирі довірочні« запитання дають такі самі відповіді, як і партійні.

Треба добре знати підсовєтське життя із його всюдисущим сексотом НКВД, щоб зрозуміти, що в ССРСР можуть бути лише партійні комуністи, а безпартійні мусять повсякчас грати ролю »безпартійних комуністів«¹², при чому вони мусять грати цю ролю якнайкраще, з якнайбільшою правдоподібністю. Тому для стороннього глядача вони »всі більшовики«. Однак партійці в ССРСР інтуїтивно відчують те, чого не знає Мітринґа; і тому вони між собою звать непартійців не інакше, як »беспартійная сволочь«.

Довгі роки перебування під нещадним терористичним режимом виробили в кожному совєтському громадянині велике вміння приховувати своє справжнє »я« і навчили застосовувати велику майстерність мімікрії. Це було і є там досі питанням — бути чи не бути, існувати чи бути знищеним.

Перебуваючи там, ми жартома казали, що в ССРСР навіть кожен дядько став дипломатом.

Під Києвом є село Шпитьки, в якому більшовики створили були перед минулою війною т. зв. зразковий колгосп. Закордонні туристи часом висловлювали бажання своїми очима побачити справжній колгосп. Тому до Шпитьок совети проклали добру дорогу і київський »Інтурист« із його клієнтами бував у Шпитьках частим гостем.

Дехто із закордонних гостей добре знав російську мову, але не вказував цього, щоб непомітно слухати все, що справді говорять між собою »совєтські люди«. Але нічого, ні одного словечка вони не могли десь почути такого, що хоч здалеку нагадувало б незадоволення населення режимом. Тоді такий турист брався до останнього засобу: вибравши зручний момент у Шпитьках, десь так після смачного і ситого обіду в колгоспній показовій їдальні за одним столом із колгоспниками, турист відводив непомітно набік шпитьківського дядька з простіших на вигляд, і, виявивши раптом добре знання російської мови, починав його розпитувати, чи задоволений дядько режимом і колгоспом. Це й був момент, коли дядько мав нагоду виявити всю свою дипломатичність, вихваляючи Сталіна, більшовиків і щасливе заможне колгоспне життя.

Бо як же міг би той дядько сказати незнайомій людині (в якій міг ховатися сексот, а як ні, то людина, що напише в закордонній газеті, а вона дістанеться перед очі НКВД) ту правду, якої він не смів казати своїм дітям і хіба, тільки частково, наважувався прошептати на вухо жінці в найінтимніші хвилини їхнього перебування насамоті?

Як проявили себе дипломати зі Шпитьок за німців, на жаль, не знаємо. Але, напевне, як і всюди, де цьому не перешкодили німці, розібрали той колгосп »по-кирпичику« і дали волю язикам, а потім, коли

¹²) Цей вислів належить, здається, Сталінові.

вже видно стало, що більшовики вертаються, знесли знов «по-кирпичу» той колгосп докупити і пішли в советські партизани «искупать вину перед родиною». Найзавзятіші з них, хто мав тверду вдачу, могли собі податися на еміграцію.

Хто це все ясно собі уявляє, лише той може зрозуміти, що під советами жило і живе багато українців, які органічно не прийняли советської ідеології, бачили ясно її фальш і критично ставилися до її джерел, тобто до марксизму. Ці люди дуже часто перебували за бортом підсоветського життя, багато з них не змогли дістати формальної вищої освіти. Вони повсякчас мусіли тамувати свої сили і здібності, якщо мали їх, щоб, не дай Боже, не звернути на себе увагу, щоб не «висунутися» (кажучи «советською» мовою) і щоб не бути змушеним вступати до осоружної партії. Пропозиції вступати до партії міг чекати навіть звичайний директор школи чи начальник цеху на виробні, а відмова від пропонованого вступу була смертельно небезпечна, вона викликала підозру.

Люди цього типу не звикли до партійності, а крім того вони дуже цінять свободу власної думки. Тому вони на еміграції не кинулися наосліп у першу-ліпшу партію чи політичну організацію. В СССР вони навчилися обережності. Хто з них зміг стати понад власні упередження і забобони, винесені з минулого, той на еміграції не відкинув заздалегідь націоналістів, як нацистів, а гетьманців, як реакціонерів, і постарався ґрунтовно вивчити ідеологію всіх емігрантських угруповань. Ці люди не почували перечуленого сантименту спеціально до соціалістів, вони критично ставились однаково до всіх, бо винесли з минулого багатий політичний досвід. Знайомство з політичним «вірую» різних угруповань поза УРСР ще більше збагатило їхню думку і надало їй ще більшої безсторонності.

Тепер ці люди щойно починають виявляти себе, свою думку.

Ці люди, натурально, не всі однаково думають. Але всіх їх об'єднує критичне ставлення до марксизму, який вони добре знають і в теорії і в практиці.

Ще й сьогодні більшість цих людей безпартійні. Ці люди щойно починають проявляти себе. Нема нічого дивного в тому, що Мітринґа про їх існування в свій час навіть не догадувався. Він побачив лише звиклих до партійності «загартованих революціонерів» з УКП і КП(б)У. За ними він не бачив інших.

Учні й послідовники Мітринґи теж звернули свою виключну увагу саме на цих найактивніших. Вони пішли до них у науку, разом із ними вони спільно «шукають правди». Один з цих учнів східно-українських Стаканчиків, п. П. Чорний, захоплено пише в «Нашій Боротьбі» (ч. 3, стор. 17):

«Хто мав змогу читати краєві видання УПА, редактовані бл. п. Позичинюком, той не міг би вийти зі здивування, яка схожість думок між тими виданнями і, наприклад, «Нашою Боротьбою».

Нам не доводилося читати згаданих в цитаті видань і ми не можемо скласти собі про них власної думки. Мусимо вірити п. П. Чорному на слово. Але, якщо ця схожість є факт, то це нас не дивує.

Ми схилиємо голову перед сл. п. Позичинюком, що поклав свою голову в лавах УПА за Україну. Але ми ясно уявляємо собі, що сл. п. Позичинюк, як бувший комуніст і редактор «Комсомольця України», носив за плечима торбу забобонів, яких міг би позбутися лише згодом. Віримо, що це так і сталося б, бо він, здається, був людиною сміливою і творчої думки.

Ті, кого не бачив Іван Мітринга і кого досі не бачать його послідовники, одначе, були і є.

Світлої пам'яті Юрій Липа своєю геніальною інтуїцією вгадав про їх існування. Він цілком слушно запитував (цитуюмо за «Нашою Боротьбою», ч. 2, стор. 53):

»Може тих генеральних ідей української свідомости треба шукати не тільки серед вигнанців і (на) окраїнних землях? Адже ж вигнанцем може почувати себе українець і в самому осередку України, відчуваючи розпач і гнів у центрі тої цілості, загроженої жорстоким викорчовуванням. Ті синтетики знаходяться в більшому напруженні ніж емігранти й окраїнні діячі. Вони слухають виття скаженої бурі у верховіттях українського дерева і переживають на всі глибини струси українського коріння.

Життя цих синів своєї раси є завжди в небезпеці. Їхня служба Україні — це неспокійна посада в інститутах чи університетах. Їм заглядає в очі смерть і вони вміють гинути. Цей інтелектуалізм зв'язаний з українською кров'ю і обагрений українською кров'ю в боротьбі«.

Ці слова — правдива візія реальности. Можемо лише додати, що не тільки в інститутах чи університетах були і є ті «внутрішні емігранти» в УРСР, а й у колгоспах, на фабриках, у канцеляріях, школах і по всіх ділянках суспільного життя.

Їх час іще настане.

Нам не лишається багато чого говорити про галицьких учнів наддніпрянського Малахія Стаканчика на еміграції. Час — найкращий учитель. Може він і їх чогось навчить.

Шукаймо правди!

Частина української інтелігенції, надто та, що називає себе лівою (соціялісти й комуністи, одверті й приховані) майже ніколи не вірила в силу і геній свого народу і тому рідко мала власні думки, а все радо »запозичала«.

»Невже ви думаєте, ім'я рек, що українці не такі ж люди, як і інші, що українці розумніші за інших людей? Ви пробуєте відкрити Америку. Але вона вже відкрита. Чи ж не краще нам

просто вивчати досвід передових націй, скажемо, англійців, за-
своювати той досвід і переносити його до нас?»

Так писав ув одному листі ідеолог і теоретик із «Нашої Боротьби».

Нам радять:

— Шукати не треба. Америка вже відкрита.

»Англіїці розумніші за нас, українців«, — натякає А. Бабенко.
»Такі передові нації, як Англія й Франція... ідуть до соціалістич-
ного суспільства« — пише І. К. («Наша Боротьба», ч. 3).

Ось і вся їхня »Америка«, оце й уся їхня »нова правда«.

Нехай собі »йдуть до соціалістичного суспільства«, хто хоче. Щодо
Англії, то ми пильно слідкуємо за лейбористськими реформами і знае-
мо, що запроваджується їх у життя дуже поволі і дуже обережно. А
проте ефект од цих реформ іще дуже сумнівний і його дуже й дуже
заперечують навіть самі члени лейбористської партії. Говорити нині
про те, що Англія чи Франція »йде до соціалістичного суспільства« —
передчасно. Побачимо.

Чи треба нам відмовлятися від чужого доброго досвіду? Очевидно, ні.

Але хіба ми не маємо власного досвіду з тим самим соціалізмом,
який наганом і голодом уже три десятки років запроваджують у нашої
країні маніякальні послідовники Марксової *fata morgana*?

Нехай собі жалюгідна купка »загартованих революціонерів« із »На-
шої Боротьби« і далі черпає свої »ідеї« із каламутних джерел марксист-
ської ідеології. Нехай собі вони й далі йдуть звичними манівцями до
провалля, в якому вже зламали собі карк їхні попередники — УКП
і Хвильовий.

А ми будемо вірити в те, що український народ має досить здорового
глузду і досить болючого досвіду з соціалізмом і комунізмом. Ми
будемо вірити в те, що геній українського народу не поступається
перед генієм інших, т. зв. передових народів, і соціального досвіду в нас
більше, ніж ув англійців і французів.

І хто з нас невтомний духом, нехай не боїться шукати нової правди
про справедливий і вільний майбутній лад. Тільки не забуваймо запо-
віту великого сина українського народу, що в неймовірно тяжких
умовах, у глупу ніч царського самодержавства, сам шукав тієї великої
нової правди для свого покріпаченого народу:

»Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі«.

Серпень 1947 року, Ашаффенбург, Німеччина.
(Друкується вперше)

ВОВЧЕ МОЛОКО*

Перше число циклоstileвого журналу «Наша Боротьба» починається редакційною (без підпису) статтею із вимовним заголовком «Хто ми».

Хто ж, справді, вони? Чого вони хочуть? З якою метою зішлись? Яким богам заколюють жертви?

Читаємо:

»А де ж світова пролетарська революція? Спитають нас зліва. Вона похована більшовизмом. Назавжди, чи на якийсь відтинок часу — то питання інше. В усякому разі в найближче десятиліття світ займатиметься іншими проблемами. Саме через це все, що було найкращого в комунізмі, зможе виявити себе тільки на ділянках інших поступових і визвольних рухів. На Україні такою ділянкою є національно-визвольний рух українського народу».

Цебто, якщо говорити не езопівською мовою «Нашої Боротьби», а ясною і зрозумілою:

— Ми є оте «все, що було найкращого в комунізмі». Отже, ми були і є комуністи. Але інакші, ніж большевики. Кращі. Не закидайте нам зліва, що ми забули про світову пролетарську революцію. Зовсім ні. Це большевики зрадили революцію, вони її поховали. Але не назавжди. Тим часом для нас нема роботи за фахом. Та ми байдкувати не хочемо. Як не світова пролетарська революція, то інші поступові й визвольні рухи. А тому ми, найкращі з комуністів, зможемо виявити себе в найближче десятиліття тільки... і т. д.

Відрекомендувавшись таким чином перед читачами і навівши виправдання собі, що на 10 років (яка прозорлива точність!) відступає від своєї головної цілі, «політичний актив» тим же езопівським стилем викладає далі свої основні постулати. Він обіцяє «протиставитись силі доляра», щоб не лише українська економіка, а й культура не стала «українська формою й американська змістом». Похвально!

Провівши далі глибокодумну паралелю з ХІХ століття, коли «провідною силою нації була її капіталістична верства» (влучність цієї премудрої аналізи саме щодо української нації в ХІХ сторіччі, між іншим, на нашу думку, образно висловлює приповідка: — «Ляп у кашу, та не в нашу!»), «політичний актив» висловлює своє щастя, що «в сучасній Україні зовсім не існує інших соціальних верств» крім «речників усупільненої економіки», які, мовляв, «у теперішню добу стають провідною силою й оборонцем незалежності нації».

Далі йде знаменна фраза: «не в фашистському розумінні, а буквально». Виходить, отже, що «політичний актив» додумався на цьому місці, що «усупільнення» властиве не тільки большевизмові, а й фашизму.

Та як треба розуміти оте невиразне словечко — «буквально»? З тексту виходить, що воно прикриває непопулярне на еміграції «совет-

*) Скорочено. Повний текст надрукований у циклоstileвому журнальчику «На Сторожі», ч. 5 (25), на початку 1947 року під псевдонімом С. Вітрило.

ське усуспільнення», із його нелюдськими «розкуркулюваннями» та іншими злочинами проти людини. І які ж то «соціальні верстви»? Читаємо розшифровання: колгоспники (покріпачені советською державою, зазначимо від себе, — С. Вітрило), робітники (прикуті законами «партії й уряду» до большевицької каторжної тачки, — С. В.) і «їхня виробничо-технічна інтелігенція», котра за страх і за совість виконує роль большевицького погонича перших (колгоспників) і других (советських робітників).

Для вияснення й уточнення своєї «глибокопродуманої програми» (наведені в лапках вислови всюди взято нами з текстів «Нашої Боротьби», — С. Вітрило), «політичний актив» уважає «непростимим (!) злочином, коли б ми потяглися в хвості хвилевих настроїв денационалізації, які є страшенно небезпечні з погляду незалежності нації».

Це важлива програмова заява. «Наша Боротьба» виступає проти «денационалізації», тобто заявляє, що «політичний актив» стоїть за збереження і недоторканість системи колгоспів, радгоспів та державної власності на фабрики і виробні. Тим самим ця партія виступає за повне збереження запровадженого більшовиками державного капіталізму.

Програма ясна й конкретна.

Треба віддати належне цьому політичному новотворові. Його «політичний актив» знаходить у собі досить глузду, щоб здати собі справу з того, що їхня програма суперечить інтересам і прагненням українського народу. Знають вони, що з такою програмою «залишаться без мас».

Після таких своїх міркувань щодо мас і самопотішливих, але малообґрунтованих припущень щодо визнання масами расії їм, стаття закінчується непослідовно бадьорим закликem: «Не гаючись, до діла!»

Почитаймо ж далі цей претенсійний орган і роздивімся, до якого саме «діла» береться цей «політичний» актив».

Мильні пухири

Не будемо полемізувати з дуже багатословною, досить голословною і часто пустословною статтею Д. Рябовола з декларативним заголовком «На новий шлях». Коли автор говорить в одному місці про протибольшевицьку революцію, а в другому про цінні «резерви» з наявних українських партій, що «мають шанси перейти в активний баланс контрреволюції», то мусимо лише розвести руками і припустити, що й сам п. Рябовол не розуміє, про що торочить. Після прочитання статті лишається на язиці оскома від таких кислих виплодів авторової красномовності, як «могильник реакції й контрреволюції», «соціально-політична доктрина», «передова прогресивна форма сучасної національної держави», «революційна концепція» тощо. Як бачимо, п. Рябоволові не дорого коштує пускати мильні пухири з гучних, але беззмістовних фраз.

Стаття І. Корсуна про «Націоналізм і національно-визвольний рух» ставить знак рівняння між націоналізмом і фашизмом. Стаття досить плутана. І. Корсун твердить, що в основі сучасного націоналізму

лежить »не національно-визвольна ідея, а антикомуністична, клясова«. »Націоналізм репрезентує... реакційний міщух, ілюзорно-незалежний дрібний власник«. Заплющте очі, читачу, і можете поручитися, що читаєте підручник »Історії ВКП(б)«.

В цій же плутаній статті, п. Корсун із сумом констатує: »Поняття комунізму всюди починає пахнути тільки московськими грішми«. Рація! Але чому ж тоді п. Корсун забороняє виступати проти комунізму і хоче включити українських комуністів у свій широкий демократичний фронт? Про яких саме українських комуністів говорить п. Корсун? Може п. Корсун має на увазі тих українських комуністів, що в Баварії? Може це проти них виступати (вести антикомуністичну боротьбу) автор називає націоналізмом або (що для нього все одно) фашизмом?

»Від комунізму пахне московськими грішми«, заявляє п. Корсун, але чим же, — хотіли б ми запитати логічно-послідовного автора, — чим пахне від українського комунізму в Баварії?

Зуби пана Бабенка

Доводилося нам чувати від критично настроєних читачів, що в числі 1-му »Нашої Боротьби« є лише одна цінна стаття — »Большевицький бонапартизм«. Ми не були цілком згодні з цими твердженнями, бо перли »високої політичної культури« густо розсипано, на нашу думку, по всіх статтях »органу«. Та ось ми вже дійшли й до вищезгаданої »цінної статті«.

Ця стаття — від початку й до кінця — історичний екскурс, історична паралель і історична аналогія. В статті є цитати. Перелічимо їх: із К. Маркса — 2, з Леніна — 3, із »російського академіка« (точніше було б — із »сталінського академіка«, примітка С. В.) Тарле — 9 (дев'ять). Стаття — жвава. Крім того в ній розповідається про »мудрість Леніна«, наводиться уступ із його »заповіту«, що про нього так багато кричали троцькісти, викладається точка зору К. Маркса на французьку революцію, оповідається про »геніяльного комуніста Троцького« і »фанатично відданого революції Бухаріна«. »Микитку« (за виразом Бабенка) Хрущова п. Бабенко не любить і прозиває його »чудакуватим блазнем«. Але найбільше сердиться п. Бабенко на Сталіна і дуже непоштиво про нього говорить. Для Сталіна він не шкодує лайливих епітетів і нищівних порівнянь. Советський генераліссімус, за запевненнями Бабенка, уже »побував Робесп'єром, термідоріянцем, Бонапартом, та ще може встигне побувати й... Бурбоном«.

Найстрашніший злочин Сталіна, як вірити п. Бабенкові на слово, полягає в тому, що він зробив »державний переворот 1937 року« й »усунув залишки старої большевицької гвардії, що купчилася в партійно-советському апараті«, а також відступив від большевицької програми, за якою, переконує нас п. Бабенко, »соціалізм означав абсолютну рівність націй«.

Розгрібаючи, мов той півень із байки, купу творчості Бабенка, знаходимо перлове зерно. Ось воно: »Революції в Європі для советської

системи бажані тепер тільки як підготовка ґрунту для російської окупації». Хто ж у Європі цього не знає? Та п. Бабенко і собі вирішив відкрити Америку. Але й цю, всім давно відому істину, автор подбав запхати, мов голку в сіно, між 14 цитат із марксистських і сталінських світил.

Автор розповідає також про жакливі речі: як «перемогло безпринципне большевицьке болото» (мусимо догадуватися, що сам п. Бабенко до нього не належав), від якого продовжували далі відсікати то «ліві», то «праві» «наростки, як уже з 1935 року довелося (!, С. В.) розстрілювати (тих, що купчилися, розуміється, — примітка С. В., — бо, як відомо, до 1935 року розстрілювали саме ті, що купчилися), як 1937 року «революція була розгромлена» і «реакція стукалась у двері».

Словом, — читаєш і волосся стає дуба! Що вони зробили зі світовою пролетарською революцією! Страшно й подумати!

Чи не зупинитися нам на цьому? Та ми ж і не зобов'язані, зрештою, переказувати всього Бабенка. Ми вже й так ясно бачимо його «високу політичну культуру».

— Покажи мені твої зуби і я скажу тобі, хто ти, — читали ми колись у шкільній зоології. А. Бабенко не потребує показувати нам свої зуби. Він уже показав нам свої сльози над «похованою большевиками світовою революцією», він уже оплакав долю тих, хто до 1935 року купчилися і виконували роль катів українського народу, або яничар кремлівських султанів. Вистачить із нас і 14 його цитат. Ми вже знаємо, хто такий Бабенко.

Яке ж завдання ставив перед собою правий чи лівий паросток, він же тепер член «активу», пишучи свою статтю і підбираючи цитати? Воно ясне. Своїм історичним екскурсом і аналогіями він мав «науково» довести й унаочнити висловлену в передовиці журналу «Наша Боротьба» думку, що більшовики бека, а комуністи цяця (в той час, як цілий світ і сам п. Корсун ніякої різниці поміж ними знайти не можуть). Він хоче створити нову легенду, новий міт про революційних і принципових українських (баварських?) комуністів, що їх «Наша Боротьба» просить не плутати із зрадниками революції, большевиками. Бо, як гірко зідхає Бабенко, «большевизм уже не репрезентує революцію».

Та хто ж «репрезентує революцію»? Чи не пан Бабенко з його «активом»? Яку саме? На це питання нам доведеться відповідати в іншій праці.

Далі стаття — «Концепція Миколи Скрипника в національному питанні». Заголовок, що просто інтригує своєю «актуальністю». Отож, за закликem «Нашої Боротьби», — «до діла»!

Новоявлений чудотворець

Ну, так і є! Ми саме цього й чекали. «Наша Боротьба» потребує не тільки легенд і мітів, а ще й святих і мучеників. Уже п. Рябовол у задуваній статті малює свій партійний іконостас із цілих сонмів, чи, як він каже, легіонів, «організованих у Вапліте, Ланку і Пролітфронт».

Заводить він у свої святці Хвильового, Шумського, Волобуєва і Скрипника. Отже «Наша Боротьба» молиться й на Скрипника, що в'їхав ув Україну троянським конем харківського, сумної пам'яті, большевицького Народнього Секретаріату. А ця стаття, — це особлива, позачергово товста свічка перед бравим «старим марксистом».

Виходить за «Нашою Боротьбою», що большевицький харківський нарком — це мало не батько «українського культурного ренесансу». Він, бачите, «розвиває цілу українську національно-визвольну концепцію», він «з цифрами в руках» доводить, що «соціалізм сприяє відродженню націй». «Наша Боротьба» говорить навіть про «скрипниківську національну політику».

Не забудьмо, однак, що Скрипник сів у ще теплий фотель наркома освіти у Харкові після того, як з того фотеля Лазар Каганович на наказ Сталіна щойно випхав був Шумського. «Наша Боротьба» не шкодує кадильного диму перед іконою чудотворця Скрипника, перераховуючи його заслуги, але можна бути абсолютно певним, що майбутній історик розкопає архіви (мусить надійти той час!) і доведе документами, що Скрипник був не двигуном, а гальмом української культури. Згадати хоча б його відому поведінку за нарад у справах українського правопису або його поборювання і фактичне зруйнування Всеукраїнської Академії Наук. Скрипник (як і багато інших помітних фігур його часу) — для нас лише зайвий приклад того, як висока хвиля українського відродження 20-х років, як наслідок могутнього вибуху національної революції 17-го й 18-го років, змушувала дрейфувати разом із нею навіть і таких марксистів, як Скрипник та інші.

Ні до чого всі щедрі похвали «Нашої Боротьби» на адресу Скрипника, коли в тій же статті читаємо, що Скрипник був усього лише «найбільш підходящою фігурою», що «надавалася до запровадження нового ліберального (і вимушеного, за визнанням самої ж «Нашої Боротьби») курсу» комуністів (вони ж і більшовики) на Україні. Він, отже, був ніхто інший, як тільки урядовець, придатний для виконання певних доручень Москви в Україні. І в його інструкціях (чи директивах), нехай вони кажуть нам, що їм завгодно, але ні про який «розвиток української культури», зрозуміло, не могло бути й мови.

А кулю пустив він собі до лоба, коли побачив, що вже не потрібний, що фотель, у якому він сидів, уже чекає на нового наркома. З тих точнісінько причин, що й Панас Любченко трохи пізніше. І робити з нього мученика? За Україну? На це може зважитися лише борзописець із «Нашої Боротьби».

Але не про Скрипника, зрештою, йде «Нашій Боротьбі» у цій статті. «Політичному активі» потрібна була всього лише зайва нагода погомоніти між рядками на таку собі делікатну тему, присвятити якій окрему статтю той «актив» покищо, з тактичних міркувань, не наважується.

Майже на самому початку стаття поспішає заявити, що «в національному питанні Скрипник цілком поділяв теоретичні марксистські і зокрема ленінські позиції». Отже, непомилний Ленін, — непомилний і Скрипник. Далі стаття руба ставить питання: «Або Скрипник зрадив комунізму, або большевицька партія перестала бути комуністичною, тобто перестала запроваджувати в життя марксистські й ленінські засади в національному питанні». У царські часи говорили так: «либо фельдфебель идет в ногу, а рота не в ногу, либо рота идет в ногу, а фельдфебель не в ногу». Шкода, що це не спало на думку «активові» «Нашої Боротьби». І тут з'являється для «Нашої Боротьби» нагода розповісти про Розу Люксембург, Леніна, Карла Маркса і XII з'їзд ВКП(б) — страшенно актуальні речі! — та вияснивши всю непогрішність свого пророка, заявити, що на одній позиції стояли Скрипник, УКП і Ленін.

Ось, власне, де собаку зарито! Сталін бека, а хороші Ленін, Скрипник і УКП. Ну, а «актив»? Назва його, як у кінці «органу» сказано, не ustalена. Сьогодні це чотири літери, а завтра може бути й три. Які саме? Краєчок зависі піднято. Бо що таке ці чотири літери? Звук порожній. От УКП, то зовсім щось інше. Стояла на тій позиції, що й Ленін. А Ленін був непомилний, точно, як і Скрипник. Отже, чотири літери? Не ламайте собі голови. Літери — ніщо. Їх можна змінити. Аби суть була ленінська.

Який був Ленін і чи справді був непомилний, — український нарід не цікавить. Це не хвилює українців. За часів Леніна не раз запитували українців, у тім числі й членів УКП:

— А скажіть, будь ласка, товаришу оратель із города, що таке комуна і на якого бісового батька вона кому здалася?

Так запитували понад 20 років тому. Тепер уже не питають. Дізналися, небожата, на власній шкурі, що комуна і комунізм — то смерть для українського народу. Дізналися і дізнаються потроху й інші народи, що комунізм, — то гибель для них. І ніхто, крім самої лише «Нашої Боротьби», не хоче й чути ні про комунізм, ні про його пророків, у тому числі й Леніна, ні про його послідовників, у тому числі й «баварських» укапістів.

Але хто ж то пише таку високо-культурну статтю? Невже в них, ув «активі», є ще один Бабенко? Ні, це п. Радченко. Та, як відомо, обидва ці птахи з одного гнізда.

Ху! Чудієш просто, читаючи оті всі цитати. Але треба, мусимо внести світло в темний підпільний закуток, де причаївся павучок із «Нашої Боротьби» і густо порозвішував свої тенета. Шкода не одної довірливої мухи. А заплутатися в цьому павутинні декому легко: знайомство, інерція звичного думання, спогади про молоді роки, про затишний кліб Блакитного, де колись, бувало, — «шумим, братці, шумим» по різних пролітфронтах. Та, до того ж, і Васильович, знаєте, зовсім мила людина...

Ех, «скучно на этом свете, господа!», як констатував колись один великий «тоже малорос».

Реальні розмови

Та хоч як «нудно на цьому світі, панове», а доведеться перечитати й розглянути ще дві статейки. І в першій п. Синявський робить нам приємну несподіванку відсутністю лєнінських чи там марксових цитат і загонисто-укапістського тону. Знаходимо в статті також і влучні думки та порівняння. Ми не згодні з автором лише в одному: п. Синявський надто велику вагу кладе передусім на соціальні проблеми нашого визвольного руху і дещо ігнорує моменти національно-державницькі, не згадуючи за них зовсім. Це викривляє перспективу наших завдань у визвольній боротьбі. Ми думаємо, що обидва ці моменти — національно-державницький і соціальний — повинні йти рівнобіжно, впарі. Це, на нашу думку, дві сторони однієї медалі і без однієї з них медаль уже не повноцінна.

Решту статті п. Синявського можна прийняти без особливих застережень.

Коли він говорить про «гамлетівську недооцінку ролі народу», ми не можемо не згадати уступ із згадуваної передовиці, в якій «Наша Боротьба» сумно зідхає: — «Нехай ми залишимося без мас», — і не подумати, що Гамлети трапляються не тільки там, де їх схильний шукати п. Синявський.

Дуже барвисто змальовує п. Синявський і «наших політичних Санчо-Пансо», «що служать за добровільні датки політиці ради особистих вигод». Яке тверезе спостереження! Це вже, без іронії, не в брову, а в саме око.

«Майже фейлетон» п. Охріма Гребінки цікавий головним чином своїм анекдотом, узятим, очевидно, з живої дійсности. Цілком правильно оцінює автор прояви українського політичного малахіянства, правдиві думки висловлює про українських укапістів. Деякі слова п. Гребінки так і просяться, щоб їх повторити:

«Фальшивий, нежиттєвий проєкт не можна здійснити навіть при існуванні могутнього струменту (партії). Соціальна концепція, щоб мати успіх, повинна мати в своїй основі «цілком реальну ідею і спиратися на цілком певні соціальні сили».

Золоті слова! Доводиться ще раз запитати «Нашу Боротьбу», за допомогою кого і чого «Наша Боротьба», заздалегідь знаючи, що залишиться без мас, за допомогою якого «струменту» збирається вона здійснювати свої фальшиві і нежиттєві проєкти, взяті з архіву давно захирилого укапізму.

Та нехай нам і всім нашим читачам буде ясно, що «актив» нічогісенько здійснити і не збирається, що вся його паперова «боротьба» є не що інше, як чистої води інтелігентщина, один із рецидивів українського малахіянства двадцятих років.

Якщо не згадувати за високотемпераментні «бойові» гасла «для підверстки» на передостанній сторінці, то оце й усе, оце й уся «Наша Боротьба» ч. 1.

Нам невідома таємниця зародження «політичного активу». Знаємо лише, що ініціатори його випустили були, ще перед появою «Нашої Боротьби» дві брошурки: «Наші позиції» і «Соціально-політична (конституційна) програма». Їх редакція «Нашої Боротьби» на останній сторінці оголошує дискусійними, а не офіційними документами, отже уневажнює.

А проте ті дві брошурки були досить цікаві. Не все в них було доладу, дещо не витримувало критики. Та й не диво! В тій програмі її автор переказував із пам'яті чужі, не організаторами «активу» створені думки, вичитані поспіхом і нашвидку з іншого джерела*. (Це наше твердження в разі потреби можемо довести документами). А звісно, всякий переказ — гірший за оригінал. Крім того, запозиченими і незасвоєними думками не можна довго жити. Їх не можна обстоювати, бо бракує глибокої переконаності в їхній правильності. Ось чому «активові» довелося шукати собі певного себе ідеолога. І він знайшов його у «високо-культурному» (не віримо, що їх більше за один) марксистів школи Андрія Річицького (був і такий). У наслідок з'явилася розглянута нами «Наша Боротьба», що одним помахом пера закреслила всі попередні плутані белькотання «Наших позицій» про оповіщений раніше «програмою» сором'язливий «народний капіталізм».

Поява першого числа «Нашої Боротьби» не викликала розголосу. Дехто скривився, пізнавши себе в Гамлетах і Дон-Кіхотах. Санчо-Панси взагалі не мали що казати, бо на те треба мати власну думку, а її Санчо-Панси вже з самої своєї природи не могли мати. Інші, хто міг щось сказати, промовчали, не бажаючи на весь світ оповіщати про появу виродка в нашій емігрантській родині. Ще інші не сказали нічого, бо бачили, що ця «партія НЕП-у» мертвонароджений плід, отже нема чого «боротися з вітряками», як каже п. Синявський. І це мовчання заохотило нового вождя (а може й вождів) «активу» до дальшої «оперативної» праці. І так за кілька місяців нова партія знесла ще й друге яечко: «Нашу Боротьбу» ч. 2, хоч і не зовсім тухле, але з душком.

Чи повинні ми, читачу, наводити нудящі марксистські випари другого числа «Нашої Боротьби»? Є там, правда, й цікаві статті С. К-ко та Арсена. Але є і творчість Бабенка, Рябовола і Корсуна. Як новину відзначаємо вміщеного в кінці прихильного листа троцькіста-росіянина. Виходить, компліменти Бабенка Троцькому в «Нашій Боротьбі» ч. 1 почули ідеологічно-співзвучні прихильники. Якщо відгукнеться ще десь може зацілілий бухаринець, то «широкий демократичний фронт» (за виразом Корсуна) вже буде повний.

Так чи інакше, мертвонароджена «Наша Боротьба» ч. 2 смердить і затрує своє розкладом емігрантське повітря. Хоч не хоч, доводиться братися за перо, щоб очистити політичну атмосферу.

* Майбутній вождь УРДП побачив на столі в автора цих рядків, за приїзду до Ашафенбургу, мій рукопис «Основи української державности» і не випустив з рук, поки не дочитав його до кінця. Після цього з'явилася друком (на циклостил) ота «Соц.-пол. (конст.) програма», — вільний переказ моїх «Основ» — С. Д.

Отруйна блекота

Ні, не маємо охоти, навіть і мікроскопічними дозами витягів, ще й далі годувати читача тим самим вовчим молоком марксизму, що ним по вінця налиті в другому числі «Нашої Боротьби» статті Бабенка, Корсуна і Рябовола.

Це — те самісіньке, набридле читачеві молоко, що ним кремлівська вовчиця так щедро напуває підсоветських громадян через свою потужну пропагандивну машину — радіо, пресу, кіно, книжку, усну агітацію тощо. Воно, це молоко, таке саме, що було й за Леніна. Воно лишилося таке саме на смак і за Ленінового наступника. Воно було і в більшовицьке, хай хоч як пнеться це заперечувати «Наша Боротьба».

Та іншого молока кремлівська вовчиця не мала, не має і не може мати. І вона не шкодує його. Мільйони людей, хоч не хоч, а мусять те дике молоко пити. Дуже великий відсоток людей давиться тим молоком, воно їм вадить. Але знаходяться такі, що звикають і тоді п'ють з охотою.

До чого тільки не звикає людина! Деяким із вовчих годованців те дике молоко так припадає до смаку, що вони починають уважати його за одинокий вартий пиття напій. Такі вовчі годованці стають справжніми вовчими дітьми. Вони лацаться до вовчиці і вона їх навіть іноді ласкаво облизує.

Ось ці то вовчі діти — Бабенко і його підголоски — виють і кубляться в «Нашій Боротьбі». Але чому ж вони не там, під Кремлем, а тут, у Баварії? (Таке запитання, між іншим, слушно поставив їм відомий український письменник* на одному з'їзді). Чому ж вони, запитає читач, так старанно відгороджуються від більшовизму? Чому вони обвинувачують кремлівського вождя в бонопартизмі і в зраді революції?

А то тому, що вовчиця може не лише лизати, а й боляче кусати. Нанюхавши чужий націоналістичний дух (а він у Бабенка та його джур дивно поєднується з вовчим духом марксизму), вовчиця кусає їх і жене геть. Хазяїн і хлібодавець позбавив Бабенків їхніх теплих посад і катедр марксизму-ленінізму, він випровадив їх із їхніх затишних і зручних помешкань у будинках для привілейованих партійців і загнав у дикі, непривітні краї, де їм, замість перелистовувати товсті твори класиків марксизму в червоних оправках, довелося тяжко фізично працювати і їсти «баланду» з одного «бачка» разом із «контрреволюцією». А деяких, як пише Бабенко, хазяїнові «доводилося й розстрілювати».

Кільксом Бабенкам пощастило вирватися з пекла. Проте вони нічого не навчилися. Вони лишилися вовчими дітьми, хоч і гніваються на Сталіна, але творять для простаків і недосвідчених отруйну легенду про якийсь там гарний, ленінський комунізм і обережно натякають, що вони його послідовники.

*) Євген Маланюк.

Нам не йде про ту чи ту партію. Не віримо, що різношерсте «земляцтво» тої «Нашої Боротьби» довго протриває в такому складі, як воно тепер є. Не віримо, що всі, хто запалу, не роздивившись, пристав до цього «земляцтва», зможуть без блювоти з'їсти марксистську жуйку, що її ремигають для них Бабенки, Радченки та інші Корсуни і Рябоволи. Та нам не йде про долю чи недолю «політичного активу». Нам іде про український народ.

Жоден ворог і окупант нашої землі на протязі всієї нашої історії не застосував стільки підступства і ошуканства, як більшовики. У своєму прагненні зробити з українського народу слухняного робота, більшовики доклали і докладають величезних зусиль. Вони прагнуть виїняти мозок і вбити душу нашого народу. І вони не шкодують усіх засобів своєї пропаганди, щоб приглушити українську славу і обплувати героїв українського народу, щоб позбавити його віри в себе, в свої здібності і свої сили, щоб народ забув своє минуле, а тим самим, щоб не бачив і свого майбутнього.

Саме тому більшовики, ось уже скоро 30 років, годують український народ блекотою своєї псевдонауки Маркса-Енгельса-Леніна і т. д. Вони співають нашому народові своїх пісень, розповідають свої міти й легенди, вони вихваляють своїх богів і змушують тим ворожим ідолам поклонятися.

Ось головні їхні кумири: пролетаріят, комунізм, робітничо-селянська держава, світова пролетарська революція. Поки ці ідоли стоять, у Кремлі можуть спати спокійно.

Багато, дуже багато людей пили вовче молоко і їли блекоту марксизму. Хто живе між вовками, мусить і вити по-вовчому. А проте небагато людей стає щирими вовчими дітьми. Бабенки — рідкий виняток. А все ж мусимо рахуватися з фактом, що довгочасне, хоч і вимушене заживання вовчого молока не минає цілком безслідно. Надто глибокі шрами лишаються на молоді, що *ніколи* й не знала інших духовних страв.

Ось чому кожен, хто знає, яке воно на смак, оте вовче молоко, мусить мати за свій обов'язок мірою своїх сил викривати всю облуду ворожих українському народові марксистських, ленінських і т. д. мітів. Мусимо це робити ради духового здоров'я, ради кращого майбутнього нашого народу. Бо передумовою політичного звільнення нашого народу є звільнення його думки, звільнення духове.

Це почуття обов'язку спонукало і нас узятися за цю працю, в якій убачаємо лише початок.

Народ чекає від своєї інтелігенції здорового, конструктивно-творчого слова. А воно може народитися лише після того, як розчистимо укапістсько-марксистські джунглі й розправимося з реакційними й утопічно-малахіяніськими мітами про чужих і ворожих нам, нашому народові, богів і пророків.

Жовтень 1946 року, (Ашафенбург, Німеччина).

Іван СВІТ

УКРАЇНСЬКО—ЯПОНСЬКІ ВЗАЄМИНИ

(Продовження, 24)

УКРАЇНСЬКЕ ЖИТТЯ НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД (1939—1945)

Війна в Європі та її відгуки на Далекому Сході. Початок Тихоокеанської війни. Українське життя у нових умовах. Цензура і зміни в японській політиці. «Український Голос на Далекому Сході». Радіо. «Сурма». Кінець війни і доля українців.

Актуальність українського питання, зокрема у світовій пресі, завжди викликала парадоксальні зміни в московському еміграційному таборі. Так було і напередодні другої світової війни, коли події у Чехо-Словаччині та в Закарпатській Україні знову насторожили московську еміграцію, яка почала вживати різних заходів і всіх методів, щоб якнайбільше шкодити українській визвольній справі.

Прикладом занепокоєння у московських емігрантських колах може бути й цікава телеграма паризького японського кореспондента Катсуджі Фусе¹⁴⁵, співробітника часопису «Осака Майнічі», що належав до найбільш поширених і найбільш впливових японських газет. Видавництво цього часопису друкувало також щоденник англійською мовою, яким будемо користуватися і в тій нашій праці.

У своїй телеграмі Катсуджі Фусе подавав, що агенти ОГПУ широко використовують реакцію білих москалів-емігрантів у Парижі та в інших європейських столицях у зв'язку з актуальністю українського питання.

Під час існування Народного Фронту у Франції місцеві московські кола виступали проти кооперації між Францією та ССРСР та виявляли бажання співпрацювати з антикомінтернівською віссю Токіо—Берлін—Рим. Але потім, коли українська проблема стала актуальнішою, під впливом акції ОГПУ серед московської еміграції, і взагалі еміграції з ССРСР, прийшли певні зміни. Навіть козачі організації, найбільш реакційні, розбились на різні групки через різницю поглядів на самостійність України. Генерал Денікін почав закликати емігрантів стати в обороні ССРСР, як «єдиної Росії». Наприкінці Катсуджі Фусе писав:

¹⁴⁵ Автор цієї праці часто зустрічався з Катсуджі Фусе у Владивостоці в 1920–1922 роках, коли він інформував представників преси про розвиток тодішніх подій.

«Сподіваємось, що ОГПУ, скоріше чи пізніше, може поширити свій вплив і на білих московських емігрантів на Далекому Сході»¹⁴⁶.

Передбачування Катсуджі Фусе яскраво підтвердилися зміною ставлення московської еміграції на Далекому Сході до московсько-більшевицької імперії, зокрема у Шангаї, коли вибухла друга світова війна. Тоді на большевицький бік перейшло дуже багато московських визначних емігрантів, в тому й таких, як Всеволод Н. Іванов, що в 1928-29 роках редагував китайський часопис «Гун-бао», друкований московською мовою. Ми вже писали, що в тому часописі деякий час була і «українська сторінка» (56 чисел тижневого видання). Серія статей про Леніна, надрукована у тому часописі, була викликала дуже гостру реакцію московської «Правди». Подібна стаття про Леніна появилась і в реакційному часописі «Свет» (Харбін, 1924 р.).

В 1939 році американський журналіст Д. Шмідт, кореспондент «Юнайтед Прес», надрукував серію статей про окремі українські групи, що репрезентували в той час українське політичне життя¹⁴⁷.

На його думку, найголовнішим діячем серед українців був гет. П. Скоропадський. Між іншим, він писав: «Коли німці в грудні 1918 року залишили Україну, в Одесі зробили висадку французи. Вони не мали симпатії до «німецького твору» — незалежної України, тому гетьман (П. Скоропадський) видав проклямацію, прихильну до федерації з Росією. Наслідок був такий, що Національний Союз зробив революцію і примусив П. Скоропадського залишити Україну. Він утік до Берліну, а революцію (українську), у свою чергу, придушили большевики».

Другою українською політичною групою він уважав ОУН, секретну підпільну організацію, на чолі з полк. А. Мельником, який нібито перебував у Відні. Легальним представником ОУН у Берліні він подав Тиміша Омельченка, який на запитання про силу ОУН відповів: «Советське ОГПУ мабуть мало багато клопоту з ОУН, коли 28 травня (1938 р.) вбило в Роттердамі полк. Євгена Коновальця, тодішнього голову ОУН».

Третьою групою він назвав рух Петлюри, який (Петлюра) був на чолі Національного Союзу. Головна сила цього руху — писав він — на терені Польщі, де живуть українські емігранти, а очолює його А. Лівіцький.

Автор багато пише про гет. П. Скоропадського і згадує про те, що його син, Данило, виїхав до США і Канади, де живе понад 1 міл. українців.

Наприкінці статті він подає, що на терені Польщі живе 7 міл. українців, у підбольшевицькій Україні — 32 міл., в Румунії — 1 міл., а в Чехо-Словаччині — понад 600 тисяч, головню на терені Карпатської України. Україна — пише він — господарська база Росії, має нафту та інші мінеральні багатства. Але, чи Гітлер дозволить будь-котрій із

¹⁴⁶ Час. «Осака Майнічі» з 5 лютого 1939 року.

¹⁴⁷ "Skoropadsky and Ukrainian Issue", by Dana A. Schmidt. Printed in the Tokyo Nichi Nichi, March 21, 1939, in English edition of this paper.

згаданих (українських) груп користуватися тими багатствами? — можна дуже сумніватися. Все ж сучасні події »пожвавлюють діяльність патріотичних організацій та допомагають Гітлерові розпалювати самосвідомість 41 міль. українців«.

Стільки написав Д. Шмідт про українське питання у той час, коли доля Карпатської України вже була вирішена урядами Німеччини і Італії, що мали плян перетягнути на свій бік Угорщину.

У японському часописі »Осака Майнічі« 18 березня була надрукована телеграма з Будапешту, що — мовляв — »15-16 березня лідери Карпатської України звернулися з проханням до угорського уряду, щоб він негайно розпочав відповідні військові операції для окупації країни і запровадження в ній порядку«.

Натомість телеграма японської агенції »Домей« з Хусту подає, що 16 березня »у багатьох районах вздовж угорсько-рутенського кордону українські штурмові війська та кілька сильних чеських відділів вирішили битися до кінця, не мають наміру втікати до Румунії і далі ставлять спротив мадярам«.

Наприкінці в тому часописі подана заява прем'єра Телекі, що »Карпатська Україна, як автономна держава, буде прилучена до Угорщини. Завдяки анексії Карпатської України Угорщина і Польща будуть мати спільний кордон і таким чином здійсниться давно бажаний плян«.

Очевидно, як знаємо, окупація Карпатської України відповідала плянам і бажанню Польщі, що була заінтересована нищенням усяких українських аспірацій не тільки до незалежності, а навіть до автономії в окремих державах, що окупували українські території, між якими була й Польща. В той час у Галичині відбувалися масові ув'язнення українських національних діячів. Часопис »Манджуріен Дейлі Ньюз« в одній статті згадував про арештування у Галичині, а пізніше, уже після подій в Карпатській Україні, подавав, що головні арештування відбуваються в районах Стрия і Станиславова, вздовж угорського кордону. Між арештованими подано також Купчинського, редактора »Діла«.

Цікавою була й велика, добре обґрунтована стаття головного редактора французького часопису »Ле Матен«, С. Лозана, призначена спеціально для японської преси і появилася у таких японських часописах: »Токіо Нічі Нічі« та в »Осака Майнічі« з датою 31 січня 1939 року.

Насамперед автор згаданої статті пише про головні напрямні політики А. Розенберга та значні впливи Гітлера. Подає його заяву в одному інтерв'ю для українського часопису (?) і каже, що можна сумніватися, чи Україна має якесь місце у плянах Гітлера, хоч би навіть з економічного погляду. »Німеччина — пише він — нібито хоче незалежної України, яка стала б великим торговельним і продукційним центром. Така Україна мала б дістати незалежність і бути в тісних взаєминах із Німеччиною. Але в реалізації цього пляну є перешкоди з боку Польщі, Угорщини, Румунії і, безперечно, Росії... Польща боїться, що коли постане незалежна Україна, тепер російська, з її

30-мільйонним населенням, то 7 мільйонів українців у Польщі також схочуть незалежності... Росія теж не хоче втратити цієї найбагатшої провінції, хоч москалі не вміють використати її багатства..., як не вміють використати багатства і своєї власної країни...»

Далі автор подає оцінку політичних взаємин на Сході Європи і робить висновок, що вони зовсім «не рожеві». Наприкінці пише: «Вчорашні вороги стають союзниками, а сьогоднішні союзники завтра стануть ворогами».

Виймово цікавою була редакційна стаття часопису «Осака Майнічі» з 16 березня 1939 року, коли рішалася доля Карпатської України. В тій статті подано докладний перегляд ситуації в Чехо-Словаччині, де головним питанням — як пише автор — є Карпатська Україна, що має ключеве значення в українській справі. Автор каже: «Коли Берлін підтримає Карпатську Україну, то — безперечно — це приведе до відгуку (українців) у Польщі, а потім в СРСР. Так може постати в Європі велика держава... Рутенія, як відомо, центр багатьох чужинських інтересів і, можливо, не зможе досягнути певної стабільності...»

Автор критично висловлюється про минуле, «коли Франція і Англія реалізували принцип самостійності для народів кол. Австро-Угорської імперії... Цей принцип розвалив цю імперію, але він не був реалізований до кінця, тому тепер знову виникає це саме питання».

Про незалежність окремих народів і їх боротьбу за свої права у тому ж часописі («Осака Майнічі») була цікава стаття П. І. Матсунагі, що був його головним кореспондентом. Тут автор розглядає не тільки справи Центральної Європи, а також і Середземного моря та з'ясовує становище Японії супроти колоніальних народів. Кілька разів згадує і Україну.

В одній із телеграм кореспондента «Осака Майнічі» згадується виступ В. Мудрого, віцемаршалка польського сейму, що від імені УНДО вимагав реалізації автономії для українців у Галичині, яка була гарантована міжнародними договорами.

Японська преса, як і японський уряд та військові кола, досить об'єктивно розглядали події, зв'язані з українським питанням. Японці були здивовані й заскочені рішенням Гітлера ліквідувати самостійність Карпатської України, а зокрема черговим німецьким актом — німецько-советським договором. Цей союз Гітлера зі Сталіном перекреслив усі плани Японії і вплинув також на зміну японської політики, про що ми вже писали в попередньому розділі.

Розвиток міжнародних подій, що впливав на зміну японської політики, відбився також на ставленні японських чинників до української еміграції у Маньчжу-Го та в Північному Китаї. «Українське питання» втратило своє значення, натомість зростала вага московської еміграції, як знаряддя в різних «практичних справах» — поліційних, розвідувальних тощо. Японці хотіли використати московську еміграцію.

Українська еміграція до таких завдань не надавалася, поперше тому, що українці та їх провідники відмовилися служити чужим інте-

ресам, а подруге тому, що для таких завдань українці не мали відповідних сил.

Японці знали про становище українців ще з 1932-1935 років, коли між ними і українцями були тісні зв'язки, пам'ятали заяву українських діячів, що коли японці не підуть на поступки і не приймуть наших вимог, то ми радше припинимо діяльність місцевих українських організацій, аніж підпорядкуємо їх японським наказам. Тоді японці припинили реалізацію своїх плянів, а тепер також не робили якихось рішучих заходів супроти наших організацій.

Зміна нашої ситуації у 1939 році викликала певну дезорієнтацію серед окремих місцевих українських діячів, тому ми втратили навіть ті позиції, що були здобули раніше. Безперечно, що вирішальне значення для японської політики мали японські військові інтереси в Маньджу-Го і Китаї, зокрема в північному. Прикладом можуть послужити позиції тюрко-татарського центру в Мукдені, які майже не змінилися в ті роки і його часопис появлявся безперебійно аж до середини 1945 р. Централь тюрко-татарів залишилася вільною від московських впливів. Українська колонія у Харбіні, на жаль, втратила свої позиції і вибороти їх вдруге було дуже тяжко. Це був наслідок невдалої зовнішньої і внутрішньої політики проводу УНКолонії, головно її голови Ю. Роя. Дуже шкідливо відбилосся на діяльності УНКолонії те, що в її проводі був і інж. Кулябко-Корецький — малорос, прихильник співпраці з т. зв. БРЕМ-ом, себто з московською централею в Маньджу-Го.

Наше твердження, що японці перестали цікавитися українським питанням, є висновком із певних фактів. Плян японської експансії на північ замінено пляном експансії на південь. Японія припинила військову підготовку до удару з СРСР і відмовилася від плану витиснути москалів із берегів Тихого океану. Про незацікавленість японців українським питанням говорить і поданий нижче факт.

В часописі «Осака Майнічі» було появилось таке повідомлення: «Будапешт, 21 березня 1939 року. Полковник Вакаматсу, японський військовий аташе, передав вчора ген. К. Фішерові, начальникові Головного штабу угорської армії, поздоровлення від японської армії з нагоди реокупації заселеної рутенцями території. Генерал Фішер подякував полковникові за приятельський японський жест» (За «Німецькою інформаційною службою»).

Можливо, що згаданий акт японських військових кіл був подиктований з Берліну, де перебував ген. Ошіма, а не з Токіо, бо японське міністерство закордонних справ не займало становища до подій у Карпатській Україні. Ми вже писали, що між японським міністерством закордонних справ і представником японського військового штабу в Берліні, ген. Ошімою, були суперечки. Генерал Ошіма не тільки ігнорував політику японського міністерства закордонних справ, а навіть часто порушував вказівки свого власного штабу.

В нашому архіві маємо понад 100 вирізків із різної японської преси, яка цікавилася подіями в Карпатській Україні. Разом з ліквідацією

самостійности Карпатської України зникло і зацікавлення японської преси українськими справами. Але потім, коли вибухла німецько-советська війна, на сторінках японської преси, зокрема в інформаціях про воєнні дії, знову появились згадки про Україну.

Японська преса в 1939 році пробувала, на основі розвитку подій, відгадати пляни німецької політики у відношенні до ССРСР. Сучасна московсько-большевицька література, як і пропаганда, зовсім фальшиво навітлює розвиток події у 1939 році, навіть заперечує те, що сама друкувала в той час.

Так, наприклад, Москва намагається тепер виправдати советсько-німецький договір із серпня 1939 року. В московському журналі з січня 1937 року¹⁴⁸ був надрукований коментар про візиту англійського прем'єра, Чемберлена, в Римі. Коментатор цю візиту назвав ще одним доказом капітуляції англійської політики. Він подав три причини, чому Німеччина не буде допомагати Японії у можливому зударі з ССРСР: 1) Гітлер не може почати наступу на Україну, бо його сили ще слабкі, не підготовані до війни; 2) він сам чекає допомоги від Японії у війні проти ССРСР, але Японія тепер має багато клопоту в Китаї; 3) Гітлер застосовує таку тактику: поширювати свою експансію там, де менша можливість спротиву, отже має плян поширювати свій вплив у напрямі Румунії.

А сьогодні Москва запевняє, що в той час ССРСР був загрожений із двох боків: на сході — від Японії, а на заході — від Німеччини. Тому, мовляв, німецько-советським договором «відсувалося загрозу і країна (себто ССРСР, — І. С.) мала можливість скріпити свої оборонні позиції».

Про зміну німецької політики в 1939 році було подане цікаве повідомлення японської агенції з Берліну (15 березня):

«В дипломатичних колах у Берліні — читаємо в цьому повідомленні — кажуть, що теперішня політика Німеччини супроти Чехо-Словаччини, яку Німеччина взяла під свій протекторат, означає кардинальну зміну німецької політики в Європі. Перед тим фюрер Гітлер говорив, що основою німецької дипломатії є піддержка самостійности європейських націй... Підкреслювано також, що прилучення інших країн до Німеччини суперечить волі Гітлера. Але сьогодні німецький уряд залишив цю політику і 15 березня оголосив анулювання незалежности Чехо-Словаччини і взяв її під свій захист.

Це доказ, що Німеччина, ставши Великим Німецьким Райхом, уже не має потреби продовжувати свою ранішу політику супроти інших націй і переходить на політику сили, сперту на велику силу зброї. Таким чином принцип самовизначення народів, що панував у міжнародній політиці, має зовсім утратити своє значення на політичній арені Європи, а міжнародна політика і життя в Європі відтепер будуть в

¹⁴⁸) "Journal de Moscou", January 15, 1939. The text was printed in "The Osaka Mainichi".

умовах безмежної конкуренції як в озброєнні, так і в боротьбі за владу¹⁴⁹ (підкреслення японської агенції «Кокоцу», — І. С.).

Отже, як бачимо з цього тексту, тодішні твердження Москви у згаданому журналі є доказом, що вона зовсім не розуміла політики Гітлера і його планів, не зважаючи на те, що в дипломатичних колах у Берліні питання німецької політики було досить ясне.

Ціла перша сторінка цієї японської газети, що друкувалась російською мовою («Заря», Харбін, 18 березня 1939 року) була присвячена подіям в Європі. А в телеграмі з Варшави було повідомлення, що наступ угорських військ на Карпатську Україну натрапляє на сильний спротив українських січовиків і ведуться завзяті бої. Зокрема завзятими були бої вночі із середи на четвер (себто 15-16 березня), але українці зазнали великих утрат і відступають у напрямі румунського кордону. «Один український відділ хотів перейти польський кордон, але польські прикордонні війська зустріли його кулеметами і унеможливили перехід кордону».

В той самий час Москва робила різні заходи, щоб поліпшити своє зовнішнє становище. Московський посол у Лондоні, І. Майський, як і Молотов, під час зустрічі з лордом Галіфаксом, секретарем закордонних справ Великої Британії, запевняв англійців, що советська політика залишається незмінною, не зважаючи на те, що міністра М. Літвінова звільнено з його посту. Усунення Літвінова було наслідком домагань німців, які не хотіли говорити з міністром-жидом.

Одночасно советський посол Потьомкін відбув зустріч із польським міністром закордонних справ, Й. Беком, і обговорив із ним польсько-советські взаємини. Тоді появилася комунікат, у якому була рішуча заява, що Польща відмовилася від плану спільної польсько-німецької акції на сході й на півдні, що мала привести до розподілу впливів між Польщею і Німеччиною у напрямі Кавказу, України, Білорусії і Балтицького побережжя. Наприкінці комунікату було категоричне твердження, що Польща відмовляється брати участь у будь-яких збройних планах будь-котрого сусіда, звернених проти іншого сусіда¹⁵⁰.

Коли Москва підписала договір із Берліном, японська преса, як і дипломатія, намагалася приховувати розчарування Японії з приводу цієї зради Німеччини. У часописі «Манджурські щоденні вістки» була надрукована телеграма, в якій говорилося, що СРСР примушений підписати договір з Німеччиною, щоб «*уникнути німецького руху в Україні*, але цей договір не матиме жодних ідеологічних наслідків для японсько-німецько-італійського антикомінтернівського пакту, як і не матиме впливу на японську політику в Східній Азії» (підкреслення наше, — І. С.). Наприкінці є твердження, що початків зміни в німецько-

¹⁴⁹) Щоденник «Заря», Харбін, 18 березня 1939 р.

¹⁵⁰) Телеграма французької агенції з Варшави від 10 травня 1939 року, що була надрукована в часописі «The Manchurian Daily News» 12 травня того ж року.

советських взаєминах треба шукати десь у березні цього року (себто, 1939 р.), але ніхто не сподівався, що невдовзі між ССРСР і Німеччиною буде підписаний договір¹⁵¹.

В тому ж самому японському часописі, що появлявся англійською мовою в Дайрені, 10 серпня 1939 року була надрукована велика стаття п. з. «Фінляндія на черзі» про ССРСР, як спадкоємця царської Росії. З цієї статті видно, що Японія не тільки розуміла загрозу московської експансії, а навіть турбувалася нею:

«Північна Європа і Балкани знову загрожені московським ведмедем. Його жадоба здобути нові землі та домінуюча поза під советським управлінням стають дуже загрозливими, навіть більше, як це було під автократичним управлінням царів. Манія панувати — це незмінні прикмети всіх московських лідерів, не залежно від того, які герби чи льозунги вони висувають.

Коли большевицькі лідери в 1917 році силою загарбали владу, вони голосно декларували, що прийшов кінець імперіялізмові, з обуренням відкидали будь-які намагання загарбувати чужі землі та підпорядкувати тубільців колоніальному управлінню, як корінь усіх політичних хвороб, що отруюють людство. Перетворивши свою державу на Совети, вони далі говорили про зло колоніальної адміністрації.

Піддержували рівність і незалежність кожної раси і кожного людського племені, поділили великі простори російської імперії на численні «незалежні республіки», що об'єднані в ССРСР. Спочатку це була захоплююча теорія.

Але, коли вони заволоділи економічними ресурсами ССРСР, тоді встановили міцну політичну консолідацію. Всі т. зв. «республіки» стали тільки адміністративними частинами. Ціла Росія, якою вона залишилася після першої світової війни, стала одним політичним тілом під залізним управлінням Кремля. Сучасна Росія із знаком серпа та молота така сама тиранська, як була під імперським орлом.

Далі в тій же статті подано оцінку захоплення Росією Балтицьких республік, можливість поширення її експансії на Балкани, а потім у Центральній Азії.

В іншій редакційній статті п. з. «Совети знову в Європі» («Манджурські щоденні вістки» з 26 серпня 1939 р.), також обговорювалося питання про експансію і загрозу з боку ССРСР. Цікаво, що в японській пресі ще на початку травня 1939 року відомий тоді журналіст Уєвара звертав увагу на можливість упадку Польщі.

Спільна воєнна акція Німеччини і ССРСР проти Польщі заскочила японців, але японська преса коментувала цю подію досить обережно. Так японський часопис російською мовою «Харбинское время» у спеціальному виданні 17 вересня 1939 року писав: «Сьогодні рано советські війська преішли кількасот-кілометровий кордон Польщі, щоб захистити (? — І. С.) українську та білоруську національні меншини. Операція советських військ узгіднена з Берліном».

¹⁵¹) «The Manchurian Daily News», 23 серпня 1939 року.

Між іншим, згадаємо одну справу, що була пов'язана з польсько-угорською угодою, на основі якої Угорщина мала окупувати Карпатську Україну. Почавши ще з грудня 1938 року, Польща намагалася використати тяжку ситуацію Чехо-Словаччини, щоб прилучити до своєї держави невелику частину її території. Знищення державності Карпатської України теж мало особливе значення для Польщі, бо полекщувало полякам далі панувати в Галичині, себто на західно-українських областях, де спротив українського населення проти польського поневолення постійно зростає і Польща всіма засобами намагалася ліквідувати кожну спробу українців здобути незалежність.

В польському консуляті в Харбіні працював також Степан Левінський — український письменник і знавець японської мови. Він одержав працю в польській дипломатичній службі завдяки заходам УНДО, головно Василя Мудрого, що в польському сеймі був віце-маршалком. Польський уряд був пообіцяв прийняти на дипломатичну працю чотирьох українців — одного в Харбіні, двох в Україні (в Харкові та Києві) та одного у США.

Насправді, через спротив Москви, вдалося зреалізувати тільки два призначення: С. Левінський працював у Харбіні, а д-р Олесницький у США.

19-го січня 1939 року С. Левінський подав польському консулеві у Харбіні заяву про свою резигнацію, бо уважав за неможливе працювати в польському консуляті, коли Польща проводить зовнішню анти-українську акцію, себто допомагає ліквідувати Карпатську Україну.

В моєму «Дневнику» з датою 19 січня 1939 року записано: «Ввечері, о год. 7-ій, я був у С. Левінського. Він повідомив мене, що склав у польському консуляті заяву про свою димісію. Готується виїхати наприкінці березня або на початку квітня до Європи».

Того самого дня (себто 19 січня) у японському часописі «Заря» появилася велика стаття проф. Г. Гінса «Украинский вопрос в Польше». Стаття досить об'єктивна. Професор Г. Гінс був міністром закордонних справ у сибірському уряді, походив із Басарабії. В один час виявляв бажання вступити до УНКолонії у Харбіні, але з різних причин не відважився. Викладав міжнародне право у харбінському юридичному факультеті, що був заснований на початку 1920-их років. Деякий час був головним контролером управління Східньо-Китайської Залізниці. Написав багато наукових праць, а головно двотомову історію сибірських подій (1917-1922 роки).

Коли мова про резигнацію С. Левінського з праці в польському консуляті, то пізніше під тиском УНДО, він мусів відкликати свою резигнацію. Без згоди УНДО, він не мав права резигнувати, бо не розпоряджав сам собою. Він вернувся до консульської праці, але свій раніший пост референта економічно-торговельних справ утратив і тільки сповняв обов'язки офіційного перекладача у зв'язках польського консуляту з японцями.

(Далі буде)

Проф. д-р Ігор ШАНКОВСЬКИЙ
(Південно-Іллінойський університет)

ЛІТЕРАТУРНІ МОНОЛОГИ ДО ТИХ, ХТО ХОЧЕ МІРКУВАТИ

(Есеї другий*)

Антитеза:

Молодики, що напередодні першої світової війни повторяли по сальонах Європи відому анекдоту Поля Кассирера, яка, мабуть, дала наймення літературному напрямкові, вже коли не «переставились» то, принаймні, стали сивочолими. У мистецтві, будівничі вавилонської вежі «наближення до Бога», якими б то не було засобами — черпаючи із всюдисущої духовости чи вибухаючи напругою суб'єктивного динамізму — хоч-не-хоч зібрались за плічми Герварта Вальдена¹ перед м'ясорубкою першої світової війни. І хоч уціліле Ван Гогове вухо перестало чути ще 1890 року, а Пехштайнові навіть у тямки не йшла гостроумність Кассирера, — тодішні спори належать тепер історії, а експресіонізм зумів відстояти своє місце в баталіях мистецтва, навіть і полонив своєчасно уяви письменників, драматургів, кінорежисерів, філософів і релігійних мислителів. Це ще не означає, що в баталіях він залишився ідеально чистим і стійким, тому й не дивно, що суперечки про дійсне визначення експресіонізму тривають і досі.

Дуже вже забруднили собі руки (мовляв, крадіжки бувають і ненароком) всіякі дадаїсти, симультаністи, сюрреалісти та інші бездарністи, черпаючи з цього напрямку. Відчуття неспокою, ідеалістичний філософський фундамент зберегли експресіонізм від загребуших рук шарлатанів лишень тому, що майстри напрямку були і є справжніми мистцями і не зателепались нагородами на вудочках світового конкурсу антагонізмів. При цьому значну роль відіграла національна пуповина експресіонізму. Народившись в Німеччині напередодні м'ясорубки, експресіонізм перебув їх аж дві. Перекипілий творчою наснагою і неспокою, відродився спонтанно, саме в Німеччині, по другій світовій війні, і то по обидвох боках силою споруджених політичних барикад.

Символіка:

Свідомість наростаючих катаклізмів підготувала ґрунт у психічному світогляді експресіоністів, на якому їм пощастило відстояти дві потрясаючі національні поразки. Не лишень відстояти, а й зрости у двох повосенних ренесансах і здобути нових шанувальників, дати опір втручанням інших течій (футуризм, сюрреалізм), знайти відгомін у творчих наснагах інших народів. Німці не єдині, хто зазнав двох потрясаючих

* За виясненням структурної побудови цього есея див.: «Визвольний шлях» за січень, 1969, стор. 60-67.

¹ Видавець німецького журналу «Штурм», який вперше оформив і дав визначення напрямних експресіонізму в мистецтві 1912 року.

національних поразок у двадцятому сторіччі, хоч причини, які викликали ці поразки, мабуть унікальні в кожному окремому випадку. Але причини, які спричинили відродження експресіонізму, коли він набув інтернаціонального значення, в напрузі індивідуальних національних інстинктів самозбереження — мабуть тотожні.

Флешбек і персоніфікація:

В українській літературі, зараз по закінченні другої світової війни, до небувалих розмірів зросла параноїдна і юродива постать Тодося Осьмачки. Зросла в екзилі, зросла в парадоксальному поєднанні жалюгідно безпорадного і сповненого недовір'ям особистого життя із величчю феноменального, неповторного таланту, гідного нобелівського відзначення. Глибоке відчуття і розуміння трагедії українського народу, вселюдська велич справжнього мистецтва виплюснули, якимось так несподівано, мсторощно, серед повоєнної української екзильної літератури, що першою реакцією на цю появу було непорочне остовпіння. Поема *«Поет»* заскочила екзильних літераторів, які тільки що почали обтрасати себе зі страхіть війни і ще не думали про «велику літературу». Та й сам Осьмачка, на час, ніби остовпів від цього феноменального виплюсіння, від власного експресіоністичного ренесансу в літературі; він потім довго і настирливо правив і шліфував першотвір поеми, так що згодом, у повному вигляді у збірці *«Із-під світу»*, вона була надрукованою із змінами, які не в кожному випадку пішли їй на користь. Текстологічні зміни не мають відношення до Осьмаччиного літературного ренесансу й досягненої першотвором величі. Критик Юрій Шерех писав у статті, надрукованій в *«Українській трибуні»* 1948 року (ця стаття також зазнала текстологічних змін у посмертній збірці есеїв критика: *«Не для дітей»*):

...Є незбагненна сила — чорна і байдужа — вічність. З неї людина приходить у цей світ часу і просторових предметів. Людині страшно тут. Вона — неначе дитинча, що відбілося від матері на базарі — і страх смерті, страх нового провалу в небуття, туди, де дна не діставав ще камінь, переслідує її. Може ви скажете, що цей світ прекрасний? Поет знає це, він здатний захопитися походом великодняї ночі, котиками на вербі... Але ніколи не лишає його жаж і смертна туга — і безодня неба однаково страшна з зірками і страшна без зір. Бо він повсякчас і безперервно *крізь сонце в чорну вічність зазирає*. Це, власне, формула всієї поеми: ніхто так гострозоро, як Осьмачка, не бачить сонця — всього земного буття — і ніхто так заворожено не прикутий до вічності, що за тим сонцем незримо, але невідступно стоїть...²

Від такої спостережливості можна було, за життя, просто залюбитися в Юрія Шереха, можна залюбитися в ньому й посмертно. Мало чого не стається в «чорній вічності», така спостережливість визначає Осьмачку експресіоністом, бо в загальному збігається із визначенням

²) Юрій Шерех: *«Не для дітей»* (Нью-Йорк: Пролог, 1964, стор. 298).

напрямних німецького експресіонізму. Вже згодом із Шерехової спостережливості черпали і де Шарден, і Вайцзекер: мислителі християнські, сповнені любови до ближнього. Але, далі, Шерех додумується до псевдоістини, що сні Свиридові в Осьмаччиній поемі, за законами «сюрреалістичного бачення світу», «цілком витримують конкуренцію з Кокто або Джеллю Наумом». Він ілюструє свої думки цитатою з Осьмаччиного «Поета», яка не має в собі ніякісінького сюрреалізму, зате щедро напоєна символізмом в єдинім слові: *колос* (колос = хліб = життєдайність). А що: «висить в остюках на кільці дзвін, а з нього страшно тужить Вустин голос...» — образ таки експресіоністичний і ані з Кокто, ані з Джеллю Наумом не конкурує, так само, як біло-видому атлетові немислимо конкурувати з горбатими — факт очевидний. І тому я згідний з твердженням, що «ніхто так гострозоро, як Осьмачка, не бачить сонця — всього земного буття...» (хіба предтеча експресіонізму в художньому мистецтві Ван Гог, а згодом і В. Кандинський і О. Дікс, і Е. Барлах, і Ф. Марк, і Е. Гекель, і навіть Нольде та Кірхнер). А з появою «шестидесятників» в Україні це сонце побачили М. Вінграновський і Іван Драч (останній навіть устроїв у нього ніж).

Експресіоністичну образність, розпачливу наснагу індивідуалістичних переживань знаходимо тим часом у ранніх Олексі Веретенченка і Василя Барки. З тим, що перший є речником експресіоністичного песимізму, а другий якраз навпаки — експресіоністичного оптимізму. Ось вірш О. Веретенченка «Судний день»:

Живі і мертві йдуть на бій,
і рушається в огні споруди —
самі вчинили Суд Страшний
безумні люди

Кричать, кленуть, метають гнів,
аж доки їх чума знеможе:
— Чи ти оглух, чи онімів,
великий Боже?!

Але яріють неدارма
ті погляди несамовиті,
вони побачили — нема
Його на світі.

Лиш трупи й кров на брукках площ,
де тріскає кора стареча...
Лиш вітер віє... Мертвий дощ...
Скрізь порожнеча...

Та Він об'явиться в імлі
і свій вінок терновий скине,
як все затихне на землі,
як все загине...³

³) Олекса Веретенченко: «Судний день» (АРКА, травень, 1948, стор. 24).

випарів від перечулення самим собою, а від експресіоністичної манери в нього залишився хіба спогад, і... також не друкує майже нічого, крім перекладів.

Внутрішній монолог:

Суперечки навколо терміну «експресіонізм» відбувалися за весь час існування того напрямку. Це, мабуть, тому, що саме визначення досить туманне; мається на увазі, що експресіонізм, як напрямок, повинен представляти життя не таким, як воно є, а таким, яким його доглибно відчуває автор твору, або його герої. Не дивно, що сюрреалісти взяли собі за моду запозичувати з експресіонізму, вони, як і інші «істи», уявляють собі подібні визначення своїм «ізмам». Розминаються «істи» з експресіонізмом у тім, що експресіонізм ніколи не відкидав світу реального, тільки інтерпретував його по-своєму, власними мірилами відчуття. Напр.: «сокира», яку підняв кат над головою жертви, повинна бути зображеною, мабуть, вдесятеро більшою за саму голову жертви, щоб показати душевний стан жертви. Значить: експресіоніст перебільшує свідомо «сокиру», щоб показати, як жертва цю «сокиру» відчуває. Сюрреалісти — якраз навпаки. Керуючись власною, суб'єктивною уявою, вони відкидають поняття реальні й показують те, що — твердять вони — доступне їм у снах; при цьому вони зафіксують оце «те» звільненням від контролю свідомості. Вони, переважно, послуговуються манерами експресіоністичними, перебільшуючи оце «те», що здійснилось у сні й представлене, кажуть вони, без контролю свідомості. Суб'єктивна нісенітниця. Бо коли так, то люди, яким ніколи нічого не сниться (а таких є багато) не можуть, і не мають права, відчувати сюрреалістичну творчість, а тим більше бути сюрреалістами. Значить: справжній мистець мусить відмовитись творити тільки тому, що йому нічого не сниться.

Нісенітниця суб'єктивна стає від такого аргументу об'єктивною нісенітницею. Бо як можна свідомо перебільшувати «те», що має бути представлене без контролю свідомості?! Не дивно, що Андре Бретоні не пощастило зловити на вудочку «сюрреалізму» когось поза межами «бретонії», хіба шарлатанів, між якими перед ведуть деякі українські «літератори», виключно в екзилі. В мистецтві — справа інша; тут аж кишить сюрреалістами, навіть такими величинами поза «бретонією», як Міро́, Макс, Ернст, Далі... Але всі вони послуговуються не матеріялами, які наснили, а цілком реальними фарбами, що їх витискається з реальних трубочок на палітру.

Символіка:

Людині, якій не бракує почуття чесности, сприймати по-експресіоністичні «ізми» — важко, або й неможливо. Винахідливості модерністичних «істам» не бракує і цей факт не викликає сумніву. Сумнів викликає вартість поборників «істів», не твори, які вони розхваляють, а причини, які їх до цього спонукують. Щоправда, почуття чесности під сучасну пору явище унікальне насамперед у літературознавстві й мистецтвознавстві, а вже потім у літературі і мистецтві.

Флешбек і персоніфікація:

Перед тим, коли темою моїх монологів був *реалізм*⁵, ми сказали, що «літератури сучасного Сходу не пішли за вказівками братів Серафимових»⁶. Сучасна українська лірика в УРСР, принаймні в окремих випадках, переживає наближення до експресіонізму. Підкреслюю: *наближення до експресіонізму*; впливають на це наближення, на мою думку, доступні тепер твори М. Куліша (особливо *Маклена Граса*, що вже й говорити про *Патетичну сонату*) та послідовники школи Довженка в кіномистецтві. Фільм, недавно висвітлений на кіноекранах Європи і Америки, на підставі *імпресіоністичної* новели М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», — *підкреслено експресіоністичний*. Від «соціалістичного реалізму» в цьому фільмі стільки, що в Петра Юхимовича Шелеста від націоналізму. Довженкові, наприклад, присвячено менше творів в УРСР ніж В. І. Леніну (хоч Леніна можна сміливо величати експресіоністом революції), але лірика присвячена саме Довженкові значно щиріша від «бомбардїяди» культособівських віршилищ на хвалу горезвісного соленізанта. При цьому наближений до експресіонізму, наприклад, вірш М. Вінграновського, присвячений *Олександрові Довженкові*:

Сосновий день хилився в сосновий вечір,
І помідорне сонце обливалось
 під краном у блакитному саду,
Ще тїнь сіріла,
 ще бриніли квіти, —
 червона кофта поливала їх, —
Ще все було!
 Бринів життя світанок,
і з рук його перепустка солодка
в той дивний світ, що стане довжиною
в усе твоє швидке кіножиття...
Стриміли в небо золоті дороги,
і ти, мале й зелене, був при нім,
при нім, при нім маестро білим...
 Нелегко,
коли незглибна глибина перед
 тобою,
перед самим тобою,
ще вона
 хвилюється, прагне,
 і віщує —
як важко оглядатися.
 Прощай!...⁷

⁵ Ігор Шанковський: «Літературні монологи до тих, хто хоче міркувати» («Визвольний шлях», січень, 1969, стор. 60-67).

⁶ Там же, стор. 66.

⁷ Микола Вінграновський: «Сто поезій» (Київ: Молодь, 1967, стор. 46).

Чи справді треба багато, щоб побачити полотно, на якому лягли »помідорне сонце«, »блакитний сад«, »квіти«, щоб побачити »червону кофту«, що поливає їх, »брешучих«, у »сосновий день« під »сосновий вечір«? А »золоті дороги, що в небо стремлять«? Таке полотно я вже десь бачив... Ван Гог?... Імпровізація Кандінського?... А при цьому — скромність (про себе: »мале й зелене«) і глибокий гіперболізований сум: »нелегко оглядатися, нелегко, важко оглядатися« — на безсмертну смерть майстра і вчителя.

Або такі, але гіперболізовані аж до берегів експресіонізму, рядки:

За літом, літо літо лове.
Чорніє ніч, де вчора день ходив.
І сивіє життя, як поле ковилове,
Як дивне диво з-поміж дивних див.

Що посміхалося — сьогодні у задумі.
І що журилося — не журиться, мовчить.
Мовчить печаль, і сум мовчить у сумі.
І ти мовчиш. Мовчання, й те мовчить.

Не оглядайся! Що ти, що з тобою?
Не оглядайся! Біжи, біжи бігом.
І тихо як... І місяць під водою,
Неначе совість плаче під вікном.

Дурний, та й все!.. Дивись яка пора!
Дивись, яке зіходить товариство!
І в твоїй долі вибито вогнисто:
Земля твоя й Вітчизна — не мара!

Є правда і любов! І є святий поріг,
Де тиша битви виліплена з крику.
Її творив ти. Нею бив, як міг.
Священна сивина життя цього до віку.⁸

У всіх поезіях Вінграновського відчувається поспіх, його погляд охоплює вічність істин, яким він протиставить долю українського народу. При цьому він сконцентровує увагу на якусь деталі і тим власне він близький до експресіоністичної творчості. Ось хоч би закінчення вірша »І є народ...«:

Є Віра. Є Свобода. Кров і шмаття.
Естрада, сало, космос, кавуни.
І є народ, в якого є прокляття,
Страшніші од водневої війни.⁹

Деталь у цій строфі, на якій сконцентровано увагу — *народ*. Вона виступає як протиставлення до всього, що вираховано в перших двох

⁸) Микола Вінграновський, *цит. твір*, стор. 19.

⁹) Там же, стор. 9.

рядках строфи. Від цього термін прокляття набирає неймовірної величини, підкресленої останнім рядком.

Можна ще багато чого сказати про поезію М. Вінграновського, але дійсність життя вимагає сказати якнайменше. Про І. Драча скажемо, як буде слухна нагода; за останніми вістками з України там у нього якісь »неполадки« ...

Ангитеза:

Молоді поети України відчують назрівання нових катаклізмів. Ті, хто відчуває неспокій позірною спокою виступають, у межах цензурних можливостей, в літературі з важким почуттям відповідальності за свої передчуття. Це ще не є неоекспресіонізм, але наближення до тих спонук, що їх відчували експресіоністи, — очевидне.

В екзилі, до »сучасности« (!?) повернувся поет старшої генерації Олекса Степанович і саме переживає власний експресіоністичний ренесанс над бофалськими нетрями апокаліпси. Молоді поети »римської групи« (Роман Бабовал, Любомир Госейко), які часто виступають на сторінках »Визвольного шляху«, хоч ще не цілком вправною рукою, але з виразним переконанням не цураються світу реального — ступають стежками експресіонізму. Такі, цілком дозрілі, поезії Бабовала, як: »Іржавий вітер«, »Гріх« чи »Балада про траву« — насичені експресіоністичними елементами. За метафізичним світоглядом Госейка спостерігаємо те саме явище. При цьому вони досить вправно володіють українською мовою. І коли пізні німецькі експресіоністи ступають слідами експериментальних іновацій сучасника Ліхтенштейна і Тракля — Готфріда Бена в шуканні нових форм і лінгвістичних експериментів, то Бабовал і Госейко відчують, подібно як молоді поети України, назрівання нових катаклізмів. Це, на мою думку, явище постільки законотвірне, що обидва поети навіть відчують змісл національної приналежності, не зважаючи на факт, що вони силою обставин відірвані від рідного ґрунту.

Ось, наприклад, переплетене маривом метафізичної легенди, експресіоністичне світосприймання Госейка:

І в найбільшому конанню дня,
в найглибшій тишині навернення,
він взяв вовкувату надію наперебесаги — і
пішов в роздираючий простір,
де зір в нім купався,
де море втікало,
де подих заклаклий, —
в далеку близь,
де забороло плакало
батьковим тужінням.¹⁰

¹⁰ Любомир Госейко: »Блудний син« (»Визвольний шлях«, квітень, 1969, стор. 461).

I, немов спогад, почуття національної солідарності:

... Не засинайте, вольні, у снігах!
Женіть в оковах неміч і печаль, —
в мордовських льохах, тюрмах і снігах
шевченківський згадайте Кос-Арал...¹¹

Таке відчуття космічних і земних катастроф не випадкове. Подібні парадоксальні відчуття зустрічаємо і в Бабовала, хоч він, непотрібно, тяготе до манівців сюрреалізму:

Ми свічками кинемось
обжарювати сирий біль,
що хрустітиме в наших костях,
ми припадемо грудьми
до самопокарання
за бажання тиші,
сонця
і щастя,
яке ненароком над м'яким ранком
виросло з наших очей,
щоб
втомою безуспішного шукання
погляду загородити вечір.¹²

I, немов спогад, відчуття національної трагедії:

... Між монетами жертвенності, трудів
В кованій заржавленій труні
Спочива гнилим кошмаром прадідів
Чорний діамант у темноті.

Чорний діамант — який народи
Ввік прокляли, наче темний чар:
Був це камінь вічної незгоди,
Розбратів, братерських війн та свар...¹³

Висновок:

Міркування в цьому есеї вказують на можливість наближення до ще одного ренесансу експресіонізму: народження неоекспресіонізму. Тим самим, в історичному аспекті, це мало б означати наближення нової, небувалої ще, м'ясорубки. Катаклізми в історії були завжди реакцією на існуючий стан. Тепер, більше ніж коли, в неспокої позірною спокою, з-за обривів вічності вчувається ледь чутний ще, але постійно зростаючий, тупіт копит під вершниками апокаліпси.

¹¹) Любомир Госейко: «Засланцям у Мордовії» («Визвольний шлях», травень, 1969, стор. 584).

¹²) Роман Бабовал: «Гріх» («Визвольний шлях», березень, 1969, стор. 333).

¹³) Роман Бабовал: «Чорний діамант» («Визвольний шлях», червень, 1968, стор. 767).

Ігор ШАНКОВСЬКИЙ

ІЗ ЦИКЛУ: ПОХМІЛЛЯ ЗЕМЛІ

ЗУСТРІЧАННЯ

Так мені, мов хтось підсипав зілля,
до напою в золотисте передрання...
і дерева шмигають: звідкіль я?,
за вікном своє зелене зустрічання.

Відорвали із життя могого грóзи
чверть століття на похмурі мандри.
Поїздом, не возом, доля возить,
як пророцтва віщої Кассандри.

Віє, креше вихор іскри по дорозі
і бігом жене коліс залізних кроки...
А колись... везлі мене на возі,
в світ широкий, одинокий.

Так мені... Мов хтось підсипав зілля,
до напою в золотисте передрання...
Не питаєте в Києві: звідкіль я?
Мовчазнім хай буде перше зустрічання.

Київ, 1969 р.

ДІВЧИНА З БАРВІНКОМ

Перелетні птиці сіли на криниці,
ой, хоч би водійці випить на путі...
а на них з криниці зіркають зірниці,
що живуть в полоні, та не в закутті.

Хто ти, незнайома, дівчино з барвінком,
що співала пісню птицям, як рідні.
Не сказала й слова, лиш співала дзвінко,
побоялась долі на криничнім дні.

Київ, 1969 р.

В КЛУБІ-КАФЕ «МРІЯ»

Зустрічали хлібом-сіллю київляни,
пилювали пилюноокі москвичі,
виступали, частували, танцювали,
а порозмовляти — не дали.

Представляли пилюнооких дуже пилюно:
інженер, то «спеціаліст» немов...

А киянка шепотить інтимно:
«спеціаліст, від перебивання розмов...»

Домовлялись, обнімались, нагулялись,
попрощались, встали — і... пішли.
І радів Володя іноземний,
що спільної мови не знайшли...

Київ, 1969 р.

ПЕЧЕРСЬКА ЛАВРА

Моці сплять, ніхто їх не турбує,
ремонтують і торгують коло Лаври.
Морозіво скапує, карбує
шоколадом історичні траури.

Білий чéреп не черпає сонця,
кості береже... істор'ю нашу...
А над ним є напис вітрогонця,
по-московськи: «здесь любил я Машу».

Київ, 1969 р.

ВАТУТІН

Стоїть генерал із каменю викутий,
народу зібралось чимало.
Правіцю на груди поставив Ватутін,
бувало... було...

Повніе людьми серед парку закутина,
чорнявий москвич виясняє:
— бандит... он пулей розривной Ватутіна...
бандеровець...
Буває... буває!..

А про тебе, безіменний воїне, герою,
я мовчу, товпа мовчить собі.
Та не один тут думає зо мною:
»Тебе, що вистріл дав — згадають люди,
в моєму серці — пам'ятник тобі!«
І буде... І буде!

Київ, 1969 р.

КИЄВУ

Я тебе, Києве Бористеничу,
виглядав у снах,
наснив каштанами,
моїх снів, молодих, ти
ніде не чув —
а я чув твої шүми за океанами.

Володимира хрест і Хрещатик,
і Шевченка, з плащем під рукою,
Набережне шосе придніпров'я —
я вітався із ними щосна.
Як м'ятежний люнатик
пропливав я повз тебе святою рікою,
бо тебе, сивочолого, любить весна,
моя перша весна, що, просякнута кров'ю,
у перше незнане мене понесла.

Бо тебе, Києве Бористеничу,
зогріває нев'януче полум'я —
за шорсткими полóтнами снів лечу,
до тебе зеленим полем я.

Швидше, швидше, залізний поїзде,
хай би хто там виходив на чати —
я вітаю тебе, Бористеничу, Києве,
і не хочу мовчати!

Київ, 1969 р.

Від Редакції: Надруковані в цьому числі »Визвольного Шляху« поезії Ігоря Шанковського написані в Україні. Влітку минулого року Автор був в Україні як директор студійної групи американських студентів, висланої Південно-Іллінойським університетом, в якому він має професорську посаду.

Валентин СІМ'ЯНЦЕВ

ІЗ ДНІВ БОРОТЬБИ ЗА ВОЛЮ

(1920 рік)

КАЧКІВКА

Качківка — село на Поділлі, недалеко містечка Ямпіль. Лежить у балці та в таких густих садах, що тільки з горбка можна було побачити де-не-де білі стіни хат. Мабуть і річечка якась пропливала крізь село, бо — пригадую — було багато містків на вулицях.

Спомин мій зв'язаний не так із якимсь випадком у цьому селі, як радше, сказати б, з «Качківським періодом». А було це зараз після «Зимового розходу», коли ми з недалекої Писарівки знову вирушили на фронт. І ось біля Качківки зупинилась десь на тижнів два фронтова лінія. За той час витворився і своєрідний «бойовий порядок».

Село в балці, а довкола поле, переліски, а то й ліс. Увечорі ми наступали на село, а большевики втікали і йшли «ночувати» до недалекого лісу. Як тільки вскочили в ліс, бій кінчився і ми займали село. Рано на Качківку наступала большевицька піхота, а ми відходили за село, немов вели коней на пашу.

Большевики мали поважну причину йти «ночувати» в ліс, бо Качківка ставилась до них вороже, до того ж — крім нас — у тих околицях оперував і якийсь повстанський загін. Ми ж залишали Качківку вдень тому, що кінноті незручно битися в селі.

Раненько поснідавши й осідлавши коней, ми чекали большевицького «запрошення» вийти в поле, що його вони нам посилали рушничним та кулеметним вогнем, а для глухіших ще й гупали з гармат. Вийшовши в поле, наш полк (Чорних Запорожців) розсипався в лаву і чекав на большевиків, але завжди марно. Жодні наші «провокації» не помагали, зайнявши село, вони навіть носа не показували. Постоявши якийсь час, ми відходили далі, розташовувались у балці й чекали вечора.

Увечорі знову наступали на село, а большевики втікали. І так навперемін — вдень у селі большевики, а вночі — ми. Кожного вечора большевики, покидаючи село, залишали нам цілу купу своєї пропагандивної макулатури. Спочатку ми читали її, бо не було що робити, а потім осточортіла нам їхня брехня, перемелювана на всі лади. А читати хотілося, бо книжки, що їх дехто мав у торбах при сидлі, ми вже давно прочитали. Вдень від коней не вільно було відходити, бож були на фронті. Одноманітність така, що щасливий був той, кого кудись посилали — на розвідку чи на зв'язок.

Кожноденне повторення «наступу» мабуть остогидло і старшинам, бо наш сотник передавав провід наступу котромусь із козаків, часто

тому, хто перший попав йому на очі. Так один наступ вів і наймолодший козак у сотні, Шкет, і цілком успішно. Всі знали своє місце і завдання, перебігали лавою з одного становища на друге, і так аж до перших хат. А потім через двори, сади і городи наступали на большевиків, виганяли їх і займали свої «стрільниці».

Я мав своє місце в одному дворі за кам'яною огорожею. Тут у мурі я витягнув один камінь, зробив «віконце» і «стрільниця» була готова. Отак кожний з нас мав свою «стрільницю» десь за рогом якоїсь будівлі чи за деревом, стріляв звідти у большевиків, а дядьки-господарі крізь вікна або щілини перевіряли, чи цільно стріляємо. Господар того двору, де я мав свою «стрільницю», під час бою лежав з родиною у сінях на підлозі.

Коли я переставав стріляти, бо не було в кого, господар приходив до мене і щось питав або щось мені розповідав. Отак познайомився я і з його родиною — жінкою та 12-річною дочкою. Кожним разом, як займав свою «стрільницю», було що з'їсти і випити, бо господарі знали, що потім, удень, ми часто зовсім не їли.

Сам господар провів першу світову війну в окопах, мав добрий досвід вояка і не раз казав мені, що стріляти отак з-за муру незручно. Я і сам знав про це, але не бачив поблизу кращої позиції.

Якось одного вечора, коли я знову прийшов на своє місце, побачив, що моя «стрільниця» цілковито змінилась: вкопана, обкладена товстими дернинами, а під рушницю поставлений грубий кавалок дерева. Я здивувався, але відразу догадався хто влаштував так мою «стрільницю». Почав дякувати господареві, а він — ніби теж здивований — каже: «Та це, мабуть, діти грались».

— Спасибі їм, — відповідаю, — гарні діти, добре знають воєнне діло.

І так минав час. Ми наступали і відступали, воювали за славну Качківку, часом ганяли за большевиками й на полі, звичайно тоді, як не було жодного наказу.

Одного разу я застав біля моєї «стрільниці» господареву дочку, років дванадцяти. Звалась вона Надійка. Лежала, притулившись до кам'яної огорожі. Спершу хотів нагнати її геть, а потім стримався. Кулі, хоч і височенько, літають над нами. А я також стріляю і слухаю, що розповідає мені Надійка. Тато й мама десь у полі, вернуться додому тоді, як втихне стрілянина. А Надійка принесла мені їсти — варені яечка.

— Як же я оббиратиму яечка, коли треба стріляти? — кажу Надійці.

— Не журіться, — відповіла, — я оберу, мачатиму в сіль, а ви кусайте. Ось і молочко — запийте.

І лежить біля огорожі, оббирає яечка, бовтає ногами, запевняє мене, що їй зовсім не страшно. Дуже-дуже хотіла б хоч раз стрільнути з рушниці. Тато і мама оповідали їй про війну і вона також хоче попробувати стріляти. Хоч разочок, і її руки тягнуться до моєї рушниці, а оченята так просять-благають:

— Дайте!

І пригадалася мені моя сестричка Леся, менша за Надійку. Тоді й мені не було більше років, як тепер Надійці. Я сам був змайстрував

пістоллю й Леся дуже раділа, коли з неї (пістолі) «бухнуло». Червоніла, підскакувала, плескала в долоні й гаряче просила: »Ще раз, ще раз! Стріляй!»

І ось тепер, пригадавши це все, перемогла мене не так Надійка, як моя сестричка Леся. Кажу Надійці:

— Бери, стріляй! Але міцно притисни рушницю до рам'я.

— О, я знаю! — відповідає Надійка. — А за »оте« треба потягнути! — і показує на спуск.

Вхопила рушницю і приклала до плеча. Хочу підтримати, а вона просить:

— Ні, ні, я сама!

Я не вспів і слова сказати, як Надійка потягнула за »оте« і... »бухнула«. Мало не кинула рушницю з рук.

— Штовхається! — каже і схопилась за рам'я. Її очі повні сліз: може з радості, а може з болю. А, мабуть, з одного і другого.

— А тобі не страшно, не жаль? Може твоя куля якогось большевика вбила? — питаю Надійку.

— А чого ж їх жалувати? Їх стріляти треба. Ось вони скільки наших повбивали там, за селом, — відповіла вона.

З того часу зв'язала мене з Надійкою »бойова таємниця«. Я мусів пообіцяти їй, що нікому не скажу про її »стріляння«. Мабуть, тата боялася. Потім, коли ми знову наступали і проганяли большевиків із села і я пробігав через їхнє подвір'я, Надійка не раз пропихала свою голівку між татом і мамою та по-змовницьки підморгувала мені, мовляв: »Пам'ятаєш, як ми разом воювали!«

Одного разу наша сотня »поспішилася« і гнала большевиків ще в білий день. Коноводи підвели козакам коней і сотня готувалась до »тріумфального« в'їзду в центр села. Раптом козак Терешко вискочив з ладу й щосили погнав коня в напрямі большевиків.

В сотні замішання, хтось навіть бовтнув, щоб дігнати Терешка кулею. Але Терешко старий козак і в сотні був добре знаний. Нікому й на думку не спало, що він втікає до большевиків. А все ж, чого він погнався до них?

— Сказився, Терешко! — врешті хтось голосно сказав і відразу всім стало легше, немов вчинок Терешка став цілком самозрозумілим.

А тим часом Терешко, то зникав у садах, то виринав десь на вулицях. Козаки вп'ялись очима й пильно слідували за ним. Раптом, зовсім несподівано, бачимо, що полем утікає большевик-піхотинець і відразу догадались, що бистрі Терешкові очі запримітили большевика ще з лави.

Терешко дігнав большевика і, як переможець, вернувся до сотні. Але замість »похвали«, дістав від сотника таку повчальну »лекцію«, що аж очима закліпав. Ніяк не міг зрозуміти, чому пан сотник так розсердився на нього.

Потім, уже у вужчому колі, почали ми пояснювати Терешкові всі його свідомі й несвідомі »гріхи«, що випливали з його вчинку: само-

вільно залишив сотню, викликав у ній замішання, і то на фронті, ризикував своїм життям і конем, словом — зламав дисципліну й порушив фронтовий лад. Терешко слухав-слухав, а вкінці всіх нас, добровільних опікунів і дорадників, послав чортам у зуби, мовляв, у кулеметній сотні, звідки Терешко прийшов, було інакше. Вилаявши нас, сів карбувати ще одну »зарубку« на своїй рушниці, підкреслюючи тим, що його »робота« корисніша, ніж наші »дурні теревені«.

Тут треба сказати, що Терешко перейшов із сотні піхотинців до сотні кулеметників, а потім до нашої, кінної, бо хотів віч-на-віч зустрічатися з большевиками.

Большевики знищили цілу Терешкову родину, а маленького братика, ще в колисці, закололи багнетом, і то тільки за те, що його батько — як тоді казали — був свідомим українцем. Терешко, відплачуючись большевикам, визначив собі »норму«, яку поклявся виконати, і дуже боявся, що може »не доробить«.

Десь у той час до нас пробився крізь большевицький фронт кінний загін повстанців, що воювали з большевиками в околицях Тирасполя. Вони принесли сумну вістку, що большевики розбили повстанців. Для мене ця вістка була дуже болюча ще й тому, що червоні вбили тоді й сестру-жалібницю Марію, що працювала у Тираспільському військовому, повстанському, шпиталі.

Козаки нашої сотні мали, звичайно, по два коні. На фронт, коли він був »стабільний«, брали резервних коней, а »Качківський період«, як я вже згадував, був такий, що кіннота могла воювати без коней.

Мав і я другого, запасного, коня — »Сірого«. Мій славний »Мудей« у той час був легко поранений і відпочивав в обозі. А »Сірий« — справді сірий: лінивий, такий собі пересічний коняка. »Ледацюгою« я називав його тільки тоді, коли сердився. Дістав його, як »подарунок« від червоних.

Одного разу, надвечір, коли ми вже »відробили своє«, себто прогнали большевиків з Качківки і наш фронт пересунувся під село, попав я до штабу нашого полку, до полковника Дяченка. А штаб нашого полку відзначався тим, що завжди »замітав за нами сліди«, себто — відступав останнім. Проскочили ми в якесь село, обстрілюване большевиками, а на другому його кінці, куди відходив наш полк — ще й гармати гупали. Чи тому, що над нашими головами надто густо дзижчали кулеметні й рушничні кулі, а може тому, що так треба було, — ми завернули в бічну вуличку, що закінчилася стежкою. Простягалась вона над балкою з того боку, з якого стріляли большевики. Балка поросла тільки лісовим молодняком і не могла сховати вершників. Большевики швидко »намацали« нас і почали »підганяти«, але наші козаки не хотіли показати ворогові, що бояться його »джмелів«. Їдуть собі, не поспішаючи.

Врешті стежка йде під гору. Нараз чую, що мій »Сірий« крутнув задом, ніби поховзнувся, і вже »на трьох« біжить далі. Поспішає, але

відстає від інших. Хтось з козаків догадався, що зі мною щось трапилось, зупинив коня і зачекав на мене. Скочив я із «Сірого» і дивлюсь — з його заднього стегна тече кров. А все ж «Сірий» рветься вперед, хоче догнати інших.

Врешті, ми вийшли з-під обстрілу і мене відпустили з ладу. Повів я мого «Сірого» до кулеметників, але в дорозі роздумав, скинув з нього сідло і кажу:

— Гуляй, Сірий, якщо зможеш тягти воза у якогось дядька. Там тобі буде ліпше, ніж на фронті. А я не згадуватиму тебе злим словом.

Завів «Сірого» в кущі й наказав, щоб не крутився там, де літають кулі. Хай, покищо, скубає кущі, а я — якщо зможу — принесу йому якусь «добавку».

Залишив «Сірого» і йду до кулеметників. Оглядаюсь, а він шкандибає за мною. Жаль мені стало «Сірого», бож кінь — вірний товариш козака. І забрав його з собою до обозу. Ішли ми разом, помалу, він час від часу скубав траву, а я розповідав йому, який то на тому світі люд невдячний.

(«Сірий» потім видужав, і то дуже швидко, хоч куля застрягла йому в м'язах і її навіть не витягали).

І так тієї ночі дотяглися ми з «Сірим» аж до Писарівки, де стояв наш обоз. Чи то ніч місячна була, а може тільки зоряна, бо я легко розпізнавав, де вози, а де коні. Розглядаюсь, де прив'язати «Сірого». А з хати, чую, долітає гучний гамір. Співають хлопці, і то не сухими горлянками. Пізенько, думаю, загулялись.

Прив'язав «Сірого» і розглядаюсь по обозі, шукаю свого «Мудея». Знайшов, обмацав його цілого — і голову, і шию, навіть копита. А він пхає ніс у мої кишені, шукає за ласощами. Кажу йому:

— Вибач, попав я у гості, не збираючись. Пожди, може щось винесу з хати.

А в хаті гамір, аж вікна трясуться. Покрутився я біля «Мудея», а щоб іншим коням не було заздрісно, хотів і їх трохи погладити. Чую під рукою, що в одного, другого та всіх інших коней, що тут стояли — шиї коростяні. Мене мов жаром обсіпало: ось де мій «Мудей» — між коростяними кіньми. Та ж я його тримав окремо навіть від здорових коней.

«Ой змелеться комусь зараз, змелеться, нарікатиме хтось на свою долю», — подумав і стиснув кулаки, аж пальці заболіли.

Не ввійшов, а влетів у хату і замість привіту гукнув:

— Хто мого «Мудея» прив'язав між коростяними кіньми!?

В хаті на хвилину зробилось тихо, а потім з усіх кутів, мов на команду, гукнули:

— А ти справді живий?

В цьому питанні було стільки щирого здивування, що я на мить завагався: «Справді, живий я, чи не живий?» Врешті спам'ятався, але ще непевно кажу: «Та живий».

Щоб перевірити моє, не дуже то певне твердження, воджу очима по хаті: »Чи не витівку якусь задумали хлопці? Ось зараз вибухнуть веселим реготом«.

Але чую, що злість мене покидає і я »м'якну«.

— Лиши »Мудея« напотім, а тепер випий »за здоров'є«, — каже один з козаків.

— За чие ж »здоров'є« пити? — питаю.

— Та ж за твоє, і ми з тобою вип'ємо.

Випили. І аж тоді вияснилося, що один ранений козак з нашої сотні привіз в обоз вістку, що я »переставився« вже на той світ. Засмутилися хлопці й вирішили справити по мені »поминки«. Отак почали пити »за упокой«, а скінчили зі мною »за здоров'є«. І прикро мені стало, що я зіпсував добрим людям »поминки«.

Щирі й добрі були хлопці. Не вони прив'язали мого »Мудея« між коростяними кінями, а хтось прив'язав коростяних коней біля »Мудея«. »Та ж з »Мудеем«, — казали хлопці, — жодного коня не можна тримати біля одних ясел«. Про це я і сам знав, дуже »асоціальним« був мій »Мудей«, не любив »комуни« і ніколи, де він стояв, не дозволив іншим коням їсти разом із ним з одних ясел.

Рано я вже на »Мудей« поїхав на фронт. Знову під цю саму Качківку, бо за ніч нічого не змінилося.

Одного разу послали мене з якимсь звідомленням до полку і коли я вернувся до сотні, то обід уже скінчився. Запізнився, до того ж і не сподівався, що того дня буде обід, бо такий »празник« у нас траплявся рідко. Але Ярмак, що був нібито господарем сотні, приніс мені кістку-маслак, голеньку й чистеньку, без куска м'яса на ній. Облизав я кістку і дивлюся на Ярмака. Думаю, що робити: кинути кістку геть, а чи дати Ярмакові, щоб показав, який з нього костюїд. Ярмак, видно, відгадав моє вагання, бо заздалегідь запропонував кинути кістку геть. Довкола нас зібралися хлопці та кпинами, сміючись, відтримують то Ярмака, то мене. Сміх і кпини з власної долі в той час належали до доброго тону в сотні.

Отак »пообідавши« сміхом і дотепами, я почав розглядатися за місцем, щоб покластися і заснути наперекір своєму шлункові, що грав »голодний марш«.

Щойно задрімав, як почув, що хтось ніби жменю землі кинув мені в обличчя. Розплющив очі, сів і розглядаюся, шукаю, на кому зігнати свою злість.

Побачив Ярмака. »Ага, думаю, то він — ні їсти, ні спати мені не дає«.

А він сміється і каже:

— Чи не задумав ти прокинутися відразу на тамтому світі? Ось скрутив би трохи голову вліво і большевицька куля була б у твоїй голові. І то розривна! Отак міг козак і без »маслака« переставитись...

Дивлюсь, справді! На тому місці, де я спав, коло самої голови, розривна куля вирила ямку. А хлопці прицмокують і регочуться на повний голос.

Бувало, шкода тих часів, що вже ніколи не вернуться.

ЗУСТРІЧ З БРАТОМ

З Олексом, моїм рідним братом, ми останній раз бачилися на Різдво Христове 1917 року.

По святах Олекс вступив до українського кінного полку, що формувався тоді в Харкові, а я поїхав кінчити школу. В квітні вже був в армії — вступив до Богданівського полку у Сватовій Лучці.

Я знав, що влітку 1918 року Олекс був у Києві, але потім вже нічого про нього не чув. Скільки не розпитував, кого тільки зустрічав з якоїсь іншої української військової частини, ніхто про Олексу нічого не знав.

А далі прийшла страшна зима 1918-1919 року, коли в рядах нашої армії шалів тиф. Врешті відбувся і Зимовий Похід, а тепер воюємо разом із нашими «союзниками» поляками.

В околицях сіл Писарівки і Качківки, що на Поділлі, ми стояли довше і мали вже знайомих між місцевими людьми.

Одного разу я дістав дозвіл відвідати когось із своїх знайомих, побував у нього і вертався до постою сотні. Дивлюсь, їде дорогою підвода, дядько поганяє коней, а на возі сидить якийсь старшина. Обганяючи підводу, я обернув голову, щоб віддати пошану старшині, бо як не віддам, може бути неприємність.

Оддав пошану і аж очі вирячив: на возі сидів мій брат Олекс.

Тут я повинен описати зворушливу зустріч двох братів по такій довгій розлуці, та ще й на війні. Але нехай читачі самі, у власній уяві, відтворять по-своєму цю зворушливу картину.

А я, тим часом, приглядаюсь братові. Шабля в нього добра, але рушниця і одяг поганенькі. Нема в нього й коня, щойно перехворів тиф.

Дивними стежками ходить людська доля, сам не знаєш, коли і де її зустрінеш!

Олекса розповідає, що був у кінному полку Третьої дивізії, що стояла десь біля Дністра. І ось до того полку, видужавши, просто зі шпиталю, попав козак нашої кінної сотні Шуть.

Десь там зібрались козаки і почали «голити» Шутя, а він у розпачі, забувши, де опинився, почав кликати мене, Валентина, на «рятунок». Почув Олекса це ім'я, підійшов до Шутя і питає:

— Кого ж ти кличеш? Де ж той Валентин?

— Як то кого? Таж нашого Валентина, з нашої сотні! — каже Шуть і, вп'яливши очі в Олексу, здивовано вигукнув: — Та у вас голос такий, як у нашого Валентина!

Отак Олекса довідався, що я живий і вирішив відвідати мене.

Потім служили вже разом — у нашій славній сотні третього кінного полку Чорних Запорожців, колишніх богданівців.

(Далі буде)

Олекса ВОРОПАЙ

АНГЛІЯ ЗБЛИЗЬКА

(Щоденник нового поселенця)

(8)

1-го січня, 1950 рік. Неділя. Сьогодні ми з дружиною на роботу не пішли. Залишилися вдома й писали листи до своїх друзів і знайомих. У листах описували наше життя-буття в Лондоні. Про самий Лондон не можемо багато сказати, бо ще й не встигли добре роздивитися.

Увечорі їздили на Трафальгар-сквер і там бачили ялинку, що про неї англійці багато говорили в нас на залізниці. Її привезли із Швеції, як подарунок Стокгольму для Лондону. Це гарне велике дерево, що стоїть посеред площі поміж фонтанами і сяє всіма барвами електричних вогнів. Навколо багато людей, що оглядають ялинку і любуються нею.

Вечірній Лондон — дуже гарний. Багато кольорових вогнів, різних реклям — ціле місто залите барвистими вогнями.

Увечорі Лондон досить спокійний, тут немає багато галасу, гудків, сирен, свистків; навіть люди переважно говорять ніби шепотом. П'яних я теж не бачив. Усі прохожі спокійні, солідні й зрівноважені.

Ми з дружиною довго бродили освітленими вулицями центральної частини міста і оглядали дуже гарно декоровані вітрини великих магазинів із «дідами Морозами», з ялинками, білими ведмедями та іншими цяцками.

Додому повернулися вже зовсім пізно. Тепер уже біля 12-ої години ночі. Пора спати...

10-го січня. Сьогодні одержали листа від Олекси і Надії Запорізьких із Бразилії. Вони вітають нас із Різдвяними святами та Новим Роком, а далі пишуть:

«... У нас тут тепер літо, спека, а тут Різдво наближається, то ми й не готуємось, бо ніяк не можемо себе переконати, що це святочний час. Дивно якось дивитися на яблуню, що в цвіту, і думати, що наближається Різдво і Новий Рік. Яка шкода, що ми не поїхали до Англії, чи не залишилися десь в іншій країні Європи. Бразилія для європейців дуже чужа і тут нам тяжко привикнути. Крім того, тут велика бідність. Заробітки зовсім малі, а все дуже дороге. Жінкам платять так мало, що немає сенсу брати будь-яку роботу...»

А далі: «Тут плодиться багато всякої нечисті, блохи і комашня не дають спокою, не можна вільно дихати. Квітів тут багато і вони гарно пахнуть, але нюхати їх дуже небезпечно, бо часто в квітці є маленькі яечка з якихось мух і коли людина їх втягне в ніс, то з них там виходять личинки, які просвердлюються аж до мозку. Це дуже погана хвороба. А є тут ще й страшніші речі. Ось недавно забили полоза

50 метрів довжиною, а в середині знайшли одного пана в костюмі, краватці, ще й з годинником на руці. Отаке тут діється».

Південна Америка мене завжди лякала своїм кліматом і своєю дивовижною бідністю населення. Шкода тих людей, що туди потрапили.

27-го січня. Сьогодні по обіді було холодно, падав дощ і ми на залізниці не працювали, а сиділи в будці. Англійці та ірландці, як звичайно, грали в карти, а ми, чужинці, підкидали вугілля у залізну піч і розмовляли між собою. Андрій Жук, українець із Волині, розповів мені казку про сорочку, і я її записав. Ось вона:

»В одній країні захворів цар. Люди хотіли врятувати його від смерти. Всі лікарі, які є у світі найліпші, лікували того царя, але вилікувати не могли. Смерть із косою вже стояла за царевими плечима. Нарешті вирішили покликати знахаря. Знахар прийшов до царя, подивився на нього і сказав людям: »Ніякі ліки цареві не допоможуть. Як хочете, щоб він видужав, одягніть на нього сорочку зі щасливого чоловіка, що всім на світі задоволений».

І ось пішли послы від того царя по світі шукати щасливого чоловіка, щоб випросити у нього сорочку. Ідуть вони і дивляться: стоїть високий білий палац, обведений кам'яним муром, обсаджений розкішним садом, а в дворі двірня метушиться, музика грає і всі стежки рожами устелені. »Ну, — думають послы, — тут напевно живе щасливий чоловік, бо він багатий і, мабуть, усім на світі задоволений».

Увійшли у двір, допиталися до того багатія та й кажуть йому, що вони послы від царя, що цар їхній хворий і їм потрібна сорочка з найщасливішого і всім на світі задоволеного чоловіка.

»Моя сорочка для вашого царя не годиться, — каже багатий, — бо я не всім на світі задоволений і не почуваю себе щасливим. Що з того, що я маю багатство, але я хотів би мати ще й славу. Ідїть собі геть від мене». І послы пішли.

Ідуть послы і чують, що люди все про одного чоловіка говорять, скрізь називають його ім'я. Співають пісні на його честь, у реклямах хвалять його розум і багатство, у газетах про його красу пишуть, а в театрах чудові п'єси про нього ставлять.

»Ну, — думають послы, — підемо до цього чоловіка. Він же напевно щасливий і всім на світі задоволений». Допиталися, прийшли і кажуть, що вони послы від свого царя, що цар їхній хворий і їм потрібна сорочка із щасливого і всім на світі задоволеного чоловіка.

»Моя сорочка для вашого царя не годиться, — каже багатий і славний чоловік, — бо я не всім на світі задоволений і не почуваю себе щасливим. Що з того, що я маю багатство і славу, але не маю любови. Моя жінка мене покинула, пішла з іншим і я не почуваю себе щасливим. Ідїть собі геть від мене». І послы пішли.

Ходили послы по Божому світі цілих три роки і три дні, а щасливого чоловіка знайти не могли. Аж ось якось вони йдуть і чують, що хтось співає. Підходять ближче і бачать: їм назустріч іде парубок босий, у білих штанях, в старій свиті, мотузком підперезаній. Іде і весело співає.

Посли зупинили його і питають: «Хто ти такий?» «Та я, — каже він, — отакий собі світовий бурлака!» «А як ти себе почуваєш?» — «Добре себе почуваю!» «Чи почуваєш себе щасливим і всім на світі задоволеним?» «Так, — каже парубок, — почуваю!»

Посли зраділи, що врешті знайшли щасливого і всім на світі задоволеного чоловіка. Розповіли йому про хворого царя і попросили сорочку. «Шкода мені вашого царя, — каже бурлака, — але сорочки на своєму тілі не маю!»

Отак сорочки із щасливого чоловіка навіть цареві дістати не пощастило. Крім того казка має таку мораль: можна бути убогим, навіть і сорочки на своєму тілі не мати, але почувати себе щасливим і всім на світі задоволеним.

5-го лютого. Неділя. Сьогодні ми з дружиною пішли до церкви. Було багато людей, гарно співав хор. Після Служби Божої біля церкви зустріли кількох знайомих. Бачились також із гетьманичем Данилом Скоропадським. Він привітався з нами і розпитував, як ми влаштувалися у Лондоні, що робимо і як живемо. Ми розповіли йому про наше життя, а він шкодував, що нам не пощастило знайти ліпшої роботи. Він знає, що ремонт залізниці — праця тяжка.

Вдома, вже о год. 4-ій по полудні, відвідав нас п. Г., наш добрий знайомий. Розповідав нам свої пригоди в Лондоні, бо йому також було тяжко знайти роботу і мешкання, але допоміг йому якийсь англієць. Ми ж не маємо знайомих серед англійців і мусимо самі влаштовуватися.

Увечорі я написав листа до Софії Парфанович, що тепер в Америці.

16-го лютого. Одержав листа від свого приятеля пана Ф. Г. із Шотландії. Він пише: «Я був в Олдгамі і не застав Вас. Мені тут сказали, що Ви перемандрували до Лондону. Не знаю, яку маєте там працю, та все ж думаю, що в Лондоні ліпше, ніж в Олдгамі, бож Лондон — це серце англійської держави. Я думаю, що Ви маєте там кращий круг людей...»

Далі Ф. Г. пише про себе: «Я занепав духом і загубив віру в наше майбутнє. Все мені виглядає тут дуже сумним. Тяжко мені на чужині, а повернутися на рідну землю немає ніякої надії. Дуже жалую, що не застав Вас, не зустрівся з Вами, а то хотілося поділитися з Вами своїми думками. Ввесь час думаю про те, що тут жде нас у майбутньому, що буде з нами на цій чужині...»

Тяжко щось порадити чоловікові, як у нього такий настрій. Тут всім нам не легко — це правда, але ж «там» таким людям, як ми, тепер ще гірше. Мусимо про це пам'ятати і миритися із своєю долею на чужині. Англія — чужина для нас, все ж це одна з найкращих країн Західної Європи. Я вірю, що в майбутньому нам тут буде ліпше, ніж тепер. Поживемо, побачимо.

18-го лютого. Субота. Сьогодні на роботу не пішов. День провів у бібліотеці Британського музею. Знайшов цікавий матеріал про український народний вертеп. Особливо цікава історія вертепу. Микола Мар-

кевич у 1860-му році писав: »Первісне походження вертепу можна віднести до часів гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, до 1600-1620 років, коли він почав відновляти Київське братство і Київську академію«.

Польсько-український етнограф Еразм Ізопольський подає теж близькі до цього дати: 1591-1639 роки.

Під 1666 роком є згадка про вертеп у матеріалах львівського Ставропігійського братства. Там, серед інших витрат, є записані видатки на збудування вертепу перед Різдвяними святами.

Дуже цікавим документом, що не тільки згадує про самий вертеп, а й характеризує вертепників, київських спудеїв, як веселих і життєрадісних юнаків, — є »Правела увещательное к пняіцам«, що його знайшов і видав Микола Петрів із рукопису 1779 року. Це повчальне правило згадує вже про вертеп, як про дуже поширений звичай в Україні. Написане те »правело« староукраїнською мовою і в ньому читаємо таке: »Радуйтеся піворези і пакі реку радуйтеся. Се радости день пріспевает, день — глаголю — празніка Рождественского збліжається. Востаннеше убо от ложей своїх і воспріймете всяк по своему художеству орудія: сделайте вертеги, склейте звезду, составте партеси. Єгда же станете по улиах со звуком, бродить імущє сівухі, приймут вас казани во крови своя«. Це дуже цікаве правило, воно показує, що наші прадіди в Україні вміли на Різдво і Христа славити і добре погуляти. Було це, мабуть, ще за »Гетьманщини святої«.

Сьогодні одержав з Канади газету »Український Голос« із 4-го січня 1950 року. Тут надрукована моя стаття: »Звичай — скарб українського народу«. Надрукована дуже добре, помилок немає.

22-го лютого. Одержав листа від Володимира Русальського з Австралії, він пише:

»Я вісім місяців не розлучався з кайлом і лопатою — теж, як і Ви, ремонтував залізницю. А тепер вже маю легшу працю: зачіпляю і здимаю гаки біля підйомного крану. Це все на тій самій залізниці. Жінка моя також працює на залізниці, але рангом вище від мене: кондукторка. Живемо добре. Маємо кімнату в центрі гарного міста. Тут повно квітів і життя. Купив землю і незабаром почну будувати власну хату: переходжу від поезії до прози. Досить! Мало маю надії на повернення додому, та й життя я мав там погане: голод і в'язничні муки. Багато гіркого я зазнав на рідній землі, та про це вже досить. Надокучило жалітися. Живемо поки живеться! Я задоволений, що потрапив до Австралії: тут жити можна. Писати покинув...«

Що в Австралії жити можна, я вірю, а ось, що Володимир Русальський покинув писати, то в це тяжко повірити. Новеліст він добрий і була б велика шкода, коли б справді перестав писати свої новелі. Відпочине, вбудеться та й знову почне писати, як і колись.

4-го березня. Субота. Цілий день провів у бібліотеці Британського музею. Сьогодні працював над історією »Сокиренського вертепу«. Ще в 1770 році ватага бурсаків-пиворізів забрела з вертепом до села Соки-

ренець і гостювала в прилуцького полковника Григорія Галагана. Йому дуже сподобався вертеп і він, мабуть за добрий могорич, дістав від київських бурсаків не тільки текст, а й ноти до вертепної драми. З того часу сокиренський церковний хор, на чолі з дяком, щорічно на Різдвяні свята виставляв вертепну драму не тільки в панському будинку, а й ходив із вертепом по всіх Сокиренцях, і час від часу навідувався і в сусідні села. Ось так у селі Сокиренцях на Полтавщині встановилася міцна традиція виставляти вертепну драму на Різдво.

Правнучка Григорія Галагана в своєму щоденнику записала, що одна з таких вертепних вистав відбулася 28-го грудня 1882 року — через 112 років після відвідин київських бурсаків. Якби не сучасне лихоліття в Україні, то може й тепер зберігалася б там традиція виставляти вертепну драму під час Різдвяних свят.

Текст Сокиренського вертепу видав Григорій Галаган у 1882 році, з передмовою Павла Житецького, але це видання не повне. Проте повний текст Сокиренського вертепу не загубився. Євген Марковський знайшов його в бібліотеці Галаганів і переписав з нього копію. Пізніше оригінал галаганівського списку вертепної драми, разом із вертепною скринькою та ляльками, потрапив до Прилуцького музею, а звідти його передали до Українського Театрального Музею в Києві, де він був ще під час другої світової війни, коли німці окупували Київ, а яка його доля тепер, на жаль, не відомо.

Щоправда, це не був оригінал рукопису, що його залишили київські бурсаки ще в 1770 році, а лише копія з того рукопису, датована 1875 роком. З цієї копії зробив своє видання вертепної драми Григорій Галаган у 1882 році. Найкращий знавець староукраїнської вертепної драми Микола Петрів, досліджуючи Сокиренський вертеп, писав, що текст цього вертепу зформувався поміж 1746-1768 роками, а записаний не пізніше як 1775 року. Отже, Микола Петрів підтверджує свідчення Григорія Галагана, що цей вертеп вперше був записаний у Сокиренцях 1770-го року.

Коли я далі шукав матеріалів про вертепну драму, то побачив, що — крім «галаганівського» — існує ще один список вертепної драми, зроблений у тих же Сокиренцях на Полтавщині. Власником цього списку був С. Г. Кондра. Він дістав його у київських книгарів 1927-го року і дозволив Євгенові Марковському ним користуватися, готуючи до друку свою книгу «Український вертеп», що вийшла в Києві 1928-го року. Цей список вертепної драми датований жовтнем 1843-го року і підписаний: «І. Щ., с. Сокиренці».

Не відомо, хто був автором цієї редакції, але існують здогади, що був ним священник Іван Щербина. Як свідчать ухвали Прилуцьких Повітових Земських Зборів, Щербина 1868 року був священником у Прилуцькій Соборній Церкві, а ухвали Четвертих Повітових Земських Зборів із того ж року відзначають Івана Щербину, як одного з найкращих учителів повіту. Отже, о. І. Щербина був, мабуть, здібний і добре освічений чоловік, тому й не дивно, що саме він звернув увагу на староукраїнську вертепну драму і навіть відредагував її.

Але на цьому мої розшуки вертепної драми не кінчаються. Пошукаю ще інших варіантів вертепних драм. Тут, у бібліотеці Британського Музею, можна дещо знайти.

14-го березня. Сьогодні одержав листа від Р. В. з Австралії, він пише: «...Попали ми в країну багатства і хоч трохи можна відчутися людиною. А минулі таборіві переживання здаються сном. Дивно якось тут викидати геть сало, масло, яйця, виливати молоко, — все це дивно, бож у Німеччині, самі знаєте, як було. А останній час у таборі ми особливо погано жили, не було що їсти, а тут тільки птичого молока немає...»

Далі: «Тут дуже тяжко з мешканням, бо кожна родина займає не одну чи дві кімнати, а цілий дім. Наші люди купують земельні ділянки і будують нові хати. В цьому районі, де я живу, вже є до сотні ділянок, що належать колишнім «дипістам», більшість із них — українці. А є й такі, що купують уже готові будинки...»

Отже, в далекій Австралії наші люди влаштовуються добре. Помагай їм, Боже!

20-го березня. Одержав листа від Юрія Б. з Америки. Він пише: «У нас тепер справжня весна і здається мені, що я не в Америці, а десь в Україні, понад Дніпром, у своїх рідних околицях...»

Далі: «Я був у Нью-Йорку і бачив там найбільше багатство та найстрашніші злидні, і це мене дуже вразило, ще й тепер ніяк не можу позбутися тих вражень. Сьогодні я почуваю себе трохи стомленим від праці над лекціями. Сучасне моє оточення також стомлює мене. Тут, в університеті, маю добрих приятелів, але всі вони чужі люди, а своїх нема і я сумую за своїми людьми. Є тут багато гарних дівчат, але я їх сторонюся, ніби боюся. У мене якийсь підсвідомий страх до них. Може колись доведеться одружитися з одною з цих дівчат і вона ніколи не схоче вивчити ні одного українського слова і не зможе, чи не схоче, зрозуміти мене як українця і як поета...»

Що ж, на це є добра рада: не одружуватися з чужинкою, а шукати своєї українки. В Америці, мабуть, це не так і тяжко зробити, бож там наших людей багато і дівчину-українку можна знайти.

25-го березня. Субота. Сьогодні на роботу не ходив і день провів у бібліотеці Британського Музею, але почував себе втомленим і не зовсім здоровим.

Увечорі, коли вернувся додому, застав листа з Бразилії від Ол. Запорізького. Між іншим, він пише: «Відверто кажучи, пане Олексю, я заздрю, що Ви мешкаєте в Лондоні і можете користуватися бібліотекою Британського Музею. Ми тут, в Бразилії, таких розкошів не маємо...»

Далі: «Тут в Курітібі існує такий звичай, що 6-го січня відбувається спільна Свята вечерея. Цього року були і ми на такому спільному Свят-Вечорі. Почався він читанням «Отче наш», а потім полковник Долуд дуже добре прочитав про українські різдвяні звичаї із Вашої книжки «Звичаї нашого народу», що вийшла в Авгсбурзі 1946-го року. Всім

присутнім Ваші оповідання дуже сподобались і люди почали питати, де цю книжку можна набути...»

Мені дуже приємно, що моя книжка стала в пригоді українцям аж у далекій Бразилії. Прикладу всіх зусиль, щоб книжка «Звичаї нашого народу» вийшла в кращому і повнішому виданні. Бачу, що така книжка нашим людям потрібна.

1-го квітня. Субота. Сьогодні працював на залізниці, награвував якісь старі шпали у вагони і дуже стомився.

В обідню перерву говорив з одним молодим англійцем, Джоном. Він — студент, з ним легко і приємно розмовляти. Я запитав його: «Чи існує в цій країні звичай обманювати в день 1-го квітня?» Джон засміявся, а потім розповів мені, що в Англії 1-ше квітня називається «днем усіх дурнів» («All fools day»). Обманутий у цей день називається «Квітневим дурнем» («April fool»). А ось у Шотляндії обманювати на 1-ше квітня називається «Гонити шуліку» («Hunting the Hawk»). Чому саме така дивна назва у Шотляндії, Джон не знає.

Увечорі писав листи до своїх друзів і знайомих.

7-го квітня. Великодня П'ятниця. І дружина, і я сьогодні вдома. Готуємось до Великодніх Свят. Вдень одержали листівку від нашого приятеля Ф. Ганчарука, він пише: «Бажаю Вам веселих Свят та твердої віри в краще майбутнє. Ділюся з Вами радістю Христового Воскресіння, далеко від нашого Рідного Краю. Дай нам, Боже, колись ще зустріти це Свято на нашій Рідній Землі».

Ми щиро дячні нашому приятелеві за таке гарне поздоровлення. Дай, Боже, всім нам тут жити в згоді й братерстві.

9-го квітня. Великдень. Минулу ніч ми провели в православній церкві. Було багато людей, був і гетьманич Данило. Дуже гарно співав хор і все виглядало «справді по Великодньому, як колись у нас вдома», — говорили старші люди.

Як тільки почало світати, о годині 6-ій, священик посвятив паски і ми з дружиною принесли свою паску додому пішки, бо автобусів ще не було.

Розговлялися самі, лише вдвох, гостей не мали. Вдень відпочивали. Тепер 8-ма година ввечорі. Ми з дружиною сидимо в хаті, бо до міста йти не хочемо.

Увечорі прочитали з дружиною вголос вірша Т. Шевченка: «Стоїть в селі Суботові на горі високій...» І з цього приводу трохи говорили, пригадуючи історію нашої Батьківщини.

20-го квітня. Одержав довгожданого листа від Софії Парфанович. Вона пише:

«Не писала я довго, бо якось не годе було зібрати думок і енергії. Та й завжди думала, що ось скоро скінчиться моє безробіття і волоцюство і я колись таки осяду й буду працювати, тоді настануть для

мене нормальні дні. Оце вже четвертий місяць добігає, як я в Америці, і ще й досі не влаштувалася. Тож по черзі розкажу Вам, як було і є зі мною.

В Міннеаполісі, де я сиділа два місяці, чекала на вирішення лікарської палати щодо дозволу на працю. Мало це настати в половині лютого. Та вони зійшлися і наші справи відклали до літа. Так я мусіла б сидіти без праці до літа, чи теж брати якусь фізичну працю до тої пори, бо далі так не годен було. Тож вирішила, що нема чого сидіти в Міннеаполісі і треба їхати. Поїхала до Чікаго, щоб там шукати праці. Стейт прихильніший тут, але знову ж з'їхалось там кілька сотень європейських лікарів і через це тяжко дістати працю, хоч вже лікарська палата до справи не мішається. Отже, заживши у знайомих, я ходила по шпиталях. Вкінці внесла заяви до 14-ти шпиталів і, поручивши прихильним мені людям дбати про них, поїхала відпочити трохи до сестри, бо так нерви, як і здоров'я, дуже постраждали в мене. Бездомність і безробіття дуже даються в знаки, а знову клімат і умови життя вимагають молодших людей, а не нас, старих, та ще й жінок. Загально треба сказати, що якраз те, що я жінка, дуже мені перешкоджає, бо в цій країні думають, що жінка не мусить працювати, а ще в моєму віці. Жінка повинна мати дім, чоловіка, дітей і спокійну старість. Але ж не розуміють, що доми наші погоріли у світовому пожарі, а чоловіки наші в землі. А може й розуміють та діла їм до того немає. Так, отже, чекаю вислідів моєї чікагської виправи і, може, діб'юся якогось кута, ложки і миски, бо не думаю, що багато платитимуть, якби й прийняли. Але хай би й так, аби йти вперед, аби знати, що дні не йдуть даром... Отак стоять мої найістотніші справи.

Незалежно від тих справ, є інше — те, чим Ви також, мабуть, цікавитесь. За славою я ніколи не гналася і не робила авторських вечорів чи зустрічів із громадянством. Все ж у Міннеаполісі я робила це, в Чікаго теж. Не були то тільки літературні виступи, в Міннеаполісі я мала виклад про те, що ми робили, чи зробили в Галичині, а в Чікаго знову вітали мене в Союзі Українок, там було розмірно велике свято з трьома промовами, в яких «розбирали» мене як письменницю, лікарку і громадянку. Були там і квіти, і торти. Про мене, як письменницю, говорив Бабій. Знаєте його? Той поет. Говорив безсторонньо і добре, чого я від нього не надіялася. Так я кажу, що це громадянство старіється минулим осолодити мені теперішнє. Сиджу на тих вечорах, як на панахиді за когось, що був колись, тільки той «хтось», то я...»

Далі: «В Авгсбурзі має вийти мій «Київ» — це спомини. Ви їх читали і, здається, не хвалили. Та я переробила і змінила все, що могло б разити наших людей. Як тільки дістану ту книжку, то зараз вишлю Вам авторський примірник. За час побуту в Америці не пишу нічого, бо життя таке, що не сприяє писанню. Може, як осяду де на постійно, то тоді прийде охота писати...»

Отакий лист від Софії Миколаївни! Тяжко і в Америці влаштуватись за фахом, але я вірю у добре майбутнє Софії Парфанович.

23-го квітня. Неділя. Вчора одержав листа з Вінніпегу від Союзу Українок Канади. Читаю листа: »Під окремою опаскою висилаємо Вам книжку Савелії Стечишин: »Мистецькі скарби українських вишивок«.

І справді, разом з листом прийшла і книжка, невеличка, лише 136 сторінок, але дуже добре ілюстрована. Сьогодні я прочитав її із великим задоволенням та користю для себе. Написана вона дуже добре.

Передмова починається так: »Українське народне мистецтво знаходить собі щораз більше зацікавлення поза межами українських земель. В Канаді головню українські народні вишивки, тканини, писанки й різьба стали улюбленими прикрасами між своїми та чужими«.

Далі: »Союз Українок Канади від початків свого заснування поклав у свою програму діяльності плекання українського народного мистецтва в різних галузях, які тільки можна практично перевести в Канаді«.

Дуже добре, що українська жіноча організація на чужині займається і такими справами. Видання цієї книжки, справді корисне діло, бо така книжка вже давно була потрібна українській жінці на чужині.

В розділі: »Краса українського орнаменту« є дуже влучне порівняння краси із правдою: »Філософія естетики ставить штуку й правду нарівні. Одне і друге — це поняття досконалости«. Далі авторка пише: »Мабуть в українським народі віддавна зарисувалась та могутня жажда шукання досконалости, шукання вічної правди«. І це, очевидно, проявилось в народному мистецтві взагалі, а зокрема в орнаментиці на вишивках.

Авторка подає і цінні практичні вказівки щодо вишивання. Так, в розділі »Загальний огляд вишивок« докладно говориться про матеріял, кольори ниток, взір та його розміщення, викінчення вишивання.

У розділі »Українські народні стіби« дається пояснення, що таке »хрестикове шиття«, »стебнівка«, »настилювання« та інші способи шиття.

Авторка радить збирати колекції вишивок. Коли б наші жінки такі колекції збирали, то на цьому матеріялі вони могли б учити молодших вишивальниць: своїх доньок або внучок.

Коли мова про український народний одяг, авторка пише: »... Полтавський народний стрій став репрезентативним українським строєм для всіх частин українських земель«. Це правда, тільки тут треба уточнити: не полтавський, а наддніпрянський, бож одяг Київщини, наприклад, теж репрезентує всю Україну. Власне одяг колишньої Гетьманщини зберіг найбільше суто-українських рис, найменше зазнав чужих впливів і тому став одягом національним.

Не подобається мені слово »стрій«. І де це слово взялося у нашій мові? Вся Україна говорить »одяг«, а не »стрій«! Взагалі мова авторки дуже своєрідна, але це, мабуть, тому, що вона »канадійка«.

Все ж книжка дуже добра і корисна. Я вдячний Союзові Українок Канади, що прислав мені цю книжку.

1-го травня. Вчора, в неділю, я був на залізниці — працював «овертайм». Робота була тяжка, бо доводилося грузити якусь жужелицю на порожні вагони. Сьогодні працювалося легше.

Мені, як залізничникові, належить три квитки на безкоштовний проїзд у пасажирських поїздах. І ось ми з дружиною сьогодні вирішили, що візьмемо обоє відпустку і поїдемо до Стратфорду на Евені — це місто, де народився Вільям Шекспір; кажуть, що там є дуже добрий музей, чи навіть кілька музеїв.

5-го травня. П'ятниця. Ми у Стратфорді на Евені. 10-та година вечора. Сьогодні провели день у місті Вільяма Шекспіра. На наше щастя, день був гарний і соняшний. З Лондону наш потяг виїхав о год. 8-ій рано. Спочатку ми бачили звичайні лондонські краєвиди: готичні церкви з недобудованими вежами, понурі будинки робітничих кварталів, широкі вулиці з безконечними рядами авт та високі заводські труби. Далі краєвид змінився: з'явилися поля, ліси, ферми — це вже, як кажуть англійці, «кантри».

Потяг їхав швидко, тільки зрідка зупинявся, мчав на південний схід від Лондону. Після тригодинної подорожі, ми зійшли з потягу на маленькій залізничній станції «Стратфорд на Евені».

До міста — 20 хвилин. Перед нами широкий брукований шлях, збоку дерева, трохи далі будинки, будиночки, парк, шпиталь і, нарешті, починається місто. На розі вулиці стоїть поліцей. Підходжу і питаю:

— Скажіть мені, прошу, де тут музей Шекспіра?

— Котрий музей?

— Шекспіра, Вільяма Шекспіра, драматурга!

— Тут є багато музеїв і всі Шекспіра.

Я розгубився. Поліцей це помітив і питає:

— Що ви хочете бачити, сер?

— Все! Хочу бачити все, що тут є про Вільяма Шекспіра!

— Там! — і показав рукою у напрямі міста.

Ми з дружиною пішли. Коли ввійшли до міста і трохи роздивилися, то й зрозуміли, чому поліцей так лаконічно відповів — «там!».

Стратфорд на Евені — це місто-музей Вільяма Шекспіра. Тут все «шекспірівське»: крамниця із жіночими сукнями називається «Поріг Шекспіра», ресторан, у якому ми обідали, називається «Шекспірівська галерія». У готелі всі кімнати названі творами і героями Шекспіра: чоловіча кімната на одну особу — «Гамлет», родинна кімната на дві особи — «Ромео і Джульєтта», а на дверях готелевої ідальні написано: «Як вам це подобається?» Є тут і «Сон літньої ночі», і «Отелло» та ще кілька інших кімнат.

Міська бібліотека також імені Шекспіра. Є тут і будинок, де народився Шекспір, школа у якій він учився, церква у якій він хрестився та похований; є тут і Шекспірівський меморіальний театр, пам'ятник Шекспірові, Шекспірівський музей «Нью плейс».

В околицях міста є будинок дружини Шекспіра, а навіть будинок матері, чи точніше будинок Шекспірового діда. Крім того, тут багато

зберігається будинків з 14-го, 15-го і 16-го століть, які хоч і не мають безпосереднього відношення до Шекспіра, все ж цікаві тим, що характеризують час, у якому жив і творив Шекспір.

Саме місто Стратфорд на Евені дуже старе. Понад тисячу років тому, ще в часи римлян, тут була переправа через ріку Евен. Навколо переправи поселялися люди і поступово утворилося місто. Місцевість, у якій лежить місто Шекспіра і називається графством Ворвікшир, колись була покрита Ерденськими лісами. Тепер тих лісів вже нема, проте вона далі дуже мальовнича: зелені луки, сади, великі парки. Серед цієї розкішної зелені спокійно тече річка Евен.

Недалеко від Стратфорду на Евені є місто Ковентрі, де колись відбувалися великі історичні події. В цьому місті й у його околицях напевно було колись багато історичних переказів про ту епоху, що її Шекспір із такою майстерністю змалював у своїх історичних хроніках.

Малому Шекспірові, мабуть, часто доводилося їздити з батьком і матір'ю по околицях, де жила його родина. Там він міг чути народні пісні, бачити сільські свята, придивлятися до народних звичаїв, що ними так пишалася стара, добра і весела, Англія.

Ще й тепер у Стратфорді звідусіль визирають залишки цікавого англійського середньовіччя. Майже в самому центрі сучасного міста будівлі являють собою дивовижну суміш старовинної напівдерев'яної і новішої кам'яної архітектури. Стратфорд на Евені — це місто-музей, що його масово відвідують не тільки англійці, а й представники всіх народів світу, щорічно біля сто тисяч екскурсантів.

З наших земляків батьківщину Шекспіра відвідував професор Микола Стороженко на весні 1866 року. Він був одним із кращих шекспірознавців у всій російській імперії другої половини минулого століття. Наукові студії про Шекспіра, що їх написав М. Стороженко, ще й тепер не втратили свого значення.

Вулиці міста. Розташування центральної частини міста ґрунтується на трьох вулицях, що йдуть вздовж річки Евену, і трьох інших вулиць, що йдуть під прямим кутом до головних вулиць. Як свідчать середньовічні описи міста, розташування вулиць майже не змінилось.

Для нас найцікавішими були такі вулиці: «Брідж стріт», «Гай стріт» і «Генлей стріт». В часи Шекспіра «Брідж стріт» була центральною вулицею міста, вона починається із «Клаптон брідж», де є міст Клаптона, через який Вільям Шекспір переїжджав верхи на коні, втікаючи з рідного міста до Лондону. На одній із картин Чарльза Каттермола, яка зберігається у мистецькій галерії театрального музею, Шекспір прощається із своїми дітьми та жінкою на цьому ж кам'яному мості.

Міст через Евен згадується у хроніках із 1235 року. Спочатку він був дерев'яний, а потім, у 1491-му році, купець Клаптон, що пізніше був посаджиком Лондону, власним коштом побудував кам'яний міст і подарував його рідному містові.

«Брідж стріт» — дуже цікава суміш архітектурних стилів. Поміж старовинними, з високими дахами, напівдерев'яними будівлями, поплутувалось багато кам'яних будов пізнішого часу. Проте на цій

вулиці ще й тепер відчувається якийсь старовинний, інтимний, затишок — характер провінційного англійського міста часів Шекспіра.

Одна з найцікавіших будівель на цій вулиці це «Ред гаус», що недавно називався «Вашінгтон Ірвінг Готель». Назва походить від американського письменника Вашингтона Ірвінга (1783-1859), що відвідуючи Стратфорд, зупинявся в цьому готелі. Пізніше Ірвінг залишив кілька цікавих оповідань із часів свого перебування на батьківщині Шекспіра.

На вулиці «Гай стріт» теж ще багато будинків старого напівдерев'яного стилю. Вартий уваги «Гарвік Інн» — старовинна будівля із мальовничими дерев'яними рамами. У верхній частині переднього фасаду ці рами утворюють гарний візерунок. Це цікавий старовинний спосіб оздобити, що тісно пов'язана з конструктивними особливостями будівлі.

Другий цікавий будинок із часів Шекспіра — це «Старий будинок Тюдорів», що стоїть на розі «Елі стріт». Масивний, наріжний, стовп цього будинку орнаментований різьбою. Характер різьби дуже подібний на різьбу наших старовинних козацьких сволоків.

Та найцікавішим з будинків на «Гай стріт» із часів Шекспіра є «Гарват Гавз», побудований 1596 року Томасом Роджерсом. Дочка Роджерса вийшла заміж за Роберта Гарварта, а їхній син, Джон Гарват, був засновником славного університету в Америці, що й дотепер має його ім'я.

«Гарват Гауз» був купив американець з Чикаго, Едварт Моріс, і в 1909 році подарував його Гарвартському університетові. Перед тим, Едварт Моріс відреставрував той будинок за вказівками англійської письменниці Марії Корелі (1864-1924). Про цей будинок Корелі писала: «Вас, можливо, кличе національна романтика, але я хотіла б, щоб цей будинок матері Джона Гарварта був зв'язуючою ланкою нашого народу з Гарвартським університетом та знаком дружби поміж двома народами».

Хоч деякі частини переднього фасаду першого поверху (партеру) були реставровані, проте багато різьблених орнаментів на дерев'яних частинах будівлі залишилися ще із 16-го століття. Якщо уважно дивитись, можна бачити дивовижне багатство високомистецької різьби, що була, як виявляється, дуже поширена в Англії у часи Шекспіра.

Всередині цей будинок також дуже цікавий. На першому поверсі (партері) стеля всіх кімнат складається з дерев'яних різьблених сволоків. Одна з кімнат другого поверху має дуже цікавий старовинний «камін» та гарні дубові панелі. Всі кімнати оздоблені малюванням на стіні. Меблі в кімнатах теж із 16-го століття.

Для мене було дуже цікавим те, що стародавнє мистецтво Англії багато чим дуже нагадує наше, українське мистецтво. Я дуже раджу всім, хто цікавиться не тільки Шекспіром, а й народним чи національним мистецтвом, відвідати це особливо цікаве місто, що зберегло багато характеристичних особливостей, можливо навіть не тільки англійського, а й взагалі європейського середньовіччя.

(Далі буде)

ВІДГУКИ, РОЗДУМИ, СПЕРЕЧАННЯ

КРИМСЬКА ПРОБЛЕМА

Минуло вже понад півстоліття з того часу, як я був у Криму. Мав там родичів та знайомих. Діставшись до Перекопу та в'їхавши на територію Криму, мене вразила вбогість природи. Від Евпаторії до Ак-Мечеті, звідти до Перекопу, а далі вздовж Сивашу до Ак-Манаю та вздовж Озівського моря до самої Керчі простягнулась смуга солончаку, шириною від 10 до 30 кілометрів. Рoste тут шорстка, коротка, рідка трава, що її скубають овечки. Дерев нема, а коли і трапиться якесь, то самотнє, тонке й жалюгідне. Ось і криниця, може метр глибиною, наверху півметровий зруб. Дно криниці вкрите привезеним річковим піском з камінцями. Вода чиста, як скло, але солонувата, зварену в ній страву не треба досолювати.

Я не агроном, тож не можу точно визначити всю ту мішанину ґрунтів (і їх назву), що простягаються від солончакової смуги до підгір'я, але й без фахового знання можна сказати, що з півночі Криму до Салгіру плямами і невеликими смугами розкинулись різні солончаки, кращі ніж у першій смузі й навіть досить добрі для управи хліборобів. Від Салгіру до підгір'я ґрунти теж мішані, є і чорнозем, півчорнозем та якісь інші, але всюди, хоч і мало, просіянені сіллю.

Нефахівцеві допомагають визначити тут родючість ґрунту оселі: добрий ґрунт — більша оселя, кращі будівлі й заможніші люди; гірший ґрунт — менша оселя і населення бідніше; а ще гірший — мала оселя, убогість і тяжка праця людей. І рослинність різна — то висока, то низька, то густа, то рідка. Це 120-130 кілометрова рівнина від Перекопу до підгір'я, де вже є сади, виноградники, городи.

Підгір'я переходить у гори (одна п'ята кримської площі) та в ліс, в якому ростуть не дуже то грубі дерева. Гори мають плоский (плоскогір'я) верх (Яйла), на якому влітку випасають овець. Кілька стрімких верхів (Чатир Даг, Аю Даг, Роман Кош) виглядають, як невеликі холми. У гірських долинах — сади, городи, виноградники.

Південний берег Криму — це гірська смуга між стрімким спадом гір та морем, шириною від 2-ох до 10-ох кілометрів. Це — наша Рів'єра: самі сади, виноградники, курорти, санаторії з лікувальними водами і сірчаним мулом, палати (колись — царської родини та аристократії). Морозу і снігу тут нема, завжди зелено, завжди щось цвіте. Тут, у Чорному морі, я купався на наше Різдво, бо мені, народженому 650 км на північ, було тепло, хоч місцеві люди дивувалися.

Що можна сказати про населення Криму в той час? У першій солончаковій смузі жили татари, працювали в копальнях соли, на залізничних станціях, у містечках, ходили й на заробітки до колоністів. У тій смузі мали

невеличкі, дуже вбогі оселі, випасали овечок. Жили тут і наші люди — хлібороби, найпізніші переселенці, бідували, але вперто намагались поліпшити врожайність солончакових ґрунтів.

Далі, на південь від цієї смуги, на Керченському півострові, також було кілька татарських осель, але їхня головна маса жила в горах, у гірських долинах і на південному березі. В горах і на плоскогір'ях випасали овець, а в долинах гір і на півдні — управляли городами, плекали сади й виноградники, працювали як обслуга багатих і туристів.

Хлібороби займали рівнину і частину підгір'я. Головну масу хліборобів становили українці, потім німці, москалі, болгары і невелика кількість поляків.

Міське населення складалося з різнонаціональної мішанини: москалі, караїми, греки, вірмени, італійці, українці, трохи жидів та інших національностей, що їх годі перелічити (часто по кілька десятків родин, між ними я був зустрів одну шведську родину та двох дрібних перських купців). В адміністрації, мабуть, було найбільше москалів, але не маю жодних статистичних даних і можу сказати тільки одне: коли з Криму Москва виселила татарів і німців, то їх місця зайняли головню наші хлібороби, на жаль, невільники-колгоспники.

Коли мова про Крим, не можна обминути Таврії, з якою він був завжди пов'язаний. Таврія (колись Лукомор'я) лежить на північ від Криму. Але я якось обминув і, на жаль, не бачив Асканії Нової — степового заповідника, що його заснував німець Фальц-Фейн. Це шматок неораного степу з його ковиль-травом.

Незабутнє враження зробили на мене Дніпрові плавні (Олешки й околиці) з їх буйною рослинністю, якої я не бачив ні в Україні, ні в жодній іншій країні. У плавнях — Дніпрові «рукави», немов бічні річки, вузькі, порослі травом і тирсою, повні різноманітної риби, що її можна добре бачити з човна. Здавалось, що від поверхні до самого дна, одна біля одної, пливають риби. Якесь «риб'я юшка», а не «рукав».

Ґрунт у тих околицях має зверху пісок, але диво дивне — все, що на ньому росло було буйне й величезне. Виноград — метр-півтора заввишки, кожна його китиця довжиною до 30-40 см, а виноградина мов середня слива. З того винограду не робили вина, він продавався як «столовий» по добрій ціні. Сливи (їх там звали «сливняками») — як середній помідор, кавуни і дині (овальні) — як кабачки.

Рік тому я був зустрів одного українця із західно-українських областей, якого в 1939 році москалі забрали до війська, а потім він щасливо утік до дивізії «Галичина». Побував він і в згаданих краях, я думав, що почую від нього захоплення місцевою природою. Але він, крім бавовни, нічого там не бачив. Так ідіотська комуністична господарка знищила там розкішну природу, насадивши бавовну.

Ціла Таврія — це було пшеничне море, з малою домішкою іншого збіжжя. Жили тут українці та деяка кількість німців, болгарів і москалів, і то переважно на сході, де Таврія переходить у Донбас. Сьогодні там німців уже нема (виселені), москалі масово втекли до Донбасу і в Таврії залишились українці-хлібороби та горстка болгарів.

Все це пригадав я собі про Крим, прочитавши у «Визвольному шляху» (кн. X, 1969, стор. 1202) статтю д-ра Д. С. Куликовського «Генерал Григоренко — «мученик» за кримських татарів». Автор згаданої статті глибоко й боляче відчуває недолю нашої батьківщини, але надмірне зосередження на кримському питанні привело його, на мою думку, до помилок в оцінці нашого минулого. Написав він свою статтю після того, як прочитав у московській пресі напади на одного советського генерала з українським прізвищем (Григоренко!) за те, що той хотів допомогти виселеним кримським татарам вернутися до Криму. На думку Автора, ген. Григоренко був, мабуть, добрим слугою Москви, а тим самим — можна сказати — і катом українського та інших народів. Таке припущення слушне і нас мало цікавить випадок, що того генерала його ж наставники заарештували. Катюзі по заслугі. Але можна заперечити інші твердження д-ра Д. С. Куликовського й тому хочемо висловити і свою думку. Головні Авторіві твердження такі:

1. Крим — невід'ємна частина України.
2. Кілька років тому Москва прилучила Крим до України, але вона й цілу Україну тримає в неволі, тож користи з того «прилучення» Криму українці не мають жодної.
3. Впродовж століть Крим не був під українською зверхністю, бо державні мужі України Кримом не цікавилися і не залучили його до української держави.
4. Кримська (татарська) орда була зморою для нашого народу на протязі століть.
5. Москва виселила з Криму рештки кримської орди в Туркестан і з цього приводу ми не маємо чого сумувати (один наш кат покарав іншого нашого ката).

Багато з тих тверджень повністю слушні, але коли мова про історичні факти і їх оцінку — можна сперечатися.

Рівнина Криму займає $\frac{4}{5}$ його площі. І на тій рівнині не відкрито жодних археологічних знахідок. А те, що взагалі знайдене в Криму, і то на «порозі» підгір'я, належить до пізніших часів. У підгір'ї, в горах, а головню на південному березі Криму і на Керченському півострові знаходимо сліди людини навіть із сивої давнини, але не на кримській рівнині. Коли я бачив цю рівнину вже значно змінену руками наших та інших хліборобів, то розумів, що раніше вона виглядала значно гірше. На кримську рівнину з бідними ґрунтом і пашею мабуть не лакомився ніхто — ні хлібороби, ні кочовики, ні степові тварини. Тою рівниною могла пройти до гір якась орда і вернутися знову у наш розкішний степ. Алани, роксолани і готи були на кримському підгір'ю, а деяка їх кількість — у гірських долинах на південному березі. Це ті, що вели більш осіле життя, а скотарі-кочовики випасали свою худобу в Таврії і на коротку зиму відходили за Салгір, у підгір'я. Цей простір до Салгіру пізніше зайняла Перекопська орда, що вела півкочову господарку і без Таврії не могла б існувати. Отже кримська рівнина на протязі століть, а навіть тисячоліть, була майже пуста, без людських осель. Єдина споруда на тій рівнині, що варта згадки — татарський рив і вал на

Перекопі, залишки яких (із якоюсь вежею) були ще перед першою світовою війною.

Грецькі, римські та інші колонії — це були тільки міста-порти з рідким населенням в околицях, і тільки Веспорське царство, крім цих портів, займало більшість Керченського півострова. Південний берег Криму здавна мав таких чи інших мешканців, які пізніше жили і в гірських долинах. Крим ніколи не був густо заселеним, його населення «крапками» простягалось уздовж берега, до того ж було змінливе.

Великий київський князь Володимир не завоював Криму, а взяв тільки Корсунь*, як пише д-р Д. Куликовський, себто найбільше місто, і цього було досить, щоб почати переговори з Візантією. Швидку операцію військ князя Володимира можна пояснити саме тим, що рівнина Криму не була заселена. Мабуть, ніхто не попередив мешканців Корсуня про те, що наближається Володимирове військо і вони не могли приготуватися до відповідної оборони. Не знали, мабуть, про Володимирів похід і інші колонії, тому не встигли дати поміч Корсуневі. Князь Володимир з'явився з військом несподівано і зайняв Корсунь.

Автор згаданої статті бачить помилку в тому, що князь Володимир віддав Корсунь грекам. На мою думку, князь Володимир не помилився, він добре знав, чому зрікається Корсуня. Від Росі Дніпром до Берислава і сухоходом до Перекопу біля 750 км незаселеного простору, на якому кочували орди. Від Перекопу до Корсуня 200 км теж пустого простору. Отже, одне діло взяти Корсунь, а друге — втримати його. Залишити залогу в Корсуні означало доставляти їй потрібне постачання, а забрати Крим означало не тільки опанувати всі порти, а й заселити його рівнину. Чи міг князь Володимир зробити одне й друге, коли в той час ціле населення (українське) його держави становило до 1 міл. душ? Щоб опанувати Крим, треба було мати в той час 5-6 тисяч дружинників у портах і 3-4 тисячі на півночі Криму. Щоб заселити півострів, треба було переселити там до 100 тисяч українського населення, половину з того на рівнину з поганим ґрунтом, а знаємо, що хлібороб того часу ледве давав собі раду на родючому чорноземі. Отже, переселити в Крим 100 тисяч українського населення це означало вислати там до 20 тисяч українських родин на чолі з дорослими чоловіками. Тому й не можна дивуватися, що князь Володимир не зайняв Криму, а віддавши грекам Корсунь — він зробив гарний дипломатичний жест; з другого боку — і він, і його дружинники мабуть розуміли, що втримати взяте в тодішніх умовах не вдасться. Не вдалася і спроба затриматися в Тьмутаракані (на Кубані), бо — не зважаючи на особливу хоробрість русичів — не можна було побороти всіх перешкод.

З тих же самих причин не забрав Криму і князь Ярослав Мудрий. Він, як відомо, мав інші клопоти і закріплював та поширював свою державу так, як уважав за доцільне з поглядів тодішнього часу. Не можна обвинувачу-

*) Корсунь був біля сучасного Севастополя. Це місто затонуло, але в ясну погоду видно на дні моря будинки і навіть окремі колони споруд. Затонутий Корсунь — це ніби грецька Помпея на нашому терені. Південний берег Криму повільно опускається, потопає, натомість берег Фінляндії — підіймається.

вати його й за те, що поділив свою державу між своїх синів, бо він зробив так, як багато інших володарів того часу: на чолі великої Київської держави був він і йому — його великому авторитетові — підчинялися всі інші князі. Коли ж по його смерті сини пересварилися і зневажили батьківський авторитет, то ледве чи можна обвинувачувати його за таку «непередбачливість».

Нарікати на княжі сварки — це одне, а розуміти історію — це друге. В нас ніколи не було абсолютизму, натомість «демократичного духу» нам не бракувало. Великий князь, як і інші князі, мусів прислухатися до голосу дружинників, міщан, навіть смердів. Дружинники були військом того чи іншого князя (чернігівці, куряне і т. п.). Від початку об'єднання наших племен в один нарід до татарського нападу на Україну пройшло 350 років. Це був досить короткий час, щоб у тодішніх умовах перетворити всі українські племена в одне ціле — в націю (по-теперішньому). Далека відстань між оселями і поодинокими племенами, тяжке сполучення влітку і, часто, майже ніяке взимку, тихе, повільне життя, племінні традиції і незмінна родова тяглість (духова і фізична), — все це давало як добрі, так і злі наслідки, коли мова про остаточне завершення формування єдиної цілості — народу-держави. Племена зберігали ще пам'ять про своїх далеких предків і своїх далеких родичів, пам'ятали й різні події минулого, в тому й міжплемінні порахунки. Дружина князя могла відмовитись іти за князем, міщани могли загрозити, що запросять собі іншого князя, але могла бути і згода, бо спільно легше «набити тих сіверян (чи киян), що набили наших» (80 років тому). Або: «Тоді загинув мій прадід, знаю навіть, що то один із Любомирових його забив», «Еге, я хотів би зустрітись із Домославцями і показати...» Княжа дружина вирушає в бій, б'ється з іншою, а хлібороб оре своє поле і що йому до того, який князь править...

Азійський простір — величезний і звідти весь час напливали різні орди, витиснені більшими й сильнішими ордами. Хоч наші князі билися часто окремо (це головне наше лихо), проте по-геройськи. Татари принесли Україні велику руїну, але й самі знесилювалися в боротьбі з нашими князями, тому сусіди України легше давали собі з ними раду і татари часто годилися тільки на визнання їхнього суверенітету і на сплату їм данини. Але там, де татари були сильні, встановлювали свою адміністрацію і повністю використовували завойовані народи.

Татари завдали Україні великих ударів, зруйнували її, і все це використали Литва й Польща. Перша (Литва) була під впливом вищої української культури, тому її панування на українських землях не дуже різнилося від ранішого укладу життя. Натомість друга, Польща, зарозуміла, чванькувата й зрадлива, обдурила і Литву та стала гальмом у дальшому розвитку українського культурного й суспільного життя. Польща, що опанувала зруйновану татарами Україну, не тільки безщадно визискувала її і гнобила, а навіть релігійно розсварила український народ. Захищати Україну від постійних наскоків татарів вона навіть не думала. Якби в тодішніх польських володарів було більше розуму, вони — об'єднані з Литвою — могли розтрощити одну по одній буджацьку, кримську і ногайську орди. Але ста-

лося інакше: саме визискуваний і гноблений український народ вилонив з-поміж себе оборонців — козаків-січовиків, що згодом стали єдиними захисниками волі й віри українського народу від усіх його ворогів, у тому — головню — від Польщі.

Дивний і закид д-ра Д. С. Куликовського січовикам, що вони також не опанували Криму або не перенесли там своєї Січі. Адже треба брати до уваги насамперед кількість січовиків-запорожців. У самій Січі, в куренях, звичайно було не більше, як дві-три тисячі запорожців, а в зимовиках, потім у паланках — жила, приблизно, така сама кількість (перед зруйнуванням Січі в зимовиках і паланках жило більше запорожців — до 6-7 тисяч). Коли була потреба, запорожці-зимовики з'являлись на Січ і тоді кількість січовиків зростала до 6 тисяч, а часом більше. Коли запорожці збирались у якийсь великий похід, до них часто долучувалась якась кількість реєстрових козаків та «охочих» з цілої України. Тож, чи могла Січ у силі 2-3, а часом і 10 тисяч запорожців опанувати тодішній Крим із площею 26.000 квад. кілометрів? Напасти і розгромити ворога, навіть плюндрувати його міста — січовики могли, але завоювати таку територію, як Крим, та затриматися на ній — не могли. Автор слушно пише, що козаки й Туреччини не боялися, навіть глузували з неї, але — мабуть — вони добре знали й те, яка в них сила і на що вони спроможні.

Правдою є і те, що Сірко «пройшов весь Крим до Теодосії», але пройшов він той шлях кіннотою, а кіннота твердинь не здобуває. Треба ж було взяти Перекоп, пройти 200 км, а це означало, що проти 10-ох тисяч козаків був би піднявся весь Крим. Тим часом плян і стратегія походу Сірка були зовсім інакші. Він пройшов із своїми козаками Арабатською стрілкою (120 км) у Крим зовсім непомітно, бо від тої Стрілки до перших осель було від 20 до 30 км, а то й більше, до того ж улітку ці оселі були майже порожні (адже Перекопська орда складалася з півкочовиків, скотарів). Сама Арабатська стрілка — це низька й вузька смуга землі, через яку часом перекочуються хвилі Озівського моря у Сиваш. У деяких місцях Стрілка не має і кілометра ширини, вона то розширюється, то звужується. Сірко, вирушивши в похід, при вході до Арабатської стрілки винищив мешканців села Ак-Манай і пустив своїх п'ять відділів у п'ятих напрямках по Криму. Його похід був для татарів такою великою несподіванкою, що навіть їхній хан утік з Бахчесарая у гори. Сам Сірко з найбільш загартованими, старими, козаками стояв при вході до Стрілки, забезпечивши собі кожночасний відхід. П'ять запорозьких відділів, що їх Сірко вислав у Крим, мали повернутися за п'ять днів. Один з тих відділів, більший, пройшов 25 км і здобув Теодосію, визволивши рівночасно бранців. Інший відділ, хоч до Керчі не дійшов, наробив татарам чимало шкоди. У західньому напрямі, вздовж підгір'я, або в північно-західньому напрямі до Салгіру (два козацькі відділи) — всі три козацькі відділи могли пройти не більше як 100 км, бож витрачали час і на нищення ворога та його осель, до того ж, вертаючись, швидкість їх руху спинювали визволені бранці. Всі п'ять відділів виконали точно наказ Сірка, в означений день вернулися і напали на татарів ззаду. Татари, докумекав-

шись, звідки з'явилися козаки, були вже напали на відділ Сірка і між ними й козаками розгорілася завзята битва. Своєчасне повернення інших п'ятьох Сіркових відділів зміцнило його сили і татарів розбито. Після бою, Сірко вернувся тою самою дорогою, якою прийшов.

Робить Автор і закиди гетьманові Богданові Хмельницькому. Він, може, має і слухність, що сотник Богдан Хмельницький почав боротьбу з поляками з особистих мотивів (помсти), але коли ця помста швидко розгорілася у велике народне повстання, то саме в тому й велич гетьмана Богдана, що він не розгубився і — відкинувши набік особисті справи — взявся за державні. Помилковим є і закид Автора, чому гет. Б. Хмельницький, перед тим, як ударити на Польщу, не завоював Криму. Адже відомо, що сот. Богдан Хмельницький, починаючи своє діло, мав тільки горстку козаків, тому й звернувся до хана і намовив його скласти з ним союз. Це був дипломатичний успіх сотника Б. Хмельницького, що примусив січовиків дивитись на нього іншими очима. Проте не всі січовики відразу пішли до Хмельницького, багато з них приєдналися до нього щойно пізніше.

Автор пише, що в той час можна було скласти договір (союз) із Туреччиною, «відкидаючи геть дитинячу ненависть до бусурмена». Проте не можна забувати, що в часи Хмельницького велику роль відігравала саме віра (складова частина козацького гасла-клича). До того ж і «бусурмен» той був добре знаний козакам, особливо січовикам, більше ніж Москва, тому вони й дісталися у її лабеті. Багато народів є визнавцями мусулманства, але жоден з них не був таким «клятим», як турецький. Були це наслідки як різниці віровизнання, так і державної системи. Тодішня турецька імперія простягалася від Марокко до перського кордону, від Одеси до Адену і від Угорщини до Судану. Вона справді була зморою для завойованих народів. Правда, що далі від центру, то й влада султана була слабшою або тільки номінальною. Проте загально Турецька імперія в той час була п'явкою, що висмоктувала кров підвладних. Візьм'єм, напр., балканські народи: 500 років тому сербів було стільки, як англійців, сьогодні сербів — 6 міль., а англійців — 100 (маємо на увазі громадян англійського походження в англосакських державах). Це саме можна сказати про інші балканські народи та різноманітні арабські племена. Яничари, євнухи, гаремні жінки, раби-робітники у різних галузях народної господарки — все це була молодь завойованих Туреччиною народів, і то найкраща, найздоровіша. Тож не дивно, що козаки-запорозжці добре знали турчина і Туреччину.

В іншій статті («Як ми будували державу?», «Визв. Шлях», кн. VII-VIII, стор. 568) д-р Д. С. Куликовський подібний закид ставить і гет. П. Сагайдачному за те, що він дав допомогу полякам саме в час, коли польському війську загрожувало повне знищення під Хотиним. На думку Автора, Сагайдачний — мавши 40 тисяч козаків — міг ударити на Польщу або на Крим і заволодіти ним. Таким чином Сагайдачний пропустив нагоду помститись на поляках, що гнобили український народ, поневолювали Україну. Можливо, що про це думав і гет. П. Сагайдачний, думали і його козаки, а все ж вирішили дати поміч полякам, ворогові свого народу, і розбити турків.

Вдарити в той час на Польщу це означало почати повстання і винищувати ворога на своїй землі, а до самої Польщі було 500-600 кілометрів. На самому початку повстання, поляки — очевидно — були б знищені під Хотином, натомість орда налетіла б на Підкарпаття, а за нею посунули б турки, знищуючи все по дорозі. Звідти завернули б (татари і турки) на Наддністрянщину, а потім на Поділля і, залишивши за собою руїну, вернулися б додому з великою добиччю. Гетьман П. Сагайдачний, відплачуючись, міг очевидно вдарити на Крим, узяти Перекоп, але це означало, що війна з турками й татарами була б перенеслася на українську територію, а за той час турки замирилися б з поляками, які в подібних випадках сміються у кулак: »От дурні хлопці, не дали нам допомоги, добре дістали, так їм і треба«. У випадку повстання, Польща зруйнувала б частину України, дико помстившись на »хлопах«. Тому можна сказати, що гет. П. Сагайдачний рятував під Хотиним не поляків, а нашу батьківщину!

Наприкінці скажемо ще кілька слів про татарський Крим. Правдою є те, що татари перші опанували увесь Крим, викопали рів, насипали вал і укріпили, як могли, Перекоп, таким способом стали твердою ногою при брамі півострова. Від Перекопу до Салгіру розсілася Перекопська орда і майже не змінювала своїх звичаїв. На тому просторі побудувала маленькі села з бідними хатками, але в основі залишилась кочовою, напівосілою, скотарською: мала коней, трохи худоби і багато овець, випасаючи їх у Таврії. У лагідну зиму татари залишали в Таврії коней і худобу, у сувору зиму — забирали їх і відходили на 6-9 тижнів у Крим. На весні першими виходили на »пашу« коні, потім худоба, а врешті — вівці. Деякий, короткий, час цієї скупой паші вистачало й на кримській рівнині, але на цілий рік її було замало, тому без Таврії господарка Перекопської орди була неможлива. Скотарі, як знаємо, мають значно менше праці біля своєї худоби ніж хлібороби на своїх полях. Тому Перекопська орда, залишивши чабанів, пастухів і охорону біля своєї худоби, вирушала на »баранту«, грабіж. Там сотня, там дві, а там і тисяча татарів наскакували на поодинокі села й хутори, палили, грабували, вбивали, брали в ясир і зникали. Але такі »герої« (»молодець на овець, а на молодця сам вівця«) зустрівшись з козаками не могли їм протиставитись, тому козацька сотня не боялась і татарського чамбула (тисяча або й більше татарів).

За Салгіром жили вже осілі татари, що з допомогою невольників-рабів сіяли трохи пшениці та проса. У підгір'ю, в гірських долинах і на південному березі татари ще недавно плекали сади, городи і рибалили. Відзначались вони лінивством, бо привикли вживати до праці невольників, а коли невольництво зникло, залишились такими самими. В наші, модерні часи відсталість татарів надто очевидна. На місце виселених татарів і німців прийшли українці-хлібороби, але також невольники сучасної московської імперії. Етнографічно — Крим український, особливо його хліборобська частина. Але він, як і ціла Україна, під пануванням Москви.

Москва насамперед була зайняла береги Чорного і Озівського морів, зруйнувала Січ і вигнала орду з Таврії, а потім, 8 років по упадку Січі, 1783 року, Крим попав у її лабети, як зріле яблуко. Причин легкої перемоги

Москви — багато, між ними й та, що Туреччина вже не боронила Криму, а на нього посунула ціла імперська орда. До того ж сама Перекопська орда після зруйнування Січі занепадала. Кримської паші не вистачало для її худоби і першою жертвою голоду ставала худоба, а вкінці — вівці. Агонія Криму зближалася до кінця і Москва легко завоювала його. Скільки в той час загинуло татарів, скільки втекло або переселилося на Кавказ, в Туреччину чи інші краї? — годі сказати. Можна лиш констатувати, що татарське населення в Криму дуже зменшилося, а на його рівнині майже зникло. Москалі, зруйнувавши Крим, були зосередили свою увагу тільки на Севастопіль (єдиний чорноморський порт, що не замерзає) і Керч, у пристанях яких стояли їхні кораблі.

Південний берег Криму був поділений між царською родиною і московськими вельможами. По містах стояли московські залоги, всюди запроваджено московську адміністрацію. Хліб і все, що »до хліба« — довозили з України. Московська державна скарбниця удержувала цю нову, хоч і дефіцитну, посілість, бо вона мала для Москви особливе значення.

Такий стан тривав аж до кримської війни. Нового населення в Криму не було, а місцеве — закріпачено. В Україні, як і в цілій московській імперії, також існувала кріпацька система і жоден поміщик не хотів переноситись до Криму, бо там і ґрунт на рівнині був поганий, і доїзд чи довіз степовими бездоріжжями був дуже тяжкий.

Коли в 1861 році в московській імперії скасовано кріпацтво, наші селяни, що відчували брак землі й шукали за новими просторами, вирушили в Крим, спочатку десятками, а потім сотнями родин річно. В той час царська (московська) адміністрація почала спрямовувати в Крим німців, болгарів, москалів та інших. Хто перший дістався в Крим, той займав кращі землі біля Салгіру, а хто пізніше, той мусів осідати вже ближче Перекопу, все далі від Салгіру. Вже у 80-их роках минулого століття Крим мав значну кількість пшениці. Тяжкою, впертою й жертвною працею хліборобів-колоністів поліпшували ґрунт і перед першою світовою війною Крим був не тільки самовистачальний, а й мав надвишку хліба на експорт. Нині залізна руда (Керч), вугілля і нафта (недавно відкриті) збільшують економічну вагу Криму.

Повністю українським — Крим щойно буде. Географічно, економічно і етнографічно він наш, але політично — московський, як і ціла Україна. Нова сторінка історії Криму, власне українського Криму, почнеться з того моменту, коли Україна стане самостійною, соборною і суверенною державою, розбивши — на спілку з іншими поневоленими народами — московську загарбницьку імперію.

К. П. СТРИЖАК

НЕСПОДІВАНІ МІРКУВАННЯ

Питання Криму, що споконвіку має для України особливе значення, знову стало актуальним, як бачимо з преси і — зокрема — із статті д-ра Д. Куликовського: «Генерал Григоренко — «мученик» за кримських татар» («Визв. Шлях», кн. X, 1969 р.). Власне в обороні українських інтересів хочемо бодай коротко висловити свої міркування з приводу названої вгорі статті.

Хоч абсолютно не знаємо, хто такий ген. Григоренко, проте вважаємо, що підхід Автора до оцінки таких явищ (чи осіб) надто «схематичний». Це правда, що т. зв. підсоветські люди, зокрема чужинці в Україні, часто стають яничарами і «своїми (для Москви) в доску». Особливо підтверджує цей факт склад керівників т. зв. Української РСР. Проте, буває й інакше, не треба забувати, що боротьба із смертельним ворогом була і є дуже жорстока, іноді й замаасована, щоб легше перемогти його. Приховувати своє правдиве «я» від вишколених і досвідчених спеціальних органів московсько-більшовицької влади легше фахівцям, що не мають ближчого контакту з політикою, отже може і ген. Григоренко такий фахівець! Відомо, що й раніше більшовики не відразу розстрілювали старих фахівців, а використовували їх як спеціалістів...

Але, так чи інакше, річ не в ген. Григоренкові, а в споконвічному українському Кримі.

Абсолютно очевидно, що Москва дуже зацікавлена створенням окремої Кримської РСР, навіть більше ніж самі татари, але без татарського, непевного їм населення. Москалям вигідніше, покищо, викинути з Криму татарів і наслати там більше своїх москалів і москвофілів, що зрусіфікують у Криму й мешканців інших національностей, у тому й українців, щоб потім уже «демократичним волевиявленням» оголосити «добровільне» прилучення Криму до російської імперії — РСФСР або т. зв. ССРСР. Що ж тоді могла б сказати на таке ошуканство Москви українська держава, якою б вона не була? Чи могла б Україна успішно протиставитись торгівлі Москви українським Кримом? А коли б Крим став і формально, і практично московським, то визволення України стало б ще тяжчим. І чи не тому вже тепер у тилах України, замість ранішої Молдавської автономної республіки в складі Української РСР, Москва створила «незалежну» Молдавську республіку, себто залежну безпосередньо від Москви? Чи справді в інтересах України було відривати від Румунії молдавське населення, а натомість, на півночі, як іреденту залишати своє? Ні! Не в інтересах України, а в інтересах Москви, що хоче схопити Україну в свої всеобіймаючі пазури, обмотує її, як удав свою жертву.

Як і чим ми могли б захищати себе від таких давніх далекосяглих загарбницьких плянів Московщини, що хоче мати вільний вихід на південні моря, що не замерзають? Відкликом до ОН, США, Англії, що завжди чомусь обстоюють «єдину й неподільну» московську імперію (Росію!), якою б вона

не була? Чим же можемо козиряти, коли й самі почнемо доказувати, що Україна нібито не має ніяких історичних прав на Крим, що він ніколи не був українським, починаючи ще з княжих часів? Ні князь Володимир Великий, ні Ярослав Мудрий, ні запорожці-козаки — ніхто з них не дбав, щоб Крим став українським. Натомість дбала про нього (Крим) Москва, вела за нього війни, тож — очевидно — він мав би належати їй!?

Такий, невиправданий, закид ставить Автор і гетьманові Богданові Хмельницькому. Легко сьогодні пригадати оте «волимо... (під царя московського православного)», але треба дати ще й пояснення, як у той час у міжнародних державних актах розуміли це слово. Наприклад, історики-фахівці, як ось і В. Липинський, дають зовсім інакшу оцінку діяльності Хмельницького та інакшу інтерпретацію згаданого акту... Скільки разів зрадила Москва своїх союзників, скільки разів зламала договори з іншими державами? І Хмельницький тут не виїмок.

І нашим князям, і гетьманам, і взагалі українцям автор закидає, що вони не зробили того й того, немов українці справді нездібні до конструктивного державнотворчого життя. Але, чи можна було в той час зробити все те, що нам видається тепер ніби зовсім легке? Такою методою можна закинути нашим князям, що вони прогайнували можливість знищити разом із турками татарів...

Але одного закиду, на який є підстави, Автор не зробив. Він не згадав про те, що в той час, коли УЦРада бавилась у соціалізм і справу українського Криму трактувала з погляду «інтернаціонального», гетьманський уряд України на чолі з міністром закордонних справ Д. І. Дорошенком, не зважаючи на рішучий спротив німців, таки залучив Крим до української держави, як її невід'ємну, складову частину. І німці були примушені визнати, що Крим справді український, а не тільки «кусник нашої землі».

Наші, українські, історичні права на Крим сягають дуже глибокої давнини: від Трипільської культури почерез Скитів, Русь, до сучасної України. А державно-політичні підстави щодо українськості Криму видні не лише з української праісторії, а також з геополітичних та стратегічних міркувань кожного українського державника.

Українська праісторія — окрема тема, тут тільки пригадаємо, що Московщина, наступниця народів північного басейну (чукчів, мордві, черемисів та всякої іншої «чуді білоглавої»), не має жодних історичних, а тим самим і правових (міжнародно-правових) підстав сунутись на терени одного з найстародавніших, автохтонних народів південного басейну, себто на споконвічні території українського народу...

Свідомість нашої, української, тисячолітньої історичної державности (Трипілья, Скитія, Русь, Україна) стає нашою моральною силою в боротьбі проти Московії, яка намагається привласнити собі українські державно-історичні землі, хоч би і з допомогою її московфільських прибічників. Тимчасова сила Москви не дає їй жодних історично-правових підстав на українські землі. Споконвіку український — Крим і далі має належати лише Україні.

С. НАГАЙ

З ПРИВОДУ ОДНІЄЇ ЗАВВАГИ

У кількох рецензіях* на мою книжку «Королева» шановні рецензенти ставлять мені закиди про історичну неточність, яка — на їх думку — обнижує вартість твору. Тому дозволю собі не так «відбитися», як висловити свою думку порядком обговорення, бо тут порушене загальне питання про літературу для молоді, зокрема ж на еміграції.

Конкретно в рецензіях на згадане оповідання («Королева») мова про те, що я поставила в одну епоху Анну Ярославну і Андрія Боголюбського (Богоборського), між якими, насправді, пропасть цілого століття, отже — анахронізм. Проте, якщо шановні рецензенти думають, що це «помилка», як наслідок мого «незнання», то таку думку мушу спростувати хоч би заради мого професора історії, декана УВУ, проф. д-ра Н. Полонської-Василенко. Отож я свідомо й навмисне порушила історичну правду з таких причин:

1) У нас мало історичних постатей так тісно пов'язаних із Заходом, як Анна Ярославна, але про неї, на жаль, маємо дуже мало історичних джерел.

2) Лишивши набоці факт, що письменник — не історик, отже може вільніше поводитися з історичними датами, треба взяти до уваги й те, що оповідання «Королева» було призначене на конкурс СФУЖО (Фундації ім. І. Франка в Чикаго та Літ.-Мистецького клубу в Австралії) — як оповідання для молоді. А молодим читачам цікава не так дата нападу Боголюбського на Київ, як самий факт чи його опис. Молодий читач, а також і старший, звичайно найдовше і найглибше запам'ятує з прочитаного такі факти, які автор перетворює на найдраматичніші сцени. У моєму оповіданні я використала і перебування Анни Ярославни у Теребовлі, що — до речі — також не підтверджене жодним історичним записом, а рівночасно і напад на Київ Боголюбського, щоб таким способом зродити в серці королеви-емігрантки здоровий відрух оборони батьківщини, а в серцях читачів — обурення на напасника.

3) Хоч і прикро згадувати україножера Сенкевіча, дуже далекого від історичної правди популяризатора польської історії, проте не можна заперечити його впливу на польську молодь 19-20 століть, у серцях якої він викликав своїми творами палкий патріотизм та бажання боротися за волю, що і виявилось у кількакратних польських повстаннях. Думаю, що не зашкодило б і нашій молоді почерпнути з наших історичних творів та взагалі української літератури трохи воюючого патріотизму.

4) Клясики французької історичної літератури Олександр Дюма також «нагинав» історичні факти до своїх вигаданих романтичних історій. Проте його вигадки й «анахронізми» не перешкодили Французькій Академії Наук зарахувати його до «безсмертних».

Я подала кілька аргументів «за» анахронізми і мистецькі вигадки, буду дуже вдячна за подібні аргументи «проти».

Софія НАУМОВИЧ

*) Див. С. Радіон: «Королева» Софії Наумович, «Визв. Шлях», кн. IX, 1969, стор. 1061.

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

Листа ч. 218. Пожертвував П. Назаркевич — 10 ш.

Листа ч. 316 (Лідс). Пожертвували: по 5 ш. — Т. Ванат; по 2 ш. 6 п. — П. Гуляк, М. Куфлінський; по 2 ш. — Желінський, Г. Юшко; по 1 ш. 6 п. М. Трофімський, З. Щирик.

Листа ч. 609 (Бельгія). Пожертвували: по 100 бф. — Т. Трубич, В. Дутчак, М. Кузь, В. Лушневич; по 50 бф. — Я. Паньків, Славка Стець, М. Вуклів, І. Терезенько.

Листа ч. 000 (США). Пожертвували: Олекса Рань — 3 дол.; Кулик Яків — 2 дол.; по 1 дол. — В. Шарван, І. Голобут, Чмола Ірина, В. Коцай, Марко Кальба, В. Федорак.

Листа ч. 1289 (США). Пожертвували: по 2 дол. — С. Стефанів, І. Ханацький, І. Пивоварчук, Досій Дмитро, І. Бартків.

Індивідуальні пожертви:

Герберт Густ (Лондон) — 10 фунтів; В. Третьак (Рочдейль) — 12 ш.; по 10 ш. — І. Слюсарчук (Волтгам Крос), В. Ярега (Аштон), Т. Паращак (Тодморден), І. Лавриненко (Ковентрі), І. Маркович (Ковентрі), М. Гриньків (Ковентрі), М. Петрик (Ковентрі), В. Кисіль (Лідс), О. Шкорупа (Тодморден), І. Лецишин (Ковентрі); по 5 ш. — Г. Керничний (Брадфорд), Т. Саведчук (Манчестер).

Григорій Лесик (США) — 10 дол.; К. Булван (США) — 2 дол.

Всім ВІП. Збірникам і Жертводавцям — щиро дякуємо.

Чи Ви вже заплатили передплату «В.Ш» на 1970 рік? Пам'ятайте, наш журнал ступив у своє 23-річчя! Допомогайте його розбудовувати і розповсюджувати в усіх країнах поселення українців!